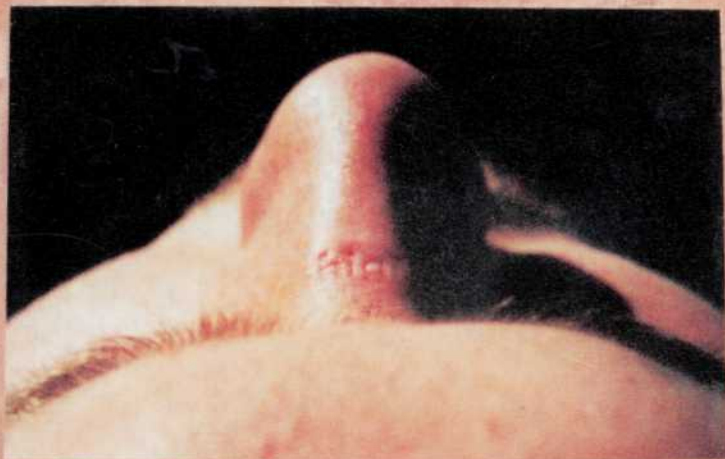

Vikerkaar

4/2001

Semiootilist luulet (**Veljo Utt, Erkki Luuk**), moodsat proosat (**Jüri Ehvest, Ervin Õunapuu, Jürgen Rooste, Lauri Pilter**). Luule ja oskamatus **Jaan Kaplinskil (Joanna Zach-Blonska)**. **Carlo Ginzburg**, mölder, juust ja vaglad (**Tiit Aleksejev**). **Katrin Kivimaa** lihast ja sõnast (**Elin Kardi** ja **Helena Hage** kunstist). Eesti koomiksilugu jätkub. Vaatenurk: kas **Brockmann** on tähtsam juhuluuletajana või tõlkijana? (**Kristiina Ross**). Õpetaja **Masingu** luuleraamat (**Lauri Sommer**) jm. VIKERGALLUP 2000. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 15. aastakäik.
Aprill, 2001. Nr. 4.

SISUKORD

Aleksandr Fet *Serenaad* 1

Veljo Utt *Luulet* 2

Jüri Ehlvest *Kutsub* 5

Erkki Luuk *Luulet* 15

Ervin Õunapuu

Pimestav pimedus. Esimene ajaraamat
(*Katkend romaanist*) 20

Jürgen Rooste

Amokijooks: suvi 2001 40

Lauri Pilter *Tund* 53

Katrin Kivimaa

Ja sõna saab lihaks 58

Joanna Zach-Blonska

Luule ja teadmatus. Jaan Kaplinski
luuletustest 61

Tiit Aleksejev *Möödunud talvede*
mikroskoopiline lumi ehk lugu möldrist
ja tema prohvetist 68

Mari Laaniste *Lühiülevaade Eesti*
koomiksi ajaloost II 75

Vaatenurk

Kristiina Ross

Reiner Brockmann – vaimulik tõlkija
või Lasnamäe lambur 86

Lauri Sommer *Heietusi (minu) õpetaja*
luule taastulemise juurde 91

Veiko Märka

Kurb tuleb mu jutustus 94

Leo Luks *Kas on hea olla hea?* 96

Liina Lukas

Romaan saksa saatusest 98

Vikergallup

Eesti kirjandus 2000 100

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar", 2001.

Esikaanel:

Elin Kard ja Helena Hage.

Andeks anna, Merca.

2000.

Tagakaanel:

Elin Kard ja Helena Hage.

Andeks anna, Hannes Värblane.

2000.

ALEKSANDR FET

Serenaad

Vene keelest tõlkinud Lauri Pilter

Kulda mäele heites loojub
Tasakesi päike;
Lahtub õhu lämbe soojus, –
Maga, poju väike.

Juba täidab öiseid meeli
Ööbikute hääl;
Rõkkab aralt pillikeeli, –
Unne, poju, jää.

Inglisilmil sädelevad
Tähed öös tuhkhallis;
Kergerindselt hiilgab kevad, –
Maga, poju kallis.

VELJO UTT

Eesti inimarengu aruanne 2001. aasta seisuga – olulist

1. kiili kaupluse juures oli neli meest läebakil, pikali maas
2. habajal oli paar tegelast jommis, pikali maas
3. lehtse poe taga oli naine pikali maas
4. koeru kõrtsi juures oli seltskond läebakil, pikali maas
5. tilsi poe man oli kogu küla, silmad krillis, pikali maas
6. kuressaare kaubamajas olid sellid purjakil, pikali maas
7. toompeal oli mats maoli maas
8. molekulaarbioloogia laboris oli geenirühm kenasti jõmmis, pikali maas
9. perekonnaseisuameti ukse ees olid äiad-ämmad täis kui tinavilled, pikali maas
10. kärstna mõisas oli paar lontrust läebakil, pikali maas
11. puka poe man olid meestel silmad kirjud, pikali maas
12. kiirabibrigaadil olid nosplid soojas, pikali maas
13. kolga-jaani postiljon oli purujoodik
14. luhamaa tollipunkt oli täis kui pinal, pikali maas
15. kallaste ja mustvee – pikali maas
16. narva, sillamäe, kohtla-järve – pikali maas
17. mehikoorma lavka juures jaurasid taadid, pikali maas
18. pirita jõekäärus olid nagamannid röötsakil
19. rapla bussijaamas oli bussijuht pikali maas
20. mõisakülas oli vallavalitsus vintis, pikali maas
21. ainult hellenurmes oli maa tühi ja paljas, sest
22. sealt ei olnud enam kuradil ka midagi võtta

VALIKUD

kassapidaja ütles:

andke mulle kaks ja
ma annan ühe tagasi

timukas ütles:

andke mulle üks ja
ma annan kaks tagasi

müügimees ütles:

andke mulle auto ja
ma sõidan selle kortsu

kalur ütles:

andke mulle ükskõik mida
ma sõuan sellega merele ja
toon teile kala

autojuht ütles:

mehed! ma töötan
sada kilomeetrit tunnis

kerjus ütles:

andke mulle raha ja
ma võtan teie raha

pankur ütles:

andke mulle raha ja
ma võtan teie raha

nimetu ütles:

andke mulle mu nimi tagasi!

ahv ütles:

andke mulle motiiv ja

ma hakkas noa ja kahvliga sööma ja
panen lipsu ka ette

patendivolinik ütles:
mis te tahate?

elekter ütles:
oodake, ma käin selle vanamuti juures ära ja
panen lambi põlema

vanamutt ütles:
fucking... pirn läks läbi!

contra ütles:
suusamütsi tutt on umba vinge
tema rippumine läheb mulle hinge

microsoft outlook ütles:
are you sure you want to permanently delete all the items and
subfolders in the deleted items folder?

Yes

No

suu- ja sõrataud ütles:
pull värk

pull ütles:
mis värk on?

lihunik ütles:
lõpp värk

kassapidaja ütles:
palun järgmine!

JÜRI EHLVEST

KUTSUB

Veel kord kandub kõrvu Tervaneva vaikne, kummaline kutse. Üksi, alandliku tänuvõlglasena vaarun vastutuult sinna nüüd viimast korda tagasi, möönan peksasaamist ja palun hingerahu.

Mika Myllylä

Üks mees sumpab soos. Soo südames on pikenenud päevade nilpset tundnud kevade niiske irm, kohevad hanged on mädaseks tõmbunud. Aga päike on oma argliku puudutuse äkilisest mõjust end veriseks punastanud ja uperkuuti kuusemetsa varju tagasi veerenud – sinna kaugemale. Kaugemale, kaugemale, sest see soo on ilmatu lai, too mustroheline viirg seal üüratus kauguses... Kui poleks tuhandeid kordi sinna jooksnud, ei teakski, kuhu Päike end peitis, sest metspõldu, mis seal algab, kunagiste kuivenduste kaugelt kaja (kuused kui soldatid reas) siit ju, kus mees nüüd seisatab, veel ei näe, vist? Või siiski – kas pole mees juba raba turjal, siis küll, siis oleks ta veel viiv tagasi, viimases kumas, piiri aimanud. Nüüd on taas pime, ja külm on nõred jäätanud, sulad sulgenud, vulinad vuukinud. Tihke vaikus on tagasi. Mees sumpab soos ega näe enam midagi, ta ümber on vaid ääretu tühjus. Siin poleks nagu midagi, siin poleks nagu kedagi. Aga ometi otsib mees vaid kohta, kus laskuda põlvili ja hüüda... Ei, mitte hüüda, vaid öelda vaikselt ja väga alandlikult: “Sina...” Jah, vaikselt, kuid ka mitte sosinal tahab mees viimast korda tunnistada raba, kuhu ta nüüd on tulnud öösel, ning tunnistada oma kaotust ja paluda...

Selles vaikus, selles oodatavas rahu lööb “Finlandia” kõlama nii, justkui poleks need tumesinised korbatavad kühmud mitte vaevakased ja -männid, vaid õrna linaga kaetud orkestrandid.

Mees rabab taskust Nokia, vaatab seda, mõtleb, vajutab, tõstab etevaatlikult kõrva juurde, justkui võiks see kõrvetada. Ta ei ava suud.

Muusika on tardunud, selle asemel hüüab väike lelu nüüd: “Miku, Miku, kus sa oled? Kus sa ometi oled, ma tahan sind aidata, tahan,

tahan, usu mind, kus sa oled, vasta, Miku, mis imeliku asja sa oled kirjutanud, Miku, mis testament see selline on, mida sa ometi teed, mis on sinuga, miks sa ei räägi, oled sa, oled sa veel elus?”

Mehe käed hakkavad värisema, ta pillab Soome ime. See on nii piisike, et tungib läbi alles kerge korba, vaid vaevuaimatava praoga enda kadumiskohta reetes. Mees kahmab... nii segi puserdades ainsa jälje. Mees kuulatab. Pingsalt. Veel. Raba põhjast kostab inin.

“Kas tõesti tema,” mõtleb mees.

Pole ometi võimalik! “Mul oli telefon välja lülitatud,” mõtleb mees. Kindlasti, juba mitmendat päeva, ja miks ta üldse taskussegi jäi... Noh, aga nüüd kadus ta küll ära... kui oli üldse kaasas, kui mulle vaid ei tundunud, et kuulsin tema häält. Tema!

Kas oli see tõesti tema? See naine. Issand!

Mees seisab. Soos. Põlvini soos. Ikka alles põlvini, veel mitte põlvili.

Jah, kontroll, nendib ta endamisi. Kontroll on muidugi kõva. Kuidagi kõhedust tekitav, et nad kõik – kõik nad võtaksid seda justkui tõsiselt, seda kontrollimist, ja mitte vaid seda, aga ka hirmu kontrolli ees ja... Ja midagi veel. Kas nad kõik siis, kas kõik inimesed siis on sellised, et kardavad kontrollimist. Aga kui äkki tõesti! Mõelda, miks nad siis muidu seda kuidagi nii arusaamatuks peavad – et miks ta, miks läks ta ometi nii suurele riskile, kas ta siis ei teadnud, et kontrollitakse.

“Aga kas siis õpilaspilet! Kas siis vale õpilaspilet, kas siis kuusteist päevapalka trahvi, kas siis see, et ma juba nägin vaimusilmas neid küünlaid, mis mul tuleb süüdata haige ema, surnuksnälgutatud ema kalmuhangedesse!” hüüab mees tuhmi kõiksusesse. Ta hüüab ja ta suunurka jõnksatab korraks tunne, et ta on kui hüüdja hääl kõrbes. Kuid samas kisub valu ta ilme uuesti grimassi, ja ta karjub, teades küll, et mitte ükski neist mõistmatuist teda ei kuule, kuid ta karjub siiski: “Aga kas siis mul oli tõesti vale õpilaspilet!?”

Ma ei ole ainus loll, ei ole, mõtles ta tol hommikul, kui kolmekümne üheksa kraadine termomeetrinäit külmapühasid ennustas. Ja kui ta talutee otsal suusad kokku sidus – need tühised mõnisada meetrit, mis koolibussini nende, tema ja ema kodust tuli minna, võttis ta ikka suus-

kadega, kuigi sahk ajas sellegi teejupi alati lahti. Buss tuli, ta kobis kergelt punastades peale – kolm tüdrukut oli veel, tema siis ainus poiss. Ta istus esimesse pinki ja vahtis püüdlilikult aknast välja. Bussijuht naeratas. Bussijuht, muideks, ei kontrollinud teda kunagi – et näita õpilaspilet ette! Pileti peal oli märgitud poisi kodutalu aadress ja kool, kus ta käis. Seda vahet võis koolilaps tasuta sõita. Aga bussijuht teadis seda koolilast, seda suusapoissi, juba ammu, ei küsinud kunagi piletit.

Poiss vahtis aknal jäälilli ja mõtles, et mida ta ometi oli mõelnud, kui ühte kraadi külmapüha vahel oli pidanud piisavaks, et ikkagi kooli minna. Tunnid jäävad kindla peale ära, mõistis ta, ja järelikult ka suusatunnid, kaks neid sel päeval harilikult peale muud koolitööd oli.

Mida ta ometi oli mõelnud?

Õpetaja oli muidugi kohal ja oi kuidas ta käsi kokku löi, kui oma kolme armast tüdrukut nägi. Poisile polnud tal muud öelda, kui et tunnid jäävad ära.

“Kas suusatunnid ka,” päris poiss trotsiga.

“Muidugi,” vastas õpetaja, vaatas teda pikalt, tüdrukuid tagantkätt klaveri juurde juhatades.

“Nojah,” ühmas poiss ja tegi, et koolimajast minema sai. Kiiresti. Aga teda imelikult vaadanud õpetajast piisavalt kaugel hakkas ta lontima – need kolm lauljat muidugi lobisevad teistele välja, et tema oli poistest ainuke, kes sel päeval kooli tahtnud tulla...

Bussini oli aega, oh, kuidas oleks tahtnud rahu tagasi saada. Ja siis tal valgatas! See päev ei pidanud ometi täiesti untsu minema, mingi varjatud mõte pidi tol käigul ikkagi olema!

Miks sõita koju tagasi bussiga – milleks jääda ka bussijuhi ees lolliks. Kui ometi saab sõita rongiga! Ta polnudki kunagi rongiga koju sõitnud. Ta polnud neid välju, mis jäid kodu ja sellele lähima – Tervaneva – rongipeatuse vahele, kunagi läbinudki. Nojah, üks jäänud Tervaneva ju kodust ka oma kahekümne kilomeetri kaugusele, pisut pikem tee kui koduvärvast bussile! Aga kas pole see just paras sõit ärajäänud koolisuusatamise, ärajäänud koolipäeva asemele! Pealegi, ilm oli ilus, külm, aga selge, poiss vudis vaksalisse. Ta uuris hoolega maakonna kaarti vaksali seinal. Ta astus vagunisse.

Ta sai sõita napilt veerand tundi, kogu see aeg hoolega peatusi lu-

gedes – rehkendades, et ikka õiges kohas maha saada, sest järgmisest jaamast, kui ta peaks Tervaneva maha magama... – Noh, sealto koju suusatamise võinuks ju mõneks tulevaseks korraks jätta.

Siis tuli kontroll.

Mees õises rabas lööb pilgu maha. Ei, ta ei taha mäletada seda, mis edasi sai – ei, ta ei taha endale tunnistada, et see kole suur mustade kandiliste prilliraamidega mundris naine võis olla lihtsalt üks haruldastelt halb inimene. Ei täna ega kunagi varem, alates sellest päevast, kui ta nattipidi politseijaoskonda tiriti, kus tal kästi aru anda täiesti arusaamatus asjas, kus teda hoiti mitu tundi betoonpingil rōskes ruumis, trellitatud, aga paokil ukse taga – ei, sellest päevast alates pole tema küll osanud ühegi kontrolōri vastu mingit aupaklikkust tunda! Kui enne emm-emmi see va tühine tilgutis, mida ta oli viimasel ajal mõned korrad proovinud, ära keelati, siis oli ta naernud mõtte juures, et näe, keelasid ära küll, kuid kindlaks teha need va kontrollijad seda veel ei oska! Ta oli lausa lobisenud, muidu vaikne mees, lausa lobisenud oli ta tilguti tekitatavast mõnusest surinast – lausa nende va antidopingunolkide külje all oli ta lõuga väänanud ja randmel kanüülijälge süganud. Ei, tema polnud osanud neid kontrollijaid küll mingiteks tervise ja ausa mängu kaitsjateks pidada! Vastupidi, võimalus neid kas või veidikenegi alt tõmmata, selle tobeda, mõttetut tilgutisegagi kas või, see võimalus oli talle mõnusa tuju teinud. Kuigi ta muidugi ei mõelnud, kui endale enne üleilmset murdmaad just nagu spetsiaalselt lasi rihma ümber käe tõmmata ja ägedalt kuradi nähtamatut kūrba pihku tagus, jah, kui see õnnetu soon, sinine joon, end ta randmel punni ajas, siis ei meenutanud ta võibolla – võibolla teadlikult mitte – seda jõledat rongieite, kes poisikese nutuse küsimuse peale, et mis karistus teda nüüd küll ootab, oli vastanud jõhkralt: kuusteist päevapalka!

Aga nüüd, viimast korda siin soos, tuli tal see õnnetu suusapäev ikkagi meelde. Kontrolōr rongis ja politseinikud, kes hakkasid laginal naerma, üksteist näpuga torkima, kui kuulsid, mida see kodust jalgalasknud põnn neile “luiskas” – tema kavatsenud need kakskümmend kilomeetrit, mis tema pilettisse märgitud elukohta sellest luisatud sõidusihist lahutasid, suusatada! Mõelda vaid, suusatada! Ja miks? Lihtsalt niisama, heast peast! Ah, kas sina jaksaksid veel nii palju sõita,

röögatas üks paksmaost politseimees teisele, ja irvitas siis poisile otse näkku: ja sina, sina väike kuradi nadi, tuled meile, suurtele meestele, rääkima, et sina suudad lihtsalt niisama, möödaminnes, naljaviluks suusatada kakskümmend kilomeetrit sinna-tänna!

Ei, politseimehed polnud olnud targemad kui too jube mustade prillidega kontrolör, kes oli poisi pileti peale otsekohe karjuma pistnud, nii et terve vagun kajas: see on ju vale õpilaspilet!

Kuidas vale? – Kuhu sa enda arvates sõidad!? – Tervanevale... – Aga sa ei ela ju seal! Selle õpilaspiletiga ei tohi ometi sinna sõita! – Kuidas, kuidas ma ei ela, aga sealt ju, sealt ju ainult, sealt on koju ju ainult...

Pisar läks ninna, poiss sai aru, et nutab, ega suutnud häbist enam ainsatki selget sõna öelda...

Mees seisab soos, ikka veel põlvini, mitte põlvili.

Ta kobab veel korraks käega lumes, justkui tahtes telefoni leida, hetkeks tundub talle, nagu kutsuks see kuskil siinsamas.

Ja siis veel, mõtleb mees. Nad ei saa aru sellest, kuidas võis nende rahvuskangelane – hea küll, kui ta neist rahvusvahelistest dopingukontrollidest ka midagi ei pea ja nende juttu ausast mängust vaid kuse järele luuravate hädavareste, mitte kunagi tippu jõudnud kiibitsejate kurjuseks peab – siis, hea küll nende kontrollidega, aga ometi arusaa-matu, kuidas võib nii tubli mees, kes ometi ka ilma igasuguse abitilgu-tita suudaks kõiki võita – kui ta ka dopinguga vahelejäämise riskist mi-dagi ei hooli, siis kuidas võib ta ometi nii hoolimatult riskida omaen-da tervisega!

Jah, seda nad hüüavad: kas sul siis endast kahju polnud! Aga! Aga nemad ju ei tea midagi neljast millenniumist! Ja metsalagendikust, kus mehed nagu metsapullid tantsivad ümber öise lõkke! Sellest ei tea nad ju mitte midagi! Ja kolmest kokkuvarisenud valust ei tea nad! Nad ei tea, et selleks et üks sõit ülepea korda läheks, pead sa kolm korda vaimus valust läbi minema. Igal mehel on selle jaoks omad märgid, temal oli esimene alati maailma kummulikukkumine. Jah, just, kui ta tundis alla orgu laskudeski veel säärast valu, justkui rühiks ta kõigest väest mäest üles, siis oli ta esimese märgi saanud. Esimene üüratu valu oli käes. Nüüd polnud muud vaja kui jäljepaari enda ees hoolega jäl-

gida, kui kaks suusajälge kasvasid raudteeks, kus tema justkui tervet hiigelpikka, tuhandeid tonne kaaluvat rongi pidi edasi vedama... Kui siis see rauast tee ta ees korruga väljakannatamatu koorma all ära sulas – see oli teine märk. Ja nüüd polnud vaja muud kui ainult takka anda, kuni ta selgelt tundis, et kalad hakkavad uppuma. Jah, kui ta täiesti selgelt tundis, et nüüd hakkavad kalad uppuma, siis teadis ta, et kolmas valu on käes. Ja nüüd, alles nüüd, kui ta oli kolmanda valuni välja vajutanud, alles nüüd oli tal üldse lootust! Aga treeningutel juhtus sageli, et kuigi kalad uppusid, näitas kell, et selle ajaga, selle vormiga võib võistlustel loota vaid, noh, parimal juhul nii neljateistkümnendat kohta umbes.

Ja kas ei tulnud siis ahastus, kas polnud siis meeleheidet! Ja just siis tuli arst ja vaatas sellise pilguga, mis ütles selgelt: mõtle, mees, neli millenniumi! Arsti pilgust sai kohe aru, et ta mõtles just seda: mees, pea silmas – neli millenniumi on selle kandi mehed verest abi otsinud, ja alles üsna hiljuti on see kunst unustatud.

Mees, kes seisab soos, ei tea, kui ta järele mõtleb, miks just neli millenniumi? Ons inimene üldse nii kaua siinmail elanud. Aga võib-olla polnud see neil – ja arstil, kes sellest rääkis – üldse nii aasta pealt mõeldudki, tähendas see ehk vaid lihtsalt, et väga kaua.

Jah, kui ta sõitmast tuli, kolm valu kättesaanuna, ja kui ta siis ükskõiksetest nägudest enda ümber aru sai, et see sõit ei anna lootust õieti millekski, kõige vähem aga kolmeks, neljaks või viieks kullaks ühtedelt maailmamängudelt – kullasajuks, mida rahvas talt ootas, – siis, siis viimases mures peatus ta lootus arstil, kelle silmis helkis neli millenniumi metsalagendikku, ja kolmest valust läbi murdnud mees oli korruga ise seal metsalagendikul, kus sarved kõikusid meeste kohal, kes olid suutnud läbi murda veel palju mitmekordsemast valust, aga olid ometi siin, välul, nüüd, käest kinni, sarved peas, nõia lõkke ümber õõtsudes omadega täiesti läbi!

Täiesti läbi! Need kauged, kauged esikaimud, vanad, vanad isad, kes kunagi, igavik tagasi, olid siia, igatsetud algkodu unistatud kolde poole rühkinud. Jah, aga nüüd siin öisel välul, näljas, külmunud, naised-lapsed kaotanud ja igasuguse lootuseta kunagigi veel sellest metsast välja jõuda, igavese kaotuse piiril tantsivad nad nüüd siin, ja nüüd! Veri! Asi on ju veres! Veri! Nõid loeb viimase loitsu ja siis saa-

vad mehed enda sisse võõra vere. Kardavad. Kardavad küll. Aga nad võtavad selle vere, sest neil tuleb võita, neil pole muud valikut. Nad joovad karu verd!

Karu veri! Jah, nad vaid joovad seda! Aga nad ju arvavad, või noh, ütleme nii: nad ju usuvad, ise nad usuvad, et selle loitsitud karuvere sees on karu – selle tugeva, tugeva, kohutava looma – hing veel vangis! Ja see hing tuleb kogu oma jõuga nüüd meeste sisse! Sarved vajuvad alla, aga mees, kes on praegu üksinda soos, tajub, nagu hüppaksid praegugi ta ette siis korruga rajutsevalt uuesti need sarved – selle mehe peas, kes veel eile langes lumme kummuli, kes sosistas, et tema enam ei jõua, mingi teised... Jah, veel eile lohistati seda meest järel, aga nüüd, kui ta on nõialt karuverd saanud, kargab ta korruga üles, vehib, rõhib... Elab!

Jah, nad uskusid, et vägi on veres, ja nad oskasid karta ka – nad kartsid, et karu hing võib meeste endi hingest võitu saada – et mitte mees ei alluta karu vaimu endale, vaid et loom on inimese tahtest üle. Nad kartsid, et kaotavad iseenda, kui seda verd joovad. Aga nad jõid, neil polnud valikut.

Neli millenniumi, oli arst öelnud, on mehed osanud vägevast verd appi võtta ja pole mitte sellele alla jäänud – ei või meie suusakoondis esivanematest viletsam olla!

Mees soos ei põlvita. Ta mõtleb usust. Mehed seal metsalagendikul – mis annab neile siis tegelikult jõu? On see loits või veri... Või hoopis usk. Hirmuga segatud usk – aukartus?

Mees ohkab: nemad siis uskusid, nad uskusid karu veresse ja see usk tõi nad välja! Aga mis siis minuga teisiti oli, minugi ju tõi mustast august välja usk, mitte see tobe vedelik, mida mu veresoonte tilgutati! Jah, sest kui nüüd kanüül välja oli tõmmatud, siis oli mees tõesti uskunud: nüüd ei ole enam keda kuraditki, kes võiks aidata, nüüd ainult ise! Jah, kui ka see uue aja sitt karuveri ei aita, kui ka nüüd, kolmekordsest valust hoolimata ei tule sõitu, siis ei ole seda enam mitte kuskilt võtta – seda oli mees uskunud. Ja teda oli see usk aidanud!

Mees, mees. Mees mees? Ei, see mees pole enam mees. Ta on rabas. Väga kahemõtteliselt. Ta tunneb seda nüüd ka ise, et kõigel on kaks

tähendust. Ja siis hakkab kõik segamini minema. Korraga on kontrollimutt väga karvane, ta sikutab teda, veab kuhugi, tirib sellise väärarmatu vägivallaga, et poiss – ei, mis poiss ta enam, ta on mees, ja veel milline: väga-väga kõva mees –, jah, see mees ei suuda end kurja tädi haardest lahti raputada. Ei suuda talle otsagi vaadata, sest ta laperdab naise käe otsas nagu kalts. Aga natuke jõuab mees ses häbi-väärses tappasaamises siiski ka naise olemusest tajuda: see naine pole mitte lihtsalt ilus... Jah, kas pole selle naise näos vaid nende koledate kandiliste prillide mäletamine selge tõend, et tegelikult on nende taga ilus ilme! Jah, see naine pole mitte lihtsalt ilus, temas on veel midagi viltu, tema sooga pole lugu nimelt sugugi enam see, mis enne. Mees saab aru: too naine on nimelt karu soost. Ta ongi karu! Selle soo valitseja! Oh, kuidas kõik on korraga ses süvenevas pimeduses ja jätkuvas külmenemises segi. Karu on minust võitu saanud, mõistab mees asja endale siiski selgitada! Ta on kätt pidi, soont pidi karul käpas. Mustad triibud on loomal silmade ümber. Aga ta on ilus! Ta on tõesti ilus, suur loom, miniseelikus – see mundriseelik pole tegelikult sugugi lühike, proua – või on ta neitsi? – jalad on lihtsalt ebatavaliselt pikad. Ah, õieti polegi sel loomal seelikut enam seljas. Mees saab aru, et lahti ta ennast enam ei saa! Sest kaheldamatult pole seda karu, kes meest praegu kisub, raputab ja vitsub ning litsub, vitsutab ning rüsib ja alandab ja nüsib ja röögab ja rüüstab, üldse siin väljal olemaski, sest kaheldamatult ei saaks üksi välispidine karu põhjustada sellist tuska, mida mees praegu tunneb. Tunnet, mille kohta ta – kangelane! – oma rahvale jäetud kirjas, testamendis, kirjutas: põhjatu häbi on mu neelanud, süda on murdunud, minu määratud tuska ei vääri nimetada ühegi sõnaga.

Ei, karu, kes meest räsib, asub tema enda sees, veres! Jah, too tuhandeid aastaid seda rahvast ähvardanud needus on tõeks saanud. Metsameestest, vahvatest trotsijatest, alguse saanud sugu on oma kangelase nahas seda nüüd korraga tundmas – võlujook, karu veri, on end maksma pannud – karu on ellu ärganud ja mehe enda mängukanniks teinud.

Mees kahmab nüüd oma pihku midagi kindlat ja kõva – luist lausa! See pole enam moodne lelu, see on tõsine asi. Vana, sarvise peaga metsmehe puss!

Väitsega lükkab mees teiselt käelt varrukast tagasi – siin kuskil on soon, kust salakaval võõras veri tema sisse niristati, siisamast peab ta nüüd ka välja lastud saama!

Karu ehmub korraks, kuid ründab siis uue hooga. Mees teab, et siin ühtegi karu ei ole. Ta teab, et teda on haaranud lihtsalt krambid. Häbi, hirmu ja ahastuse krambid! Aga sellest pole midagi, ta leiab kindlama asendi...

Nii, karu, siin sa siis oled, kohe lased sa mu lahti! Mees tõstab randme, pilkasest pimedusest hoolimata näeb ta selgelt sinist joont enda ees. Mees tõstab noa.

“See oli minu elus raske aeg. Mees kaotas börsil kogu meie vara, meeleheites sõitsin põhja. Säästetud taskuraha sai peagi läbi, olin sunnitud müüma kõik oma rebasenahad ja kasukad, kuigi talv oli just seekord erakordselt karm. Pidin tööle minema – esimest korda elus! Tööd sain – kõiges kogenematu koduperenaine, nagu olin – vaid raudteel! Mõelda, kellena – konduktorina! Mind sunniti kandma mingit kohutavat kostüümi, selgus veel, et ma ei suuda lugeda! Mitte et ma ei osanuks, vaid midagi oli juhtunud minu silmadega. Ju olid murepisarad ja põhja lumiste väljade valguse valu mu nägemise rikknud. Ma pidin ostma kõige odavamad prilliraamid, raha oli täielikult läbi, mehest, õnneks, polnud ma midagi rohkem kuulnud, ka lahutamine temaga tundus nüüd nii jälk, et ei tahtnud sellest mõeldagi. Ükskord kohtasin – see päev oli nii külm, et ma olin selles õhukeses mundris üleni sinine – rongis üht väikest poissi, kes sõitis ilma piletita. Tahtis Tervanevale minna – keset koolipäeva! Ta esitas sõidudokumentina õpilaspileti. Aga selle alusel võis sõita vaid kodust kooli, koolist koju, oli mind õpetatud! Aga tema elas hoopis teises kohas, mitte Tervaneval. Ma tegin talle tookord vist liiga. Ma tahtsin rongist maha minna, ma pidin saama kuhugi, kus saanuksin natukenegi sooja – pits konjakit, tass auravat kohvi kas või. Ma ei suutnud selles rongis kauem olla! Järgmises jaamas tirisin poisi maha ja jooksin temaga politseisse. Mul oli seda täiesti õigus teha, poiss võis olla kodunt jalga lasknud, hulkuma läinud, mine tea, kuhu ta nüüd siis nii vales suunas ilma piletita sõitis! Nagu läbi udu olin küll tajunud, et ta halises midagi suusatamisest, et ta tahtnud üle raba koju sõita... Aga see pol-

nud võimalik, ma ei tundnud küll kohalikku ala korralikult, kuid see vahe pidi küll olema mitukümmend kilomeetrit. Väike poiss muidugi ei võinud seda maad suuskadega läbida. Poisi nime ma mäletan hästi. Miku.”

Mees jättis suusad maha, no mis mees ta siis veel oli! Poisike. Trellide taha jättis ta need suusad seekord, nende paksmagude kongi, polnud tal mahti neid võtta. Sest suur seiklus oli kohe algamas.

Ja oma TEE tõestus!

Sest poiss pani ju plagama! Ta jooksis mööda kohvikust, kus üks noor naine, võtnud eest koledad prillid, oli näo peitnud sooja kohvi aurudesse. Poiss jooksis! Ta oli nüüd ise rong. Ta jooksis mööda liiper-teed ja kui tuli Tervaneva, siis põikas ta metsa ja peagi algas raba. Poiss vajus ja kerkis. Vajus ja kerkis taas.

Mees pole soos enam põlvini. Ta on nüüd laskunud põlvili. Mehe kõrvu kanduvad taas kuskilt sügavalt “Finlandia” helid. “Kutsub, ikka veel kutsub,” tõdeb ta.

ERKKI LUUK

Ornitoloogi jälg

1

käes oli juba
antud aastaajale omast
konkreetsust.
mööda põldu aga astus
selle omaniku jalg

2

onupoeg!

3

põld on sügav
ükskord ornitoloogi
ta neelas

4

põllu peal
põllu all
tegi oma elust
kokkuvõtte ornitoloog

5

üks eraldi käbi jäi
temast põlluservale maha.

6

põld on kumer
ega lindki sinna vist eriti mune

7

taresügavuses sülgab infot talupoeg:–

8

kas teate:
öösiti levib maakeral
üks ahv

9

igal õhtul jälgitakse
nagu telesaadet
üht põlevat tikku
väävlitikkude toosist,
mille parandas meile
ornitoloogi kuldne käsivars

10

täna õhtul kell 10
põleb üks tikk

11

ühel külmatooval kevadõhtul
kohtub talupoeg talupojaga –
inimesega, kes levitab minevikku

Mehe hoolitsus lummas tantsijannat

1

ookeani kohal
nähti meie esiisa.
see oli tohutu
suur varblane.

2

esimene signaalsüsteem, kirjeldatud
koosnevana esiisade kuubedest,
kui nad kõnnivad üksteise kõrval.

3

esimene signaalsüsteem!

4

tühi põld ja kõhus puuseen
kingsepp kadus võssa nagu näts

5

meie esiisa!

*

põldudel vedelevad
üldised talumehed;
lahtivõetud, laulvad,
paratamatud talumehed

*

kauge mäe peal
sajab vihma
nagu insener

Präät ja Endil

elasid kord
kaks vendi.
ja lahku läksid
eluteed nendil.

präät oli jõle
loomade vasta.
endil ei tahtnud
neile liiga teha lasta.

igal pool
kus präät vaid sai.
konna praadis
jalamaid.

endil aga
venna taga.
jookseb nii et
mürtsub raba.

kui vast
raisa kätte saab.
üle küüra
temalt saab.

aga või
ta sellest hoolis.
endil ammugi
käis koolis.

täadis et on
elu kalk.
et on paras
köstri malk.

präät aga samal ajal
kõigile vaid halba soovib.
näa! sien ta sipeilgapesadessen
napalmit panna proovib.

muist napalmit jääb
sohu maha.
kus terve sohu see
põletab maha.

kuid endil säääl rõemsalt
soo peale kuseb.
ja päästab surmast
mõned kased.

kassa nurjatu präät
ikka veel ei taipa.
et laita sind
tuleks maita.

endil aga sedaaegu
liblikaid püüab.
ja tulesurmast neid
päästa püiab.

ERVIN ÕUNAPUU

**PIMESTAV PIMEDUS
ESIMENE AJARAAMAT**

TAAVET
(Katkend romaanist)

*Maailmas on üksainus tee,
mida mööda ei saa käia mitte keegi peale Sinu;
ära küsi, kuhu see viib, mine seda mööda.*

Nietzsche

1

Kõrbenud maa. Kuri punane lõõsk. Ei ainsatki pilvekriimu taevas, vaid hiigelsuur kuum laotus. Varjud puuduvad. Üksik rändur. Kühmus ja tolmune. Kott ja kepp. Lonkur? Pikad juuksed heleda pearäti all ripnemas. Pikka kasvu luider vanaeit? Ei. Hoopis noor mees. Kaks-kümmend viis? Võimalik, et paar aastat vähem.

Rändur seisatas, toetus mähklikule kepile ja kordas: “Kõrbenud maa. Kuri punane lõõsk. Ei ainsatki pilvekriimu taevas, vaid hiigelsuur kuum laotus. Varjud puuduvad. Üksik rändur. Kühmus ja tolmune. Kott ja kepp. Lonkur? Pikad juuksed heleda pearäti all ripnemas. Pikka kasvu luider vanaeit? Ei. Hoopis noor mees. Kaks-kümmend viis? Võimalik, et paar aastat vähem.”

Mees noogutas. “Täpselt nii.” Ta niisutas keelega korpas huuli ja needis päikest, mis kõrvetava lipuna üle maa lehvis. Ta kohendas rasket pauna. Kitsas õlarihm lõikus sügavale õlga ja rändur palus jumalat, et päev kiiremmini õhtusse jõuaks ja kuumus lõpuks ometi järele anaks.

Ränduri vähimatki liigutust saatis tasane tilin.

Mees ise ei pööranud katkendlikule helile mingit tähelepanu. Ta oli helinaga harjunud. Veelgi enam – ilma kilksuva tilinata ei osanud ta end ettegi kujutada. Mees ümises kilina rütmis kummalist marsiviisi. Äkki tundis ta paremas jalas naksatust. Ta seisatas ja uuris purunenud sandaali. Rebenenud kannarihm ripendas tolmus. Mees virutas raske kepiga mitu korda vastu maad ja kisendas: “Just see veel puudus!” Ta vaatas ehmunult ringi, siis uurivalt taevasse. Läheduses polnud hingelistki. Vaid krõmpskuiv maa ja suur tolmune kivi siinsamas teeservas. Noormees heitis koti õlalt, istus kivile ja kiskus rihmikud jalast.

Paksust kollasest nahast punutud jalavarjud olid oma isandat mitu aastat tublilt teeninud. Armu andmata oli omanik neid vaevanud. Higist tumedad, mitmeid kordi parandatud rihmad olid pidevast jätkamisest sõlmilised nagu palvehelmed ja taldades haigutasid pärani augud, suured nagu süüdistused. “Mis süüdistused... Ära üle pinguta,” muigas rändur tüdinult ja ajas pöidla paberõhukeseks kulunud tallanahast läbi. “Miks ma kogu aeg võrdlusi otsin? Pean hakkama lihtsalt mõtlema. Või üldse mitte mõtlema.” Ta puhkes naerma ja vaatas kiiresti üle vasaku õla. Varem ta ainult muigas sisimas, nüüd oli ta hakanud oma mõtete üle juba valju häälega naerma. See oli halb märk. “Erakordselt halb märk,” kordas mees.

Õnneks polnud kedagi nägemas ega kuulmas. “Vaja end pidevalt kontrollida. Põrgupäike ja hullumeelne kuumus. Mõni ime, et kruvid peas lahti sulavad ja logisema hakkavad.” Ta avas lõuendist õlakoti, mille klapi küljes rippus väike pronksist kelluke. Pleekinud pauna kaunistas luitunud härjavere karva tikitud ornament. Kelluke tilises ärevalt, kui mees tolmused sandaalid kotti toppis ja klapinöörid kokku köitis. “Hea, et ma üksikul saarel ei ole, muidu peaksin neid vasi-kanahast kärke varsti sööma hakkama, et hinges püsida.”

Mõnda aega istus mees liikumatult kivil, lõug rinnal ja käed põlvede vahel rippu. Ta puudutas paljaste taldadega ettevaatlikult teravat klibu. Kivid olid kuumad ja teravad. Mõte sellest, et ta peab teekonda paljajalu jätkama, jättis ta ükskõikseks. Ju see oli kellegi soov, tahtmine või käsk, mis tuli vastuvaidlematult täita. Aga miks? Kas selleks, et midagi hullemat ei juhtuks? Millegi hoopis kohutava ärahoidmiseks? Ta ohkas: “Üks mees saab seda varsti näha,” ja haaras mõlema käega

kõvasti juustest.

Mees punus vilunult oma pikad juuksed tihkeks patsiks ja köitis va-
sest klambriga kinni. Must pats ulatus poolde selga. Mees murdis suu-
re roheline lehe ja soputas tolmust puhtaks. Kuumus väreles kividega
kaetud lagendiku kohal. Hiiglaslik leht pakkus jahedat varju. Ta tõm-
bas sõormeisse taimemahla värskust ja tundis, kuidas silmad kinni
kukuvad.

Teravate sakkidega kivirahnud kerkisid hääletult pööreldes maast
lahti ja põrkusid valge taeva taustal valju raginaga kokku. Ikka ja jälle.
Üha kiiremini ja kiiremini. Vaatepildist jahmunud rändur jälgis virven-
davaid kive, mis pidevalt oma kuju muutsid, ja kuulas järjest valjene-
vat müra, mis samas põrgulärmiks kasvas.

Rändur karjatas. Ta avas silmad, hüppas püsti ja sirutas kepi vaen-
lasele vastu.

2

Mürisev sinine ratastraktor lähenes tohutu kiirusega. “Belarus” kõikus
küljelt küljele ja oli lausa ime, et kõrge ja kitsas masin ümber ei pais-
kunud. Traktor vänderdas ohtlikult ühest teeservast teise ja tormas
meeleheitlikult kepiga vehkivale teelisele otse peale. Traktorist, ruu-
dulise särgi ja pleekinud laadamütsiga kidur vanamees, nägu ja käed
päikesest kõrbenud nagu muumial, oli rooli kohale röötsakile vaju-
nud.

Patsiga teeline sooritas tohutu hüppe ja kukkus, selg ees, teeperve
tolmestesse nõgestesse. Samal hetkel sõitis masin järsust teetammist
alla ning paiskus tuhmi raksatusega sügavasse magistraalkraavi kum-
muli.

Taavet, tema see teeline oligi, ronis nõgesepuhmast välja ja tormas
musta tossu väljaajava traktori juurde. Jalgealune pinnas vibreeris ja
kogu ümbrus mürikes. Gaasipedaal oli ilmselt kinni kiilunud, sest
mootor vedas endiselt täistuuridel ja tohutud rattad pöörlesid õhus,
pihustades kraavikaldast kuivanud savi ja kõrsi. Kitsas kabiin vajus
järjest sügavamale vette. Taavet nägi helesinistes dressipükstes ja rä-
pastes ketsides tõmblevaid jalgu. Traktorimehe ülakeha oli vee all.

Taavet laskus mööda järsku savist seinaga ligasesse kraavipõhja. Perve praguliseks kuivanud savi murenes ja suured kamakad rabisesid jalge alt valla. Kraavipõhjas oli poole meetri jagu kihisevat roiskvett. Veepinnal sädeles vikerkaar. "Õli," taipas Taavet ja kummardus vaatama. Ta nägi vee all mehe kohkunud silmi, siis lõhkesid värvilisel veepinnal suured õhumullid. Taavet rebis mehe jalgu ja porist särki, püüdes õnnetut rooli tagant välja tirida. Ta märkas, et juht oli pesunõoriga roolivarda külge kindlalt kinni seotud.

Terav puss läigatas.

"Kurat!" Paari tõmbega löikas Taavet keerulised sõlmed läbi ja rebis mehikese kabiinist välja. Ta sikutas elutu keha järsule kraaviseinale ja keeras kõhuli. Taavet rebis traktoristi suu pärani ja lõi talle mitu korda lahtise käega selga. Vennike haises nagu puskaritünn. Traktor mürises, nagu Taavetile tundus, järjest kõvemini, ja ajas mootorikatte vahelt musta suitsu välja. Taavet võdistas õlgu. "Kurat, äkki läheb veel põlema ja plahvatab?" Vähemalt praegu leeke veel ei paistnud. Vasaku jala tald veritses. Ta oli kraavis terava juurikatüüka otsa astunud. Ta nuuksatas ja uuris traktoristi nägu. Surnu silmad olid pooleldi avatud. Taavet piilus mehe pupille ja mõtles: "Millised need olema peavad?" Ta oli kuulnud, et tegelikult piisab arstil ainult kannatanu pupille vaadata ja kõik on korrapealt selge. Elus või surnud. Aga kuidas? Süda! Pulss on ju eluvaimu tunnus? Ta asetas käe mehe hallide karvadega kaetud kaelale, kus varem üks sooneke nagu vastu tahtmist õrnalt tuksus. Taavet tundis, kuidas mehe väike keha tema käe all jahutus. "Pean kutsuma abi. Kiirabi! Nüüd kohe," vasardas Taaveti peas. Ta vaatas uuesti ümberringi laiuvat maastikku.

Lagedad väljad, eespool paremal metsatukk. Nii kaugemale, kui silm ulatus, polnud näha ühtki hoonet ega inimest. Pooleteist tunni jooksul, mil Taavet Mäo ristist jala Aravete poole sammus, oli ainult kolm autot temast möödunud. Needki inimesi pungil täis sõiduautod. Kaks Moskviitši ja üks vana "Zaporožets". Laupäeva keskpäev. Taavet vaatas tühjale teele ja kirus. Siia kõrbenud põldude vahele pole ju puhkepäeval kellelgi asja. Miks peakski? Võõrad siia ei eksi ja omainimesed on kõik kenasti kodus. Suvitajatel pole kolhoosikeskusi ühendavale kruusateele asja, see ei vii ei mereranda ega järve äärde... Samal hetkel läbistas traktorimehe keha elustav kramp. Õnnetu korises ja hak-

kas vee ja vetikatega segatud muda kõõksudes välja kõhima. Porises näos avanesid juhmid silmad.

“Hinga!” kisendas Taavet läbi mootorimürina. “Hinga sügavalt, hinga!” Taavet raputas raevunult meest, kelle pea ikka ja jälle elutult küljele kukkus. Taavet nuuksatas. Uppis möirgav traktor ja märg surnud mees. Taavet karjatas: “Appi! Tulge appi!”

Ei tea kust ilmus hiigelsuur must kull, kes madallennul õnnetuspai-gast üle vihises ja suuri ringe joonistades taeva alla tõusis. Linnu kõ-verad tiivad olid õieli nagu tohutud vikatid. Taavet viskus kõhuli ja pigistas silmad kinni. Ta tundis, kuidas linnu jääkülm vari temast aeg-laselt üle libiseb. See oli veider. Taavet kisendas: “Liiga aeglaselt!”

3

Kurvi tagant sööstis välja tuliuus tumeroheline Žiguli Lux. Oli see vast auto! Eksportmudel. Kroomitud iluliistud ja pikk kollane fiiber-antenn nagu õngeritv. “Miks ta päise päeva ajal tuledega sõidab,” mõtles Taavet. Ta tormas teele ja vehkis kätega. “Hei, peatu!” Taavet uskus, et “tumerohelisel luksil” oli “kõvasti üle saja rauas”, sest masin ei püsinud hästi teel. Kruusa paiskus kahele poole, kui auto äkki külje ette viskas ja ebakindlalt ujuma hakkas. Taavet uuris teraselt autot. Juht oli masinas üksi. Musti päikesepillile kandev hallipäine kahvatu mees naeris pärani suuga, andis mitu korda hoiatavalt signaali ja juba tuiskaski “Luks” peenikest kruusa kahte lehte pritsides mööda. Tihke tolm lämmatas ja hulk aega ei näinud Taavet midagi. Äkki kuulis ta kruusarabinat ja märkas sedasama rohelist autot, mis, tagumine ots ees, tagurdades kiiresti lähenes. Auto peatus Taaveti kõrval, juht ker-gitas musti prille ja naeratas. Auto tagaaknal ilutses suur oranžist plüü-sist tiiger, hõõguvad lambikesed silmadeks.

Taavet viipas käega kummuli traktori suunas ja seletas läbi mooto-rimüra: “Aidake! Siin juhtus õnnetus!” Autoroolis istuv mees ei nae-ratanud enam. Mees viipas Taaveti sõrmega lähemale. Taavet kum-mardus lahtise juhiakna juurde. Taavet tundis lämmatavat lilledõhna ja märkas juhi kõrvalistmel elupuuokstest valgete õitega leinapärnga. Juht haaras tal valusasti patsist ja küsis: “Sul on vist kange tahtmine juuk-

surisse minna?”

“Õnnetus! Vaadake!” kisendas Taavet ja rebis autoukse lahti.

Juht käratas: “Käpad!” ja tõmbas ukse pauguga kinni. “Sa oled siinkandis võõras linnukene? Muudkui laulad, mis?”

Taavet oli jahmatusest tumm.

Juhi hääli oli metalne. “Kas on linnukesel muret? Muudkui laulame? Laulame tee peal ja segame liiklust, mis? Korralikud tööinimesed peavad sinusuguse pasakoti pärast end kraavi surnuks sõitma, mis? Ma võiks sinusuguse tolguse praegu sinna traktori alla mudasse peita, ükski konn ka ei kõhiks!” Juht vajutas gaasi, aga viivitas siduriga, nii et masina tagumiste rataste alt paiskuv killustik Taavetile valusasti näkku paiskus. “Ära tulevikus mu silma alla satu! Peidan ära!”

Taavet ulgus. Rohkem jõuetust vihast kui valust. Äkki rapsas traktorimees end istuli, rõhatas pikalt ja vudis järsust kraavist maanteele nagu mäger. Traktorist hingeldas kähinal. Ta pigistas käed rusikasse ja tormas kaugenevale autole taarudes järele. Üllatusest keeletu Taavet jälgis, kuidas ruudulises särgis kiilaspäine jooksja kurvi taha kaob.

Taavet viskas koti õlale ja otsis takjatest kepi. Ta heitis viimse pilgu mürisevale traktorile ja ajas suu mitu korda pärani. Mootorimüra oli kõrvad lukku löönud. Porises naftalaigulises vees helendas miski. See oli sinise plastmasssirmiga õhukesest riidest müts. Taavet püüdis vormitu lätu kepi otsa ja väänas kuivaks. Valgele mütsipõhjale oli trükitud suurte siniste tähtedega “Paide KEK” ja lisatud pruun aastaarv “1979”.

4

“Aitüma, seltsimees!” Vanamehe silmades vilkus tänusäde, kui ta suitsu Taaveti pakutud tulemasinast põlema imes.

Taavet muigas. “Pole ma mingi seltsimees.”

“Ega vist ole jah. Ma pole ühelgi seltsimehel nii pikki juukseid näinud. On see ikka päris pats?”

“On.”

“Näeb välja nagu koerapiits seinal.” Mehike suitsetas ahnelt. “Ära pahanda, aga täpselt nii... Ma olen mitu korda unes näinud... Päri-

selt..." Ränk kõhahoog pani mehe vappuma. Kõhimine lõppes masendava ohkega: "Nüüd on korras." Taavet noogutas. Traktorist kõhatas häbelikult, pühkis parema käe märgade pükste külge kuivaks ja pahvatas: "Tere tulemast Albule! Minu nimi on Hints. Hindrek Tohu. Kõik kutsuvad mind lihtsalt Tohu-poisiks. Päriselt!"

"Mina olen Taavet."

"Kus mu müts on, Taavet?"

"Kuule, Tohu-poiss, ma päästsin just praegu su elu, aga sina räägid mütsist!"

"Ole sa meheks. Noneh. Elupäästja! Nii on ju vaja öelda... Päike, raisk, põletab," kissitas Tohu-poiss silmi ja lõpetas: "Põletab otse pähe. See on ohtlik."

Taavet viskas niiske peakatte Hintsu põlvedele. Mehike vedas mütsi kiirustades pähe, tiris sirmi silmile ja ohkas: "Mõnus! Oi kui mõnus jahe!"

Taavet viipas kepiga selja taha ja uuris: "Mis masinast saab?"

"Mes-mes?" Tohu-poiss teeskles, et ei kuulnud.

"Mis masinast saab?!"

"Ära muretse, vanapoiss... Las ürrab! Paak saab niikuinii kohe tühjaks. Päriselt!"

"Ma ei muretsegi. Ise tead oma asju." Taavet piidles porises mütsis mõnulejat. "Oled ehitusmees?"

Tohu-poiss lõi käega. "Äh, olin, ja mõne aja nagu abitööline või nii. Putitasime seafarmi... Olin ehitusel traktoristiks," mees sülitas. "Nüüd on traktoriga ka lõpp. Mul pole ju lube!" Mehe silmad olid veekalkvel ja pea rinnal. Taavet puudutas Tohu-poissi õlast ja küsis: "Miks sa ennast rooli külge sidusid?" Hints ohkas. "Poemee sidus. Loll temp. Võtsime eile õhtast saati kärakat... Noh, aga täna tahtsin traktori töökoja juurde viia, et las mehed vaatavad... Gaas, sunnik, jääb peale. See kuradi siibrivedru on vaja uus panna. Üks väike nakats küll hoiab, aga nii kui sellest üle libiseb, siis enam alla ei vaju ja üürgab täistuuridel. Saad aru? Noh, ja et ma rooli tagant maha ei kukuks, sidus Poe-Elmar mu nõõriga kinni. Loll temp... Kuramuse loll..." Tohu-poiss jäi äkitselt vait, noogutas haledalt pead ja lirstas nina.

Taavet kustutas sigareti. "Täna on ju puhkepäev. Miks mehed töökoja juures on?"

Tohu-poiss vaikis ja soris sõrmega killustikus. “Keskuses pannakse kõikse aeg tina, vahet pole, on siis esmaspa või pühaba. Üks puts puha.” Ta maigutas kuivanud suud ja vaatas lootusrikkalt Taaveti kotti, mis valge tolmuga kaetud takjalehtede vahel lösutas. Äkki pahvatas: “Poiss, kas sul kärakat on? Suu kuivab, raisk! Oi, kuidas kuivab... Sa ei kujuta ette, kuidas kuivab. Vaata, huuled murduvad!”

Taavet ei vaadanud.

Hints lõpetas halamise ja nipsutas käskivalt sõrmi. “Aga raha? Kas sul raha on? Pood on siinsamas, paar versta... Sees kõik põleb. Saaks ühe õllegi!” Hints kõhatas asjalikult, upitas end jalule ja rehmas käega päikesesse: “Vaat, just selle metsatuka taga on pood. Päriselt! Hakka-me kähku minema, poemes on...”

Taavet müksas Tohu-poissi ja hüüdis talle kõrva: “Õnnetusest on vaja teatada.”

Hints muutus rõõmsaks: “Mehejutt! Ma ju ütlesin, et lähme poodi! Poes on telefon, helistame miilitsasse...”

Taavet sihtis sõrmega traktoristi näkku. “Unusta ära! Mis kuradi meie! Sina helistad ja laulad võmmidele oma loo. Ise helistad! Mina ei tea midagi. Ja sind ma ei tunne.”

“Või sedaviisi...” venitas mees ja vaatas uurivalt Taavetile silma.

“Minul pole sinuga mingeid asju ajada.” Taavet otsustas kiiremas korras kaduda. Tal polnud vähimatki tahtmist miilitsatega kohtuda. Sõbra üliõpilaspilet, millele ta möödunud aastal enda uduse foto liimis, oli Taaveti ainus ametlik isikut tõendav dokument. Üliõpilaspilet oli mõnes mõttes passist isegi etem, määras täpse kuuluvuse, aga sisikirjutuse lahter puudus. Pika patsi pärast oli Taavetit mitmeid kordi kinni peetud ja dokumente küsitud. “Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi maalikateedri üliõpilane Vassiljev, nojaa,” venitasid võimumedhed ja viskasid pileti tagasi. Kõik kunstnikud olid nende meelest hulkurid ja pätid. “Kuradi kunstnik! Sa pole ammu peksa saanud! Ja juuksed hakkavad juba pasalkäimist segama!” Selliseid repliike oli Taavet tihti kuulnud.

Andres Vassiljev. See nimi meeldis Taavetile. Neutraalne ja mitteמידagiütlev. Tõeline nõukogude nimi. Sõbra üliõpilaspilet oli teda nii mõnestki sekeldusest päästnud. Viimane kord Leningradis oli miilitsapatrull...

Äkiliselt saabunud vaikus ehmatas Taaveti mõtetest. Traktori diiselmootor oli seiskunud.

“Näh, mis ma sulle ütlesin! Jäigi vakka! Laul vaikind on,” ümises Tohu-poiss ja vaatas Taavetile rõõmsalt otsa. Samal hetkel tõusis lōoke siitsamast nende kõrvalt lendu ja hakkas rõõmsalt trillerdades järjest kõrgemale taeva alla tõusma. Taavetile meenus must kull. Ta seadis käe päikese eest silmadele varjuks ja otsis pilguga rōõvlit, kes ennist sinist taevast läbistas. Päikeses praadiv õhk virvendas. Kull oli kadunud, ainult lōoke tõusis järjest kõrgemale taevasinasse. Varsti järgnes esimesele linnukesele teine, siis veel üks.

Taavet tõusis, vinnas koti õlale ja hakkas kaaslasele pilku heitmata edasi astuma. Ta teadis, et tüütu vanamees on tal niikuinii varsti kannul. Taavet vaatas üle õla ja kangestus.

5

Mühinal põlev ja imalat datlilōhna levitav tõrvik liikus pimeduses kiiresti edasi, joonistades madala keldrikāigu võlvitud laele rasvaseid musti vōõte. Sinakalt küütlevad joomed valgeks lubjatud lael põimused üksteisest läbi ja voolasid katkematult saabuvasse pimedusse nagu tondirajad, mis hetk hiljem taas välja valgustatud said, et siis uuesti pimeduses lahustuda. Pōlev vaik praksus ja leegi kuldne kuma joonistas välja maalingud, mis katkematu voona seinu katsid.

Mees heitis kõõrdpilgu tõrvikule ja nohises tunnustavalt. Ta hindas leegi elustavat valgust ja soojust.

Mees pigistas tõrviku eebenipuust varre kõvemini pihku ja tõstis tulelondi kõrgele üles. Ta tundis end vastutavana kogu inimkonna käekāigu eest, olles esimeseks ja ainsaks tõrvikuks Maa asustajate raske ja käänulisel arenguteel.

Mees vōpatas ja liibus kiiresti vastu maalingutega kaetud seinu.

Freskod olid ajatormides nii pureda saanud, et selle üürikese hetke jooksul, mil hubisev leek neile valgust heitis, polnud vōimalik taibata, mida omaaegne meister täpselt kujutanud oli.

Pikkades tumedates rüüdes helendavate nägudega karmid pühamehed ja -naised näisid üksteisest läbi põimuvat ja uueks saavat. Maali-

tud tähistaeva taustal moodustasid inimfiguurid keerulisi ja seosetuid, samas täiuslikke uusi kompositsioone lindude, loomade ja vee-elani-kega. Tundmatud tähesüsteemid miilasiid pimeduses nagu söed segi-paisatud tuleasemel. Sätendavas taevas hullasid delfiinid segamini mustade kaarnate ja valgete albatrossidega. Saledad kalad ujusid mal-belt naeratavate pühameeste peadest läbi ja valgete pearättidega talu-naiste grupp jälgis liikumatu huviga, kuidas mungarüüd ja sulgedega kübarat kandev talumees hiiglasliku vähiga põldu künnab.

Detailselt maalitud künnimehe lõbus nagu tumeda frantsiskaani ka-puutsi raamistuses oli vagast mungapalgest sama kaugel kui kündja rüü alt paistvad keigarlikud ratsasaapadki. Eriti kohatuna tundusid tohutu pikad kannused, mis põllutöoks sobimatuid terava ninaga punaseid jalavarje ehtisid. Tukatikullast kannused säratasid silmapil-guks tulelondi paistel ja kustusid nagu lendavad tähed pilkases augus-tiöös.

Kohati oli sein rohketest kuuliaukudest kirju nagu meekärg. Siin ja seal oli maalingutele mingi tugeva terariistaga, arvatavasti suure naela või põueodaga sügavale krohvi sisse kriibitud tähendamissõnad, mis lõppesid kolmekordsete hüüumärgipuntidega ja mõjusid nagu mee-leheitlikud karjed. Tundus, nagu oleks kisendanud kurjast vaimust vae-vatu. Või hädaline, kes masti külge seotuna õudusega näeb, kuidas suure jõe kiire vool tema kipakat kuunarit nagu laastu allavett terava-tele kaljudele kannab.

Pehmesse krohvi kraabitud sõnad sünnitasid uusi, väljaspool inim-aju tajuvuse piire seisvaid seoseid. Nii kummalisi, et neid poleks ilma hulluks minemata võimeline selgitama ükski õpetaja.

6

“Oota!” Hingeldav Tohu-poiss oli Taavetil nagu takjas sabas. Taavet vandus endamisi tulist kurja, kuid peatus siiski.

Traktorist piidles Taaveti paljaid jalgu ja vedas kulmud kõrgele. Ta uuris Taaveti enda kavandatud ja õmmeldud mitme taskuga purjerii-dest jakki ja samasuguseid pükse. “Sa oled vist hipi? Ütle, kas oled? Päriselt, jah?”

“Miks nii?”

“Sa oled ju teistmoodi inimene. Nagu välismaa hipi.”

“Kus sa neid hipisid nägid?”

“Paides! 21. juuni väljakul. Kõigil pikad juuksed nagu sul, aga õlgade peal laiali lahti. Vägevad punased Jawad ja kiivrid! Tead, ühel olid kiivri peale liimitud need hõbepaberist kuked, tead, on selline välismaa kukesupp? Ajad vee keema, puistad pulbri sisse ja ongi supp valmis? Vaat just selle paki pealt need kuked olidki... Ilusad! Ja väga huvitavad, nagu jahuga valgeks tehtud sinised püksid jalas ja samast riidest kuued selgas, hõlmad eest lahti! Nagu kulunud! Kõiksugu ketid ja ristid ja... Ja särkide peale oli erinevaid välismaa sõnu kirjutatud. Nagu harilikud pesusärgid, aga välismaa kirjad peal.”

Taavet hammustas huulde. Talle meenus, kuidas nad möödunud kevadel Vassiljeviga keldriateljees valgetele Marati pesusärkidele siiditrükis kirju vorpisid. Ikka paarsada särki korraga. “Levi’s”, “Coca Cola”, “U. S. ARMY”, “Montana”. Šabloone oli teisigi. MürGINE nitrolakk ajas kõhima ja silmad vett jooksuma. Värskeid trükikirjas särke kuivatas ta erilisel fõöniga raamil, mille Vassiljev konstrueerinud oli, – hõõguva spiraaliga elektripliidi kohal. See oli olnud ilus aeg. Imeline aeg. Ateljeeaknad olid lahti ja suur lindimagnetofon mängis. Akende taga õitses vana kastan... Vassiljevi valge kass põõnas aknalaua, muusikast ja nitroaurudest hullunud naaber kutsus ei tea mitmendat korda miilitsa ja Vassiljev tegi järjekordse sihvaka Murfatlari lahti. Täis veinikastid seisid ateljeenurgas virnas. Tühjad kestad vedelesid ahju ees nagu tankirusikad. Uskumatult lühikest kasvu miilitsaseersant hüppas ateljeesse, võttis vormimütsi peast, äigas sellega üle higise pealae ja kisen-das kanges eesti keeles: “Mida tjeie sjiin tjeep?!” Vassiljev otsis sahtlist kahekümneviielise ja viskas miilitsale mütsi sisse, surus võmmile pudeli veini põue ja lükkas siis mehikese kindla käega koridori. Miilits rabeles vastu ja käratas: “Juks vjein vjeel! Juks! Sijs jon korras!” Vassiljev polnud kade – ta ulatas mundrimehela lahkesti veel kaks pudelit. Seersant irvitas nagu ahv ja andis vigurdades au... Taavet ja Vassiljev olid Ülemiste jaamas vaguneid laadimas käinud ja mingi kummaline tüüp oli neile ühel ööl sõna otseses mõttes mõne rubla eest viis kasti sedasama rumeenia veini maha parseldanud. Vassiljev imes magusat rüübet nagu kaan, pudelite kaupa. Kui ära väsis, keeras madratsi

peale magama, et ärgates kohe uus pudel sisse kulistada. Ja nii kolm-neli päeva järjest, kuni vein otsa sai. Jaa. Kõva poiss oli see Vassiljev. Taavet kandis siiani parema käe randme ümber Murfatlari kaelalt pärit värvilisest mulineest keerutatud paela. Sõber Vassiljevi mälestuseks, kes möödunud talvel Ku-Ku klubist väljudes püüdis Gagarini puiesteel täisvõimsusel kihutavat lumesahka mõttejõul peatada, et pudelit viina osta. Sahajuhid müüsid viina nagu taksodki, küsides poole liitri eest kuus rubla...

Tohu-poiss vehkis kätega ja tantsis, nii et kruus krigises, ja seletas õhinal: "Ühel hipil oli kaasaskantav magnetofon, välismaa oma, umbes nii suur, noh, pisikeste ketastega, tead! Patareidega! Igasugu kirjad peal," mees näitas kätega õhus ja seletas kiirustades edasi: "Vägev muusika! Ja kõvasti! Hipid laulsid kaasa, siis ma saingi aru, et mõned nende hulgast olid naised. Häälte järgi! Ühel oli selline punane särk, kuhu peale oli kirjutatud valge värviga "Sosa-Sola". Sellised ilusad käänulised valged tähed!"

"Sosa Sola?" ei taibanud Taavet. Siis hakkas naerma. "Coca-Cola!" Muidugi. Ta mäletas, kuidas nad neidsamu särke Tüiril ja Säreveres müümas käisid. Kõige parem oli motokrossi ajal einelauaputkade juures seista, üks särk seljas, teine käes või koti peale laotatud. Paari tunniga läks kogu tiraaž kaubaks. Väikelinna ärksad noored rabasid "välismaa" särke nagu hullud. Pooleteist päevaga oli kakssada särki müüdüd.

Tohu-poiss õiendas: "Nojah, kokakoola! Välismaa nimi! Ah nii! Seda siis räägitakse teistmoodi kui kirjutatakse?"

Taavet noogutas. "Sul on õigus. Kokakoola on jook. Umbes nagu õlu. Ainult veidi kangem."

"Ma tean! Paide rajoonilehes "Võitlev Sõna" kirjutati, et kokakoola on narkootikum. Et sellepärast seda välismaal nii palju juuaksegi. Aga narkootikum pidi olema peaaegu selline asi nagu viin! Päriselt! Aga et väga hea maitsega, tahad muudkui rohkem ja rohkem ja pärast lähed lolliks! Lõpuks kärvad maha. Kas sa tunned Paide hipisid?"

Taavet raputas kahetsevalt pead. "Ma pole kunagi Paides käinud, ainult läbi sõitnud."

"Nojah, pärast oli seal muidugi jama ka. Miilits lendas kohale, kaks kollast kongi korraga! Hipid naersid, hüppasid Jawade selga ja

minekit! Kõik eri suundadesse! Võmmid jäid täitsa lolliks! Mina vaatasin sealt autahvli müüri tagant. Kurat, üks võmm nägi mind ja tahtis autosse tirida. Aga mina pole ju miski hipi! Ma rebisin end lahti ja panin jooksu. Hirmu löi naha vahele küll, aga põnev oli ka. Ikka kuradima põnev oli olla! Et nagu demonstratsioon!”

Taavet muutus tähelepanelikuks. “Mis demonstratsioon?”

Tohu-poiss löi käed puusa ja vaatas Taavetile uhkelt otsa. “Noh, nagu nõukogude võimu vastu ja Ameerika poolt või nii. Saad aru vai? Noh, näiteks, mina tahaks endale ka pikki juukseid, aga näe, mida pole, seda pole. Aga ma olen mitu korda mõelnud, et tõmbaks sinimust-valge lipu piimakombinaadi katlamaja korstna otsa lehvima, et siis nad alles näevad, mis mees ma olen!”

Mingi kummalise sisetunde ajal piilus Taavet üle õla tagasi. Tal oli tunne, et keegi hiilib hinge kinni hoides hääletult nende selja taga, hiigelpaksust vahtkummist taldadega saapad jalas.

Tee oli tühi.

Taavet kahtles: “Kas sa julgeksid seda teha?”

Tohu-poiss lagistas naerda, pisikesed teravad hambad paksude igemete sees õieli nagu riisiterad, ja purskas: “Sa veel küsid! Muidugi ei julgeks! Aga oleks ju äge küll! Vägev on niimoodi mõelda... Kas sa ostad mulle õlle?”

“Kannata. Näed liiklusmärki? Seal teeme lühikese peatuse ja siis otse poodi!”

Tohu-poiss hüppas kõrgele õhku ja pistis ees punuma nagu poisike.

7

Nad istusid tee veeres ja suitsetasid. Taavet vaikis. Ta toetus seljaga liiklusmärgi kandilisele puust postile ja silmitses juhmil pilgul lahtist niiti, mis püksisääre äärepalistusest rippus. Aeg tundus seisvat. Kõik tundus seisvat. Lõputu tolmune kuum teekond... Ta sirutas käe ja rebis niidi puruks. Samal hetkel eksis nende juurde üksik tuuleil ja pooleldi roostes plekist liiklusmärk kriiksatas. Taavet ajas pea kuklasse. Liiklusmärk krigises pea kohal nagu giljotiin. Taavet sulges silmad ja mõtles: “Ei ole giljotiin. Lihtsalt paari naelaga lohakalt kinnitatud

plekilatakas...”

“Mis kuramuse suitsu sa mulle andsid, “ kärises Tohu-poiss ja uuris sigareti tumepruuni filtrit, “miks tal selline must ots on? Kas ka miski narkootikum vai?” Mees kõhistas naerda.

Taavet noppis minarettidega ehitud sinepikarva pakist uue sigareti. “Orient”.

“Nojaa, küll ma tean! Aga sinu jutt ei võta ju vedu! Muudkui tiri siit ja vea sealt! Linnameeste värk,” venitas mees ja viipas lõuaga. “Ja välgumihkel on sul ka vägev! See on ka välismaa oma vai?”

““Orienti” tehakse meil Eestis. Uus mark. Vaata, kui ei usu. “Lee-gi” märk on peal, näed? Aga tulemasin on prantslaste tehtud. Ühekordne.” Taavet torkas plastmassist tulemasina taskusse ja sulges tõmbluku.

“Mismoodi ühekordne? Mida see tähendab?”

Taavet haigutas. “Kui tühjaks saab, viskad minema.”

“Nii kahju! Ja uuesti täita enam ei saagi vai?”

“Polegi vaja. Prantsusmaal on need odavad. Mõnes poes annavad sellise masina suitsupakiga kaasa. Ilma rahata.”

“Nüüd sa küll valetad, poiss!”

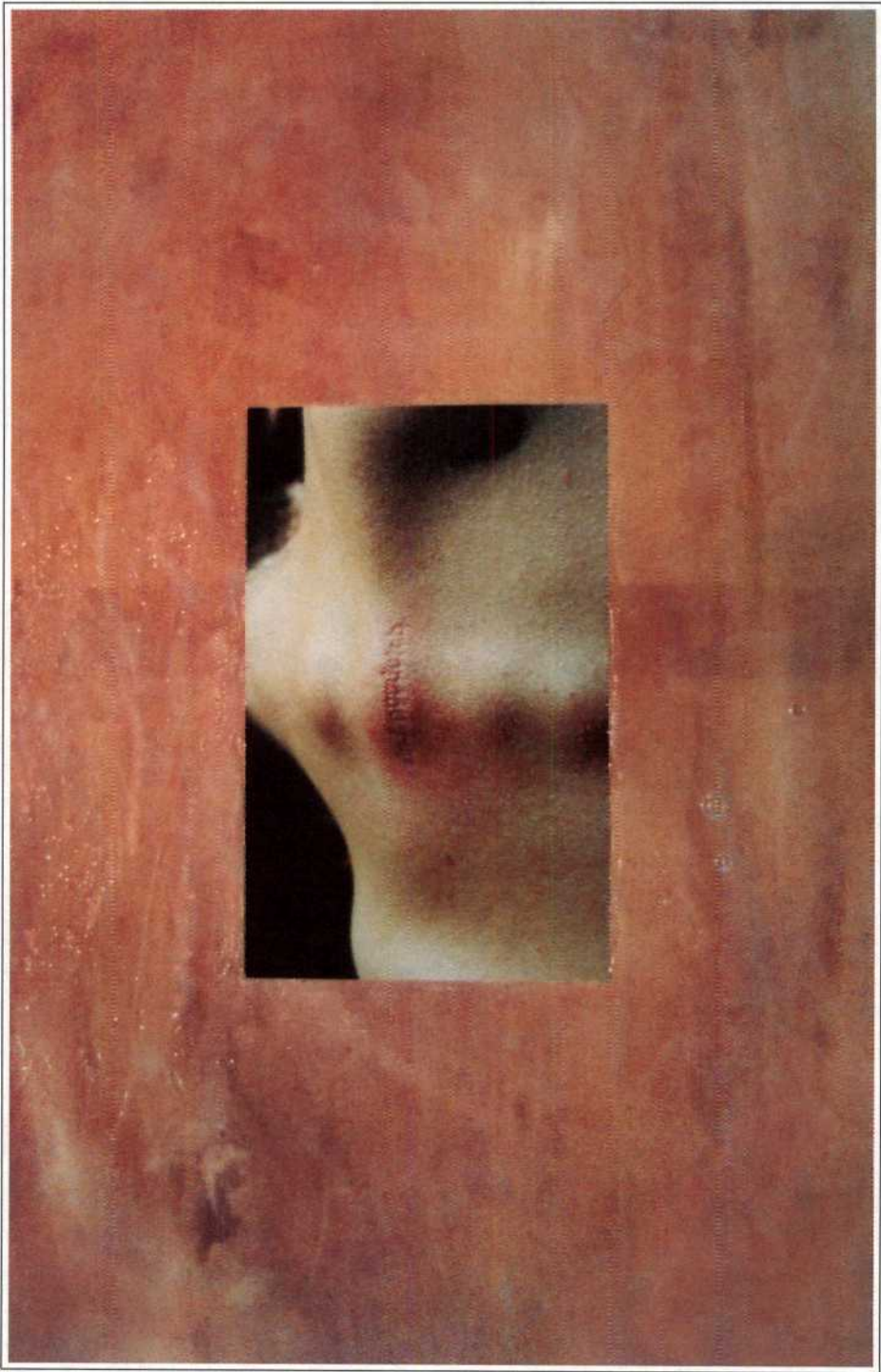
Taavet kehtas õlgu. Ta ei viitsinud enam rääkida. Mitte üht sõna. Ta vaatas vanamehe harvade habemetüügastega kaetud pondunud näkku ja mõtles: “Suu kinni ja mitte üht sõna enam.”

“Kuule, kui see masin tühjaks saab... Kingi mulle!”

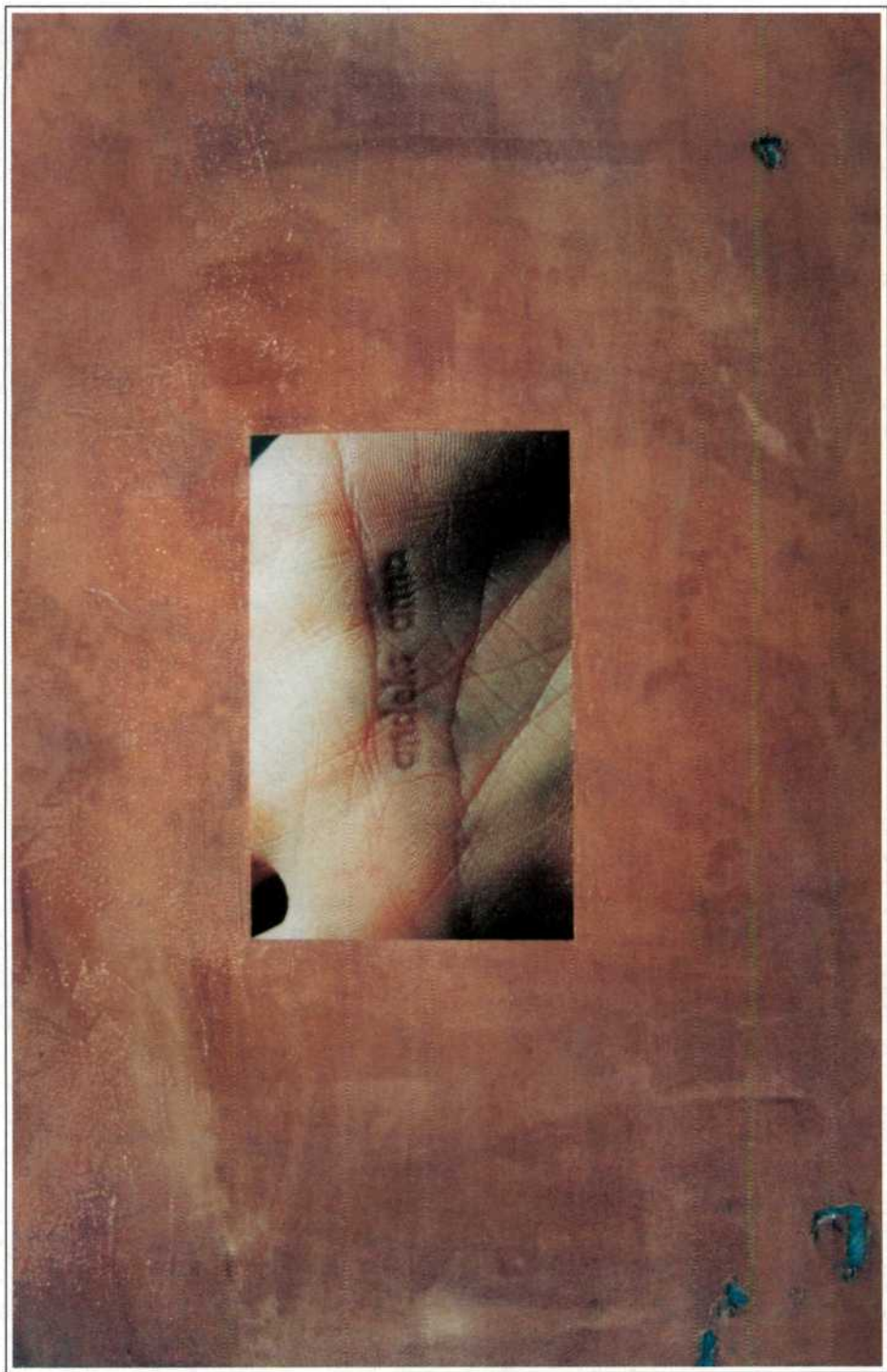
Taavet ei suutnud oma üllatust varjata ja hüüdis kõvemini kui vaja: “Miks?!”

“Lihtsalt vaatan. Ilus asi. Ja uurin, äkki ikka saab teist mingi nipiga putitada, et uuesti tuld teeks! See on gaasiga vai?” Mehike klõpsutas tulemasinat ja uuris igast kandist.

“Anna siia!” Taavet peitis välgumihkli taskusse ja vaatas käekella. Kell oli poole kahe peal seisma jäänud. Sihverplaadi klaas oli udune ja klaasi all ujusid suured veetilgad. “Kurat!” Uppuvat vanameest päästes oli kell kõvasti vett rüübanud. “Kurat!” Taavet näppis rihma lahti ja torkas kella rinnataskusse. Vaja hiljem lahti võtta ja ära kuivatada. Peaasi, et rooste ei jõuaks minna. Kella oli talle seitsmenda klassi lõpetamise puhul kinkinud vanaisa. Pobeda oli kallid ja korralik kell. Punase sekundiseieriga ja täpne. Taavet oli poes hinda vaatamas käi-

Elin Kard, Helena Hage. Andeks anna, Hando Rummel. 2000.

Elin Kard, Helena Hage. Andeks amma, Jaan Paavle. 2000.

nud. Ainult, jah, vett ja põrutusi kartis. Seda oli taat hoiatanud, kui ta tuliseks aetud naelaga rihma sisse lisaauku kõrvetas, et rihm nääpsukese randme ümber kindlalt püsiks. Vanaisa. “Olgu muld sulle kerge,” mõtles Taavet ja uuris käe varjust päikese asendit. Ta oletas, et kell on kõige rohkem pool kolm, äärmisel juhul kolm või veerand neli. Mitte rohkem. Taavet haigutas. Ta sulges silmad ja rohkem mõtles kui ütles: “Kuule sina, Tohu-poiss, mina jään nüüd magama.”

“Kes siis poodi läheb?”

“Meie,” sosistas Taavet läbi une. “Varsti.”

Tohu-poiss ohkas. “Anna oma kell siia, las ma kuivatan seda. Muidu läheb rooste... See ju minu süü.”

Taavet avas üllatunult silmad. Ta otsis rinnataskust kella ja ulatas Hintsule. “Vaata, et ära ei lõhu. See on kallid kell!”

“Ma tean,” pomises Tohu-poiss ja otsis pisikese taskunoa lagedale. “Väga hea,” sosistas Taavet ja jälgis, kuidas leek vanaisa üht näopoolt valgustab.

8

Musta siidturbaniga mehe sammud olid hääletud nagu tondil. Ajuti näis, et ta lendas sutaani lehvides kaalutuna läbi ruumi nagu süsimusta peaga ja ilma nokata hiiglaslik leekpunane lind. Tema kulla ja pärlitega tikitud valgest laamavildist ülespidi ninadega pehmed saapad puudutasid vaid põgusalt põranda lihvimata graniiti.

Ainult tõrvik mähises kitsa käigu tuuletõmbes, rikkudes täieliku hääletuse illusiooni. Ja raske kuldkrutsifiks kilises tasa. Paar nahkhiirt, kelle unerahu purpurpunane lendaja häirinud oli, kohendasid pikki narmendavaid tiibu nagu keepe ja tardusid taas liikumatuks. Nende jaoks polnud punases kuues ja öökarva turbanis midagi uut ega erilist – tõrvikukandja tuhises siit läbi igal ööl. Mõnikord isegi mitu korda öö jooksul. Tihti ka päeval. Punakuube tuli võtta kui paratamatust. Ainult tõrviku eest tuli end igaks juhuks õigele poole hoida. Piisas, et olid kogemata valele poole tukkuma jäänud – mees kandis tulelonti alati vasakus käes.

Mees seisatas, kirus tasa ja masseeris südant. Nüüd valgustas kuld-

ne leek tõrvikukandja nägu.

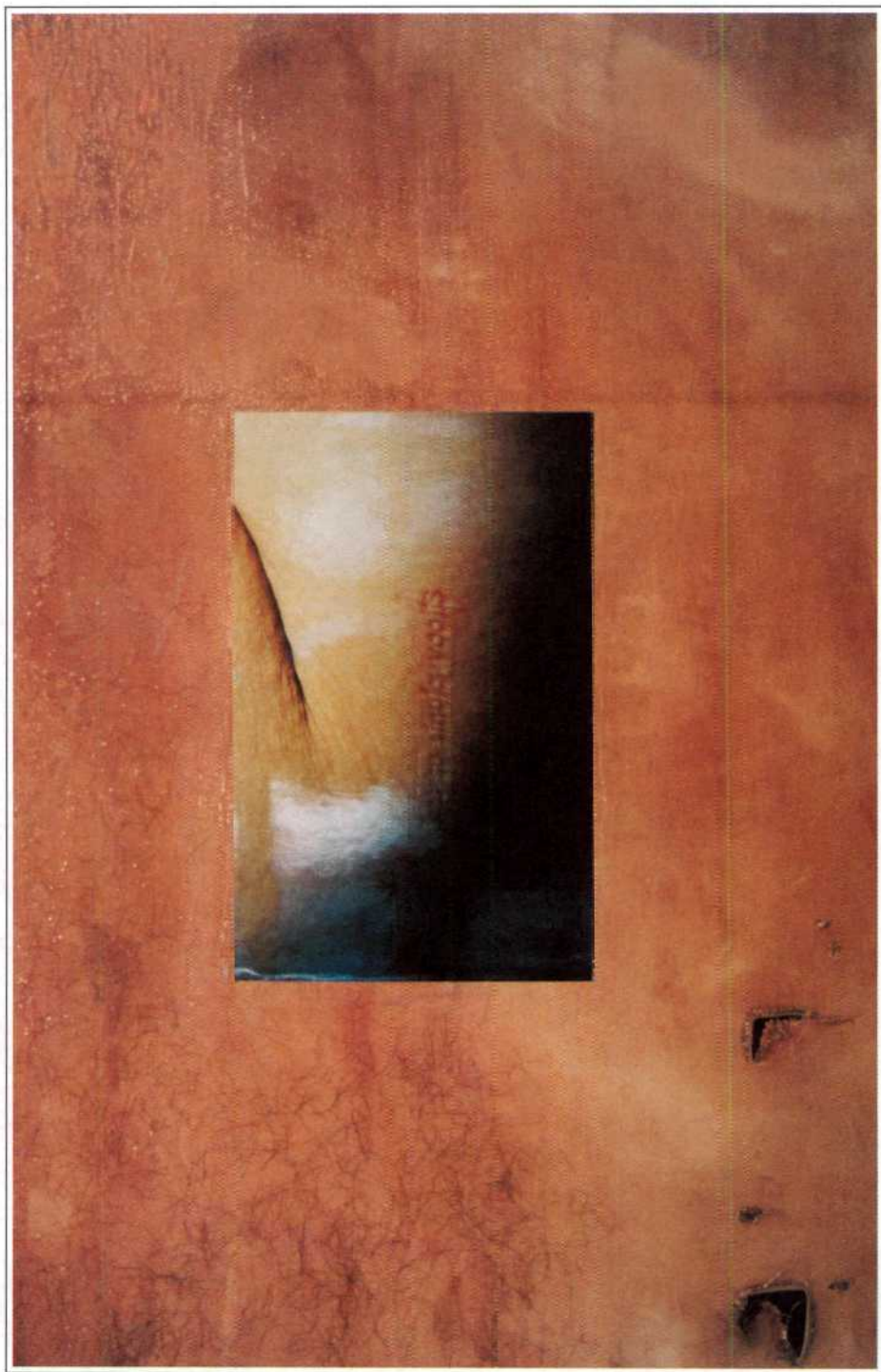
Tugev Vahemere päevitus. Turismireisil sellist nahavärvi ei kogu ega hoia. Kindlasti oli mees sealkandis sündinud või aastakümneid veetnud. Kibrad heledate kiirtena silmanurkades ja sügavad vaod laubal. Oskuslikult raseeritud kaarjad kulmud läbitungiva pilguga terashallide silmade kohal olid kestvast lühinägelikust pingutusest valuliselt kipras. Silmade vahe erakordselt suur. Tundus, et mehe silmad asetsevad meelega kohadel. Nahk teravatel põsesarnadel katkemiseni pingul ja suurte vaevahigipiiskadega kaetud. Kõhnad põsed, ninaalune ja lõug tärkavast tihedast habemetüükast sinised. Tugeva lõua keskel torkas silma terav korrapärane lohk nagu järsk ja täpne haamrilöök.

Mees hingas vilinal läbi purustatud luuga poksijanina, mis parema suunurga poole viltu hoidis. Hiiglasliku nina paremast sõõrmest turritas plastikprotees millimeetri jagu välja – sile, niiske ja roosa nagu äsjaavanenud orhidee.

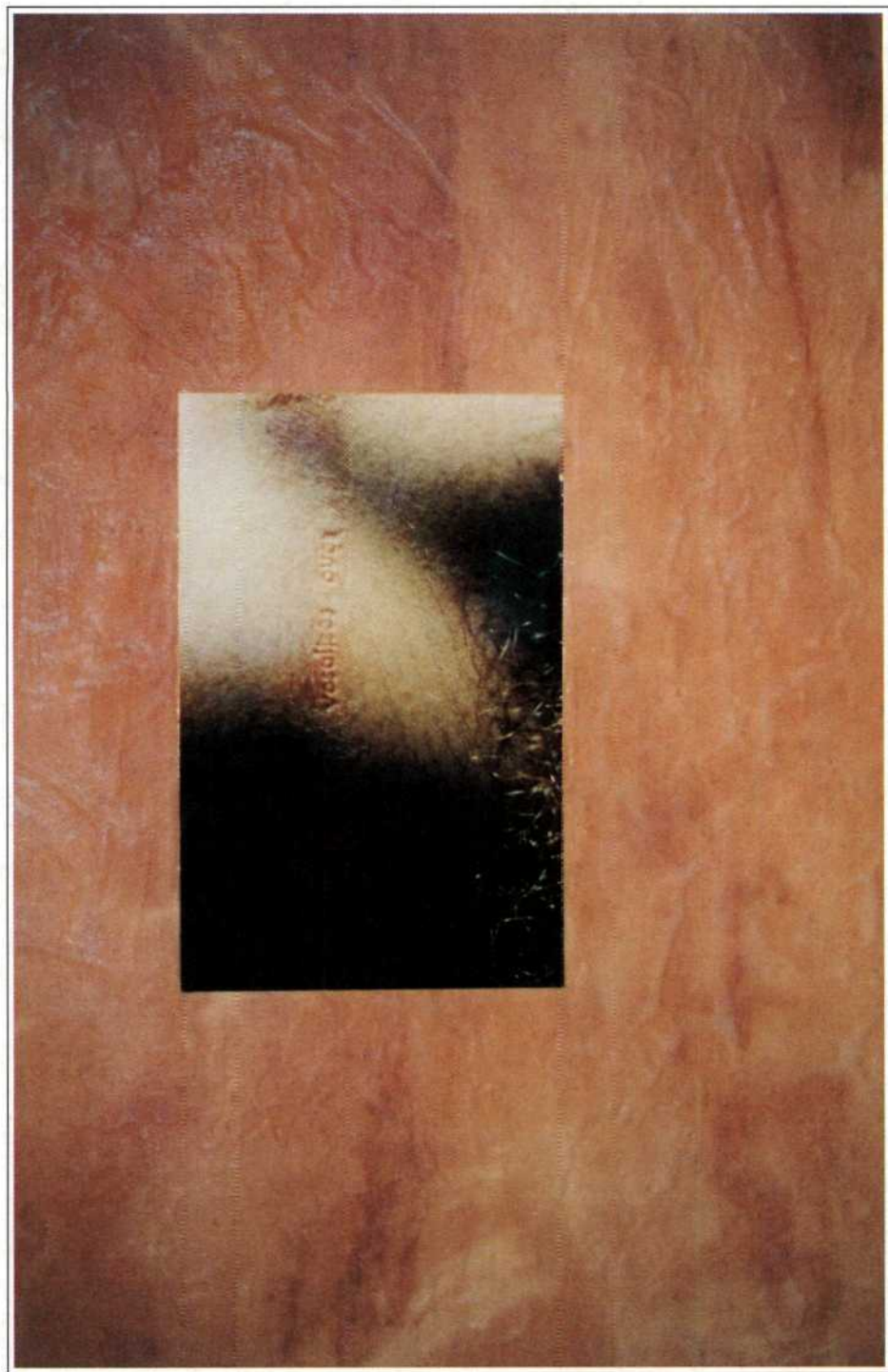
Rohmaka ninaga moodustas terava kontrasti meelas suu. Helepunased huuled helkisid niiskelt ja siledalt nagu tütarlapsel. Mehel oli komme huuli pidevalt keelega niisutada.

Vasakus kõrvas helkis must pärl nagu tilgake ööd. Paremat kõrva nibu läbistas kuldne poolkuu, mille küljes kilisesid rubiinidest Malta rist, terasest miniatuurne hobuseraud ja pronksist sirkel.

Turbani tihkelt seotud serva vahelt paistis hall juuksesalk ja pikk, keskelt alles veripunane värske lõikearm.

Elin Kard, Helena Hage. Andeks amma, ArviSiig. 2000.

Elin Kard, Helena Hage. Andeks anna, Bernhard Kangro. 2000.

JÜRGEN ROOSTE

AMOKIJOOKS: SUVI 2001

*lähme jookseme amokki
väljas päikses särab aas
lähme jookseme amokki
tapan taas ja taas ja taas*

Läksin omiku uksest välja, päike paistis ja neetult mõnusalt palav oli. Tuntsin enese keskmises grillahjus jooksvana. Võtsin suuna Tondile. Ilm oli endiselt ilus ja penid vedelesid varjualustes, keeled ripakil suust väljas. Inimene võiks ka nigu koer olla, siis ei peaks deodoranti ostma, siis ei peaks kolm korda päevas särki vahetama, mõtlin; ajad lihtsalt keele tolkvele ja teed kerget sörki. Aga nad, maidad, leiutaksid kindlasti kohe mingi keele-asja, mida lased spreiga keelele ja ongi kohe hää olla. Ja ila ei tilgu.

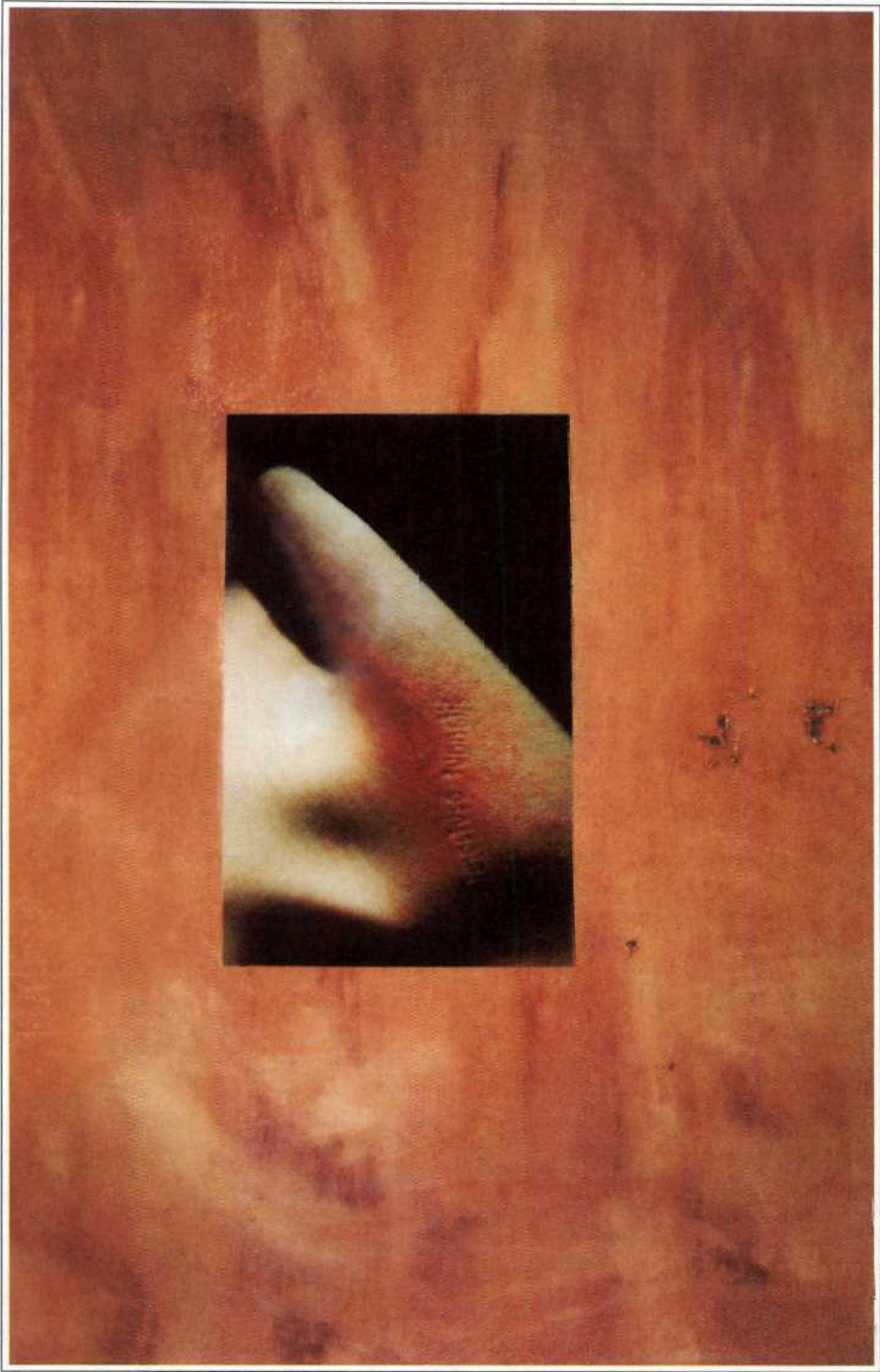
Jooksin nüüd mööda raudteed, mingid onklid löikusid massinatega umbrohtu maha ja kogu maailm kihas elust, iga pagana põrnikas oli otsustand just praegu oma olemasolu, oma elutungi kõigile tõestada. Kurradi kõrred paindusid putukate massi all looka, paar mummi tiirutas ümber ristikeina ja üks väga loid parm üritas mind õgida, antsin talle laksaku – kaelale tuli pikk verine jutt. Punusin edasi, läapatallatud tennised põrutivad igal sammul selgroogu, noh, ükstaskõik. Üritin kõrvaklappeset musa välja pigistada, kassett oli sees ja väiksed võllikesed keerlesid, aga muhvigi. Ahaa – juhtme ots ju nati pees, panin ta korralikult auku ja nüüd hakkas tühistama. Vägista mind, mu sõber, Vägista mind taas. Ma pole ainus. Vihka mind. Tee seda taas ja taas. Katsusin joosta nii, nagu musa läks, aga komistin mingi roostetand romu otsa ja hakkasin hoopis liipama. Säärecondi päält oli nahk maas ja verd tuli roppu moodi, valgus mu kollastele sokkidele ja siis mööda tennise külgi maha. Tegin, et mul pole äda midagi, leekisin reipalt edasi. Jalg tuikas nagu südame rütmis (õige

pisut sest maha jäädes) ja silme ees kirvendas tsipa.

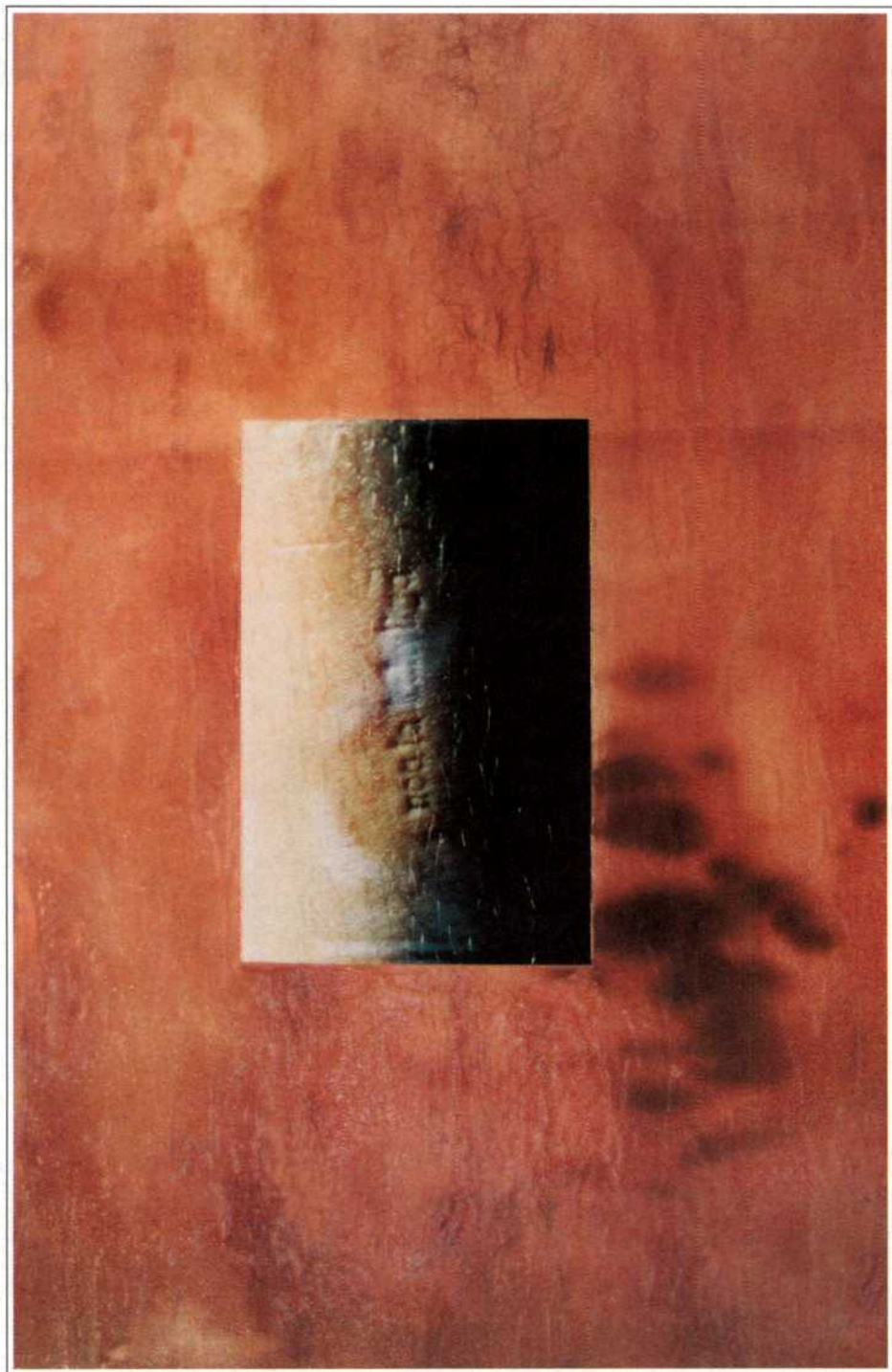
Kahe raudteeharu vahel oli miski karjääri moodi värk tekkind, tilluke tehisejärv või õieti üks lai lomp. Ekskavaatoriruumikud olid pinnase üles nussind ja kopad maastikku ümber tõstnud, nagu olnuks nad mingi up-tableti ja šampa mõju all korruga. Lombi ühes servas lamas mädanev mees, pooleldi solgises vees, sa raip – must saab veel luuletaja. Lühikeste roheliste pükste alt paistsid koledad sinerdavad sääremarjad ja kärpsed-õgardid ronisid tihedas kobaras ümber mädest pulbitsevate haavade. Mehe ülemine ots loksus vee all ja vees kihas kõiksugu elusolendeist, keda ma kunagi varem näind pold. Paar meetrit kaugemal, kõrkaolluses vedeles nässaka krantsi raibe. Sörkisin edasi. Kassett venitas juba nati, patakad pold kõige uuemad. Maa-ilm venitas juba nati, patakad pold kõige uuemad.

Jõutsin käiguni, kust sai Tehnika tänavale. Nõnda suveomiku suures lämbuses, äiksejärksel päeval põõnasid inimesed kodudes ja ei taht mummigi kuulda tolmustest tänavatest, super-hüper-megamarketeist, kõrtsudest. Nägin mõnd üksikut lõngust või poodi tatsavat vanatädi. Nad, nahad, peaks panema tänavanukkade pääle ilusad poolpaljad tüdrukud, kes tiristaksid kõigile küfliga jääkuubikuid ja külma vett ja väikse raha eest õlle ja võtaksid suhu. Peas oli paks ja umbne, keerutas tiba ja iiveldama ajas. Veri jalal oli jõledama korba moodustand, aga paarist kohast sirises ka veel veits, kui ma edasi lidusin.

Pidurdin järsku. Tennise tald kiunatas asfaldil. Ühes hoovis kohmitses koledates sitastes tressipükstes ja nahktaxis mees naisteraffa käekoti kallal, sobras säääl, raisk. Korjasin maast kivi ja hakkasin talle tansiskleval sammul ligi tiksuma, surudes kivi kõvasti-kõvasti pihku, nagu oleks see tuvimunastki hellem veel, õrnem veel. Sa näru, seda ta küll ei ootand, siuke obadus kesk kukalt, ma pole ka mingi papist poiss ja passima ei jää; äsasin jalaga kuskile soolikatesse – ta oli juba sirakil maas. Veel, veel, veel, said, kuradi sitt. Prügikastide kõrval olid unnikus mingid latid, torkasin tal ühe läbi kõri ja surusin selle tugevasti maasse, nägi välja, nagu oleks kutt väga üllatund, nagu oleks ta ilmatumalt rahulikult siin põõnand ja siis järsku – kräuhti – kasvas

Elin Kard, Helena Hage. Andeks amma, Aime Hansen. 2000.

Elin Kard, Helena Hage. Andeks amma, Betty Alver. 2000.

maa seest latt välja, jah. Kuradi muulane, kuradi sitt, mis ta tuleb meie õuwe pääle varastama ja süstima.

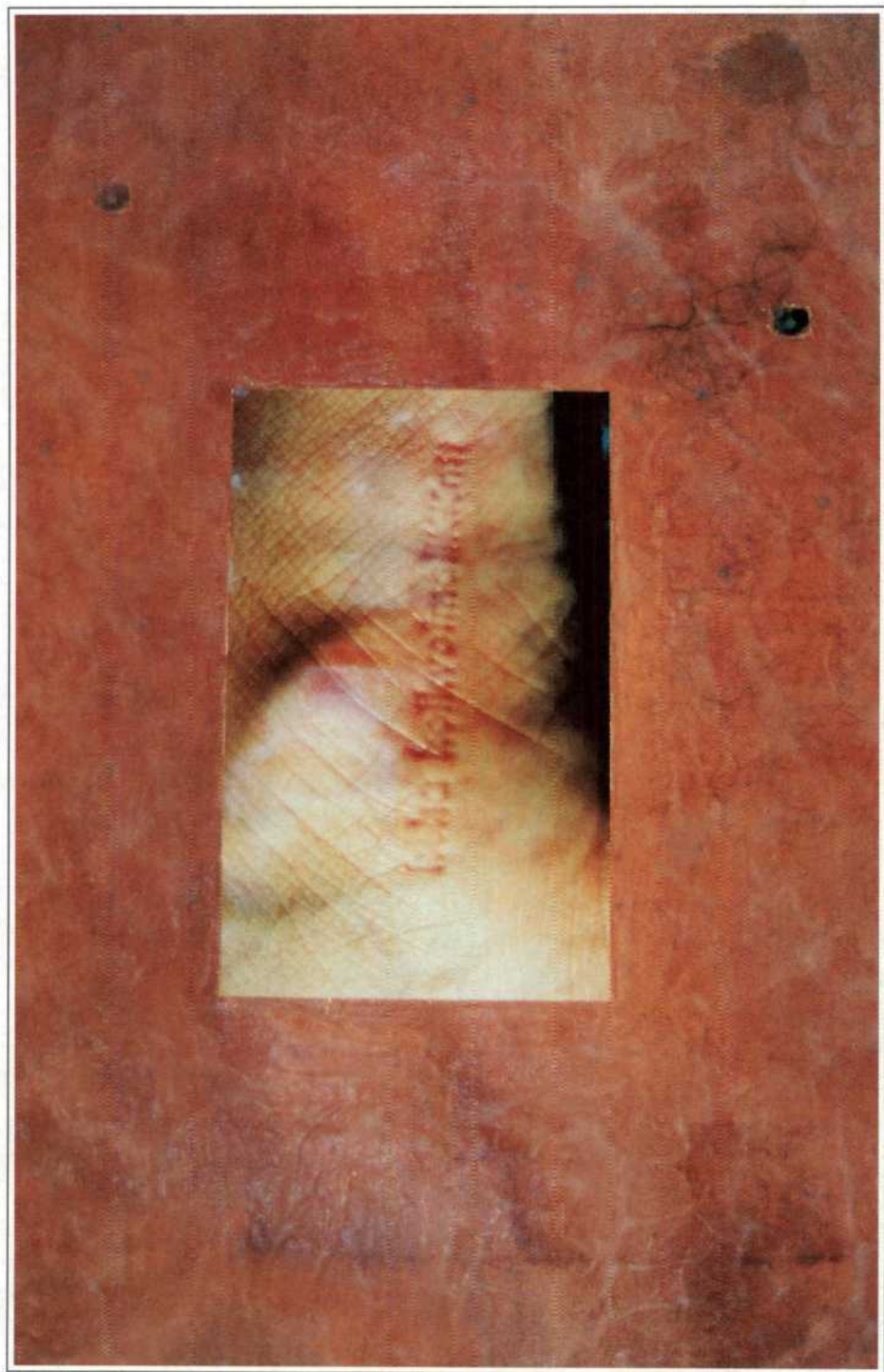
Sörkisin edasi, pea oli selgem, põis ei pressind ka veel, jalg rahunes vist maha. Linnud laulsid. Keerasin Kaarli kiriku poole. Mulle meeldib jumal, temas on sellist õiglusejanu ja korra loomise tungi. Kõva käega vend – no kas või siis, kui need juudijunnid kuldvasika ehitasid... Võtsin tundmatu sõduri juures raha seinast välja, paarsada krooni; Koidula oli pildi peal siuke meelas, iharate huultega, mis janunevad suure meheliku Kreutzwaldi järele – Kalevipoja järele. Sest Kalevipoeg on ehtne eesti mees – joob, kakleb, kargab naisi, kui süda lustib, teeb tsipa tööd, venitab niiviisi palgapäevast palgapäevani välja.

Läksin poodi sisse, endine diabeetikute kauplus, sealt me ostsime vanamaga kunagi roosat puuviljasuhkrut, mida oli hea kilekotist limpsida. Nüüd oli vaja väge, nüüd oli vaja isostari. Ja pakki pabertaskurättidega ja väikest viina, et jalga puhastada. Ikka räme, raisk. Posisesin turvamehele midagi vabandavalt, et kukkusin. Selline tressides tohman, prillidega ja paks, muulane. Aga ikkagi turvatöötaja, raffusliku turva- ja heaolutunde alustala. Mingid nolgid, sellised rauwatõstjad kapid sagisid poes ärevil ilmeil ringi, üks lükkas mu kõrvale. Kurat. Raadio mängis edainesetit ja väljas võbelesid puude varjud kuldkaunis tulikuumas päikses. Turvamees mölises midagi nolkidega, üks neist oli kapsapiruka hõlma alla pand, keksisid kolmekesti ümber turva ja siis, niuhti, tõmbas kõige pisem talle pasunasse. Ja kõige suurem kargas üle leti ja kamandas müijamutti, et see kassa lahti teeks, ise toppis paar väga viletsat peeti riulilt taskusse ja lõi ühe kallima veinipudeli roosiks. Kolmas vend tuli minu poole ja sisises ja sisises midagi oma muulaskeeles, et kuradi tropp, pistets, tai tengi... Võtsin tal, naksti, kõrvadest ja käänasin kaela kahekorra nigu kanal. Ta tegi mingit piuks-piuks häält ja vaatas hästi kurbade seasilmadega aknast välja, kuda suvi tundmatu vene sõduri kaju ja eesti raffusraamatukogu kiviseina pääl tantsis (tegelt ma'i mäleta, kas raamatukogu läbi puulehestiku ikka poodi kätte paistis, a mu vaimusilm näeb asju just nõnda). Selle pisikese vennaga sai turva ise hakkama, pani ta pikali ja äsas põlvega mitu korda munadesse ka.

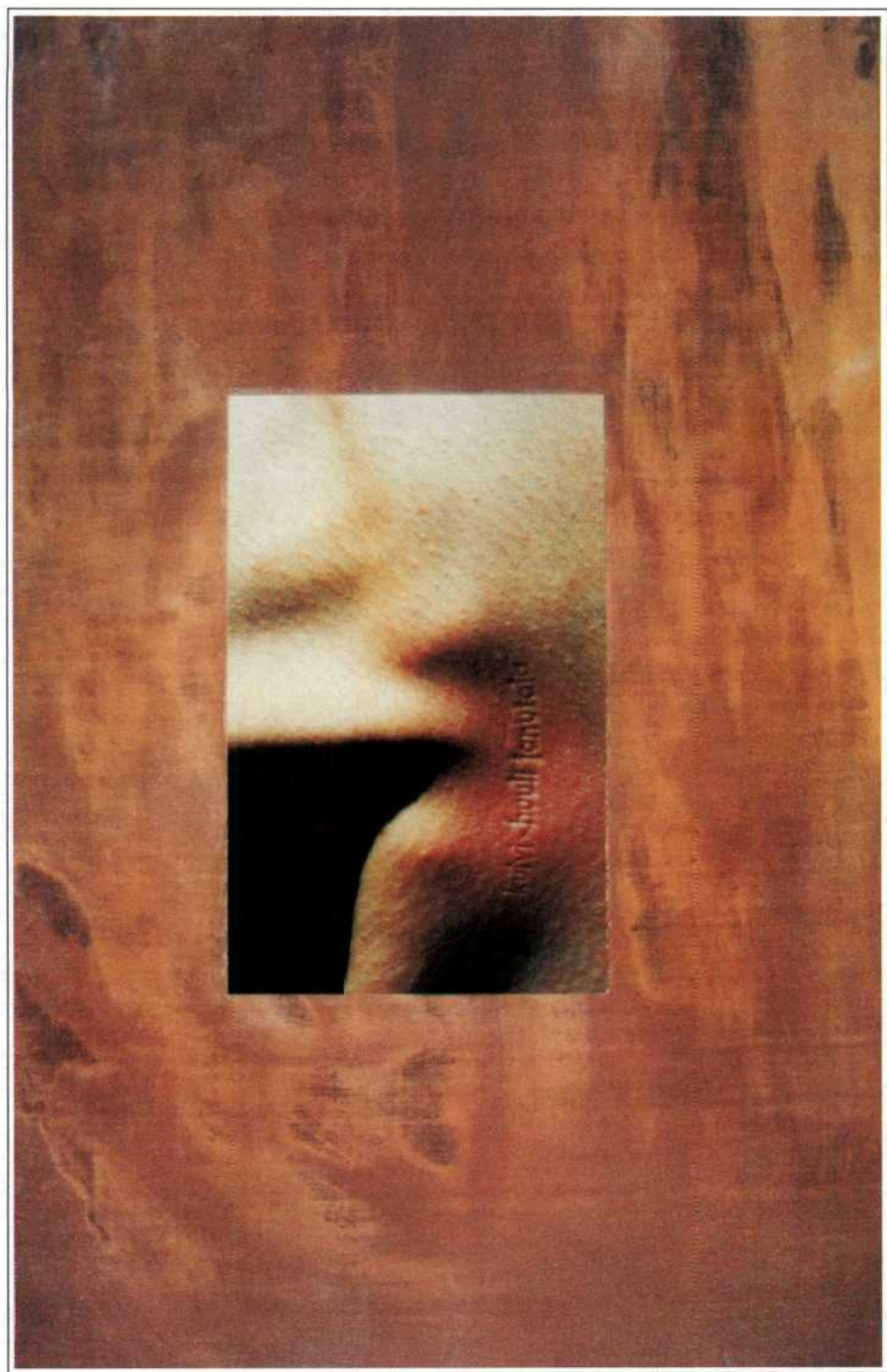
Kolmas kapp puhkis leti taga nigu pull, keda mesilane on pärapoolde nõeland, hüppasin teisele poole ja väänasin roosi talle kõhtu, veri tilkus pladinal poepõrandale. Müijatädi röökse kui ratta pääl. Panin sõrme suule, kuss, tibuke, messa röögid – naabrid arvavad, et ma vägistan siin sind või midagi. Maksin kraami eest saajasega – tädi kobistas käte värinal mulle mingi rahanatukese tagasi, sente ja puha – ja lonkasin õuwe; jalg andis tunda. Tegin veel turvamehele läbi aknaklaasi silma ning liipasin siis isostari lüripides Kaarli puisteed pidi alla, tunneli ja peldiku poole. Põis pressis tiba.

Läksin pargist tunnelisse, kohe paremat kätt sääl ongi avalik peldik, kedagi valves ei istund, ju siis tasuta. Upitasin jala kraanikaussi ja laddistasin veega suurema vere ja kõntsa maha, mõlemad tibukollased sokid (teise kannas oli juba mitu auku) viskasin pisku kahjutundega prügikasti, verist tennist ei saand kraani all ka puhtaks, toppisin selle tagasi palja varba otsa, kuivatasin salfrättidega, siis kallasin jala viinaga üle, kibe oli ja hää – ülejäänud viina läkitin paari lonksuga isostarile järele. Siis ronisin kabiini kusele. Kollane piss sirises kaares potti ja mul oli hää ja püha tunne.

Siis pistis keegi röökima, üks vanaeide näoga kurinahk ulgus ukse taga... misinimesedneedon, vargadvarganäod, eisaaminutitkakäiaära, lagastavad, lõhuvad, vargad. Tegin ukse haagist lahti ja praotasin seda pisut – tädi rabas mul särgist ja sikutas, nii et õmblused kärisivad, tema silmes helkis piiblideemonite verenälg – kurjus oli pugend eesti eidekese nahka. Mul läks paar hetke, enne kui ta võttesse sain ja hingamisteed kinni pigistasin, ta jõudis veel üsna valjusti usiseda ja kähiseda ja kriiksuda ja mürgist sülge pritsida. Raputasin kõvasti, kuni keha lõtvus ning põrandale vajus. Just õigel hetkel, sest kurja käsilane, turvamees Vova – tal rippus see silt koleda papilipakaga rinnas –, trügis uksest sisse, kifad laiaili ja miski kaigas pihus. Lasin tal enesest mööda hüpata, haarasin siis jakikraest ja surusin ta peadpidi potti, teise käega tõmbasin vett. Vova tuhises potist alla. Õieti kogu ta sisekus – läbi suu, sõõrmete, kõrvaaukude valgusid välja soolikad, lihased, kondid eesotsas kolbaga, aju keerles vees nagu mannaaht, needrud, kopsud, kaks tillukest muna, palju verd. Mulle jäi pihku tühi

Elin Kard, Helena Hage. Andels anna, Doris Kareva. 2000.

Elin Kard, Helena Hage. Andeks anna, Jaan Kross. 2000.

nahkkott ja pundar riideid. Pott sillerdas, nagu polnuks sellesse kunagi kakitud. Keerasin Vova naha rulli ja peitsin poti taha. Vaatasin end peeglist – vana ja väsi. Eide mürgine sülg oli käenahale söövitand paar verist auku, hõõrusin neid kõvasti külma veega.

Maa pääl säras endiselt päike, linde pold kuulda – nemadki hoiavad kurjast eemale, sest vaat, ega Vabaduse platsil pold aint see üks õeluse pesa – kõige kurjem kuri trügib alati ülespoole, neh. Öösiti seisab Estonia puiesteel vahel üks valge mersu, mille aknast saab osta juurikaid ja rohte, mis teevad inimese südame mustaks kui öö tondi soolikates. Ja siis on nähtud, kuda linnavalitsuse akna pääle ilmub sünge kuju, kisub suitsu ja irvitab fosforselt helendavate hammaste välkudes...

Mulle lähenesid kaks menti ise midagi salamahti oma raadiotesse kihistades, nende suured niisked silmad vilasid nagu marutõbistel unihiirtel, kumminuiad põntsusid kintsu pihta... Vabandage, teie seal, just kodanik, kas me saaksime... igas sõnas värises üleoleva jahimehe laeng – siukse jahimehe, kes ei tea, et karu on teda ammu märgand ning oma vähese aru ja kümne mehe rammu valmis pand, looma vaist, noh... kas me saaksime teiega hetke vestelda, on teil juhtumisi pildiga dokumenti. Sa näru, ma jõutsin neist ette, pistsin ühele vennale, sutsti, küüned silmisse ja kargasin teisele hammastega ninna, käristin sest suure tüki ära ja Jaani kirik rüütas mind oma tornikiivri helgiga. Mõned teadmatud kodanikud kiljusid kohkunult või haukusid külapenide kombel, sain suure pusimise pääle ühe granaadi oma kõhukotist kätte ja toppisin selle ilma ninata sortsile püksi, splindi tõmbasin kah ära, siis pistsin plagama, Otsa koolist mööda (sel hetkel käis kärakas, terve plats oli kahe kurinaha juppe täis) ja mööda Ühis-panga kontorist ja, siuhh, Rahva Raamatu uksest sisse.

Küünealused olid tsipa verised, surusin näpud peopessa ja uurisin akna all pöörleva ketta pealt mingeid naistekaid, müüjad vaatasid mind heldinult – otsib naisele kinki, väikse kahtlusega – järsku on homo. Väljas undas politseimasinaid; asfalt pragises kuumuses; väikesed lapsed kiusasid koera; üks noor kunstnik, kelle nime ma ei tea, aga

lõust on telekast meelde jäänd, loksus mööda; ühel tädil jooksid sukasilmad; paar ästilühikeses seelikus neitut läks mööda; oli ilus pääv.

Raamatuid jagus sinna ikka kurradi palju, palju rohkem, kui ma uskusin. Ei oskand nigu kuskilt alustada, no mida ma võiks lugeda? – midagi jumalast äkki, ah tühja, temaga on parem otse rääkida, mitte mingeid vahemehi kuulata, kes niikuinii segast panevad. Jah, jumal, sul pole sõpradega vedand – nad valetavad, varastavad, petavad ja vägistavad, sinu nimel ja sind. Krimijutte või naistekaid või õudukaid ka nagu ei taha, see oleks liiga hall mass, seda loevad kõik, seda elavad kõik... luule. Leitsin pika otsimise pääle ühe kapi, kus oli aint luule. Kõik puha võõrad nimed, tobedad päälegi; tegin paari raamatut siit-säält lahti, lugesin. Klomp tõusis kurku, mida kuradit... mida kuradit nad avaldavad kirjanduse pähe, ah, mida nad vermivad raamatuteks, mida nad nimetavad luuleks, kellele paganale see? Kui nad oleks mul pingi pääl pikali, rihmadega kinni, ja antaks mulle siis veel üks hää suur seatapunuga, küll ma pressiks neist välja luule, mis on luule, jah.

Olin lohutamatul kurb, maailma seinad mu ümber tõmbusid koomale, isegi päikese tuline armastus ei jõudnud enam minuni, tormasin säält minema, jooksin, jooksin Laste Maailma hoovi ja nutsin säält õlgade vappudes, kiristasin hambaid, ulgusin ja tagusin rusikatega vastu seina. Kus võis veel leida elule uuwe särava sisu, mõtetele vere selguse... tuli minna tagasi kuskile, tagasi Platoni koopasse (see oli kellegi teise hää mu pääs, painav ja vaigistamatu, olin sellega harjund), tagasi kinno, et tulles säält... Mõte katkes, voog vaikis. Rahu mus ja mina – nagu väikene laps oma lelude keskel. Kinno, mõtlin, no siis kinno; et säält võibolla on midagi, midagi hääst ja kurjast, midagi minust. Kõmpisin coca-cola plazasse.

Postkontorist hüppasin enne läbi, saatsin postkaardi oma vanatädi Elfriidele, keda hoitakse kinni ühes Iru vanadekodu eriosakonnas – ta oli omamoodi pisut veider old, siuke apostellikul moel veider... ja üllas. Mäletan teda ta kuuwekümne viiendalt sünnipäävält; vanatädi Elfriide kiskus end pidulikus söögilauwas paljaks, jooksis lalisedes ja

joigudes kolm korda ümber maja, nii et tissid hüplesid, ja kogu suguselts põletas tema kannul – meie, lapsed, istusime ja naersime, et kõhud kõveras – Elfriide ilmus iga natukese aja järel maja nuka tagant välja ja lidus vudinal ja huilates üle muruplatsi ning tema järel tormas näost tomatpunane tädi Milda ja siis igasugused onud ja lõpuks rohkem nii moe pärast kaasa sörkides mõned nooremad sugulased. Siis ronis vanatädi lauwa pääle ja nõudis, et me ta ära sööksime, sest inglid tegid tema ihu pühaks ja see annab meile tervist ja jõudu. No, olgu pääle, sellele vanatädile saatsin ma üle hulka aja postkaardi, et ole terve ja tubli ja ma mõtlen su pääle jne. Meie suguvõsast pold just palju alles jäänd – meie kaks vaid. Ja me pidime aeg-ajalt üksteisele märku andma, et me veel elus olime.

Kinos müüsid mulle pileti jubedad kloonnäitsikud kuulikindlast klaasist putkas, müüsid neljakümne krooni eest, sest kell pold veel kaakteist – olin varajasele santsule jõudnud – ja rõugearmiline turvatöötaja vaatas mu jalgu ja tenniseid ja tegi keelega siukest isalikku noomivat häält – laksutas kuidagi, noh. Coca-cola on muide üks kurjuse saadik, selles on aineid, mis äratavad inimese sees mustad jõud, tõstavad need üles suikvelt ja siis lendab pori ja laste verd. Sama turvamehe kloon (sa vana sarviline, nad olid isegi kõik ta lolli lõusta kühmud perfektselt taastootnud) valvas ka kurja silmaga masina juures, mille valguskiir luges mu piletilt triipkoodi ja laskis mu sisse. Sama turvamehe kloon oli säääl veel rohkesti, hämaramates kohtades kiirgasid nende silmad imelikku ähmast valgust.

Läksin peldikusse, seisin hetke lihtsalt kabiinis ja kogusin ennast, ma olin omadega pisut plindris, see ülesanne võis mul üle jõu käia... kurat, mõtlin – ma olen mees, mu isa oli mees, mu vanaisa oli mees, mulle meeldivad masinad, mootorsaed, õlu, jalgpalliülekanDED, jäähoki, formel 1, playboy, ma loen piiblit ja pornolehti, ma olen mees ja suudan kõike! Kui mul oleks sokid jalas, siis nad haiseksid nii rämedalt, et kõik kuri kümne meetri raadiuses kärvaks, ja ma söön igal omikul kaks küüslauguleiba!

Tahtsin välja astuda, ent üks turva oli ees, jõllis mulle pärani silmega

otsa ja... muigas. Noh, poja, nüüdsa... misma, ah? Ta oli tugev, ent hetke pärast surusin ta pää potti, tõmbasin vett. Mehe kolu oli suur, tahtis vägisi ummistada, peldiku kõri rõgises pisut, aga siis; siuhh ja sahh. Rullisin naha kokku ja peitsin poti taha; ma ei taht, et keegi ta puudumise liiga vara avastaks.

Film oli sellest, kuidas kaks õde (blond – noorem ja rumalam, brünett – kogenum ja rumalam) tahvad saada tsikaago pullsi tseerliideriteks ja sõidavad selle pärast läbi pool Ameerikat ja magavad poolte meeskonna liikmetega ja treeneriga ka (ainuke valge isane) ja võitlevad narkoärikaga, kes kasutab ära oma korvpallurist sõpra ja ei lase tal terveks saada ja tüdrukud röövivad selle paha mehe ferrari, mille pagasnikus... Nolgid, rõvedad nolgid, eriti need räuskavad muulased, pooled siin olid end enne kinnotulekut süstind ja teised purjus ja ma vean kihla, et mingid poisid olid omavahel minust paar istekohta pahemal (tagareas) vahekorras ja nad kõik loopisid popcorni ja kaanisid colat, mul hakkas süda läikima, kui nägin, kuidas noorte pääd hämaras saalis tasapisi kurjusest kumama hakkasid. Tõmbasin granaadil splindi tagant ära ja vajusin rahulikult sügavalle oma tooli, varsi pritsib siin veri ja pask, ma viin endaga pool saalitäit paharette kaasa ja see juba on midagi, kangelane, kurat... nad panevad mulle ausamba, sinnasamma, tundmatu sõduri kõrvale. Või asemele.

Teate, kui pikk aeg jääb splindi tõmbamise ja plahvatuse vahele, hulka häid mõtteid jõuab pähe tulla. Ja mulle hakkasid need mõtted meeldima ja ma tahtsin neid edasi mõelda. Iga põrnikas, iga parmunäru, iga kärpseraisk. Just täna, just nüüd. Täis elu, täis tungi. Ja nii palju kurja, kellega võidelda... Viskasin granaadi kuskile esiridade kanti ja kummardusin alla, käis ilge kärakas (oh sa raip, see läks napilt!) ja hetke pärast plärtsatas kellegi käsi mu naabrile vasta pead, heh-heh, said, kuradi muulane. Trügisin välja, üks turvanaine (rõugearmilise peletise õde) püüdis mind uksel peatada, murtsin ta käeluu oma põlve pääl pooleks ja lükkasin ta vere- ja kärsahaisusesse saali, kus hajuva tossu sees paar varipilti laial ekraanil dolby-stereo heli saatel sugu tegid.

Väljusin ja pidin tegema väikse kaare ümber maja, et tagasi Viru väljakule jõuda. Tõmbasin käega üle näo, sellele oli vist pisut verd pritsind – päike säras, oli harukordselt ilus ja tapvalt palav päev, higinired jooksid üle selja. Isostari oleks taht. Mõtlin, et löikan otse üle tee, r-kioskisse, siis tuli kuskilt, karbumm, üks vanem bemar ja sõitis must üle, nagu ma olnuks varahommikune kass äärelinna vöötrajal. Ja kadus peatumata. Kihutasin massinale järgi, kuradi mats siuke, tohman, muulane, sitt. Sain ta kätte, raipe, rebisin ukse lahti ja kiskusin rooliratta vennale kõhtu, nii et ta hingatagi ei saand, siis keerasin selle nati viltu ja ta pörutas umbes kuskil Vene Kultuurikeskuse vastas (paras paik maidale) lambipostile, põrraki!, pihta ja auto löi leekidesse. See oli palju ässam kui mingis vilmis.

Silkasin tagasi postimaja poole. Minu puruks muljutud keha kohal ootasid valgetes hõlstides jumala inglid, nad naeratasid lahkelt, võtsid mul kätest ja kantsid imeilusa laulu saatel üles taevasse, kus ma pidin istuma lauda koos Vanaisaga, kus ma pidin koos temaga igaviku õlleulgu hüüdma ja ootama valge valguse võidu päeva, kus ma pidin saada oma teenitud tasu. Viige, viige mind üles, ülesse!

LAURI PILTER

TUND

Kooliruumides käis sagin. Muist õpilasi, rohkem veel mudilaseohtu, oli jätnud oma üleriided klassidesse. Klassidesse mindi ka niisama. Aulas oli simhat tora tähistamise tulnud vaheaeg. Heebrea keele klassis seisis õpetaja laua taga käharate heledate juustega 26-aastane naine ja lõikas lahti täidetud kalarooga, tillist rohekat, pasteedi moodi toitu. Ta küsis, kes seda soovivad, ja asetas seda papptaldrikutele valmis. Soovijaid polnud just palju, sest kõiki haaras tantsude ja laulude õhin. Naisega tegi juttu temavanune noormees, kelle soengus hakkasid silma põskedele langevad pikemad salgud. Naine ütles talle, et ta on heebrea keele õpetaja Iisraelist ja tema nimi tähendab tõlkes võilille. Nad rääkisid vaheldumisi inglise ja vene keeles. Noormees tutvustas end kui õpetajat, inglise keele õpetajat. Naine ütles, millal tuleb tema esimene heebrea keele tund, ja kutsus noormeest sinna.

Üks noor rabi, kes käis saali ees toorarulliga ringi, andis selle laste kätte, ja lapsed tegid saalis tiire, andes rulli käes kätte ja tehes algelisi tantsuliigutusi. Teine noor rabi ootas, kuni ringmäng oli lõppenud, ja hakkas siis magnetofonilt kostva muusika saatel ühe koha peal tantsu vihtuma. Ta tantsis vaheldumisi kummagi jala peal, heites teist jalga õhku, ja hüüatas aeg-ajalt: "Hai!"

Palvemajas andis see noor rabi talle nõu, et kui ta tahab juudi elulaadi täpselt järgida, oleks tal õigem proovida elada Lätis. Ta seletas talle pikalt, et enamik Eesti poodides müüdavast kaubast ei ole juutidele söödav. Et söödavad on üksnes üht liiki krõpsud. Veinidest pidavat joodav olema üks ungari vein, mille peale on märgitud, et see on koššer.

Esimesse tundi tuli noormees agaralt, kuid õpetaja oli seekord keegi teine, iisraelitar üksnes istus, kuulas, kuidas venelanna tundi annab, ja poetas vahele üksikuid venekeelseid täpsustusi. Vaheajal, kui pakuti küpsist ja teed, käis noormees all koolimaja ees suitsu tegemas.

Ta oli seal ka pärast järgmist tundi, kui õpetust oli andnud iisraelitar. Üks õpilasi, kolmekümnendates eluaastates venelanna, küsis talt, kumma õpetaja tund talle rohkem meeldib. Ta ütles, et vene õpetaja seletab rohkem, kuid iisraelitar laseb jälle rohkem keelt kuulata, nii et talle meeldivad mõlema tunnid.

Ühel korral läks ta naise korteri ukse taha. See oli andnud talle oma aadressi. Ta oli ostnud poest itaalia makarone ja Lipton-teed ja Snickers-komme, kaupa, mida naine tõenäoliselt pidas rituaalselt küllalt puhtaks. Ta helistas kella ja seisis otse ukse silma ette, et ta hästi näha oleks. Uks avanes, iisraelitar tervitas teda, ta võis siseneda ja ta riputas oma jope nagisse.

Naine ütles, et ta istuks, ja ta võttis istet tugitoolis diivani kõrval, millele naine istus. Ta vaatas korteris ringi. Riulis palju inglise- ja heebreakeelseid raamatuid. Laual üks raamat, tagakaas ülespidi, kaanel foto hallipäisest halli habemega usklikust mehest, ja selle juures read araabia keeles.

Naine ütles, et ta ei taha noormehe toodud kaupa, kuid võttis selle siiski omaks.

Vastu seina seisis pianiino. Naine istus klaveri taha ja mängis fadiessi ja soli. Ta hakkas aeglaselt mängima meloodiat filmist "Cherbourgi vihmavarjud". Ta mängis seda mõnda aega ja siis mängis ta üht Bachi prelüüdi.

Noormees ütles, et ta tahab olla juut. Naine ütles, et Eestis tahavad kõik olla juudid. Küsis, miks noormees tahab seda olla. Töö seletas, et juutide abieluväärtused on teistest kaugelt üle. Et ainult juudid mõistavad, mis on puhas, tõeline abielu ja armastus. Naine nõustus, kuid ütles, et ka juutide hulgas on teistsuguseid. Ütles, et ta ei taha, et noormees teda puudutaks. Noormees ütles, et ta ei taha teda puudutada.

Järgmise tunni eel kõndisid nad kõrvuti mööda kooli koridori ja noormees ütles naisele, et ta on peaaegu suitsetamise maha jätnud. Naine ohkas õrnalt ja ütles nõrga häälega, et see on hea, sest muidu saab ta astma.

Pärast üht Savjoni tundi lahkus noormees koolimajast koos endast aastaid noorema tumedajuukselise juudi tüdrukuga. Kui nad kõndisid, rääkis ta – ja talle meenus see uuesti hiljem unenäos – tüdrukule oma huvist hobuste vastu ja et ta tõlgib tervet raamatut hobuste kohta.

Tüdruk, Ester, rääkis, et tema ema on juuditar, kuid tal on eesti perekonnanimi. Rääkis, et ema õpetab saksa keelt. Küsis, kas noormehel on mingit huvi jidiši vastu.

Ühel hommikul nägi ta kirkast und. Unes oli hilissügis, puud olid veel kollases lehekuues ja eriline mahe kuldne valgus täitis maastikku. (Ilmsi oli sel ajal varakevad, päike kuldas päevi ja maad kattis õhuke lumi.) Tema isa maakodus oli veel alles kolmnurkne prussidest kokku naelutatud ja saepuru ja põhuga kaetud hoidla, see oli uksest ukseni kuhjaga kapsaid täis laotud. Unes nägi ta, et kirjutab sellest maastikust, sellest hoidlast ja oma isast, ja tal hakkas kahju, teades, et tegelekult näeb ta und ja ei kirjuta. Kuid tunne, et ta ühtaegu on selles maastikus ja kirjutab sellest, oli nii tugev, et ta suutis vaevu uskuda, et kirjutamine on uni. Toomingarivide, kuuse- ja kasepuudega suurtest põldudest eraldatud taluhoovi ümber uitasid kollakaspruunid hobused ja isa läks, et tuua neist üks, rakendada ja tirida tema abiga lahti hoidla tagaukse luuk, mida äkiliselt külmaks läinud ilma tõttu ei saanud seestpoolt avada ega kangiga lahti kangutada, sest hoidla külge jäi ette. Siin noormees ärkas, veendus, et kirjutamine oli uni, tõusis istukile ja võttis kirjutusvahendi ja pani kausta kirja ühe lause: “Kui kapsaste säilitamiseks mõeldud hoidla tagumine ukseluuk kinni külmus, tekkis isal vajadus tuua naaberkülalt hobune.”

Iisraelitar ütles, et nende vahel ei saa suhtest midagi välja tulla, sest noormees ei ole küllalt usklik. Noormees vastas, et ta on nüüd hakanud üpris usklikuks, kuid kirjatööd, mis ta Savjonile postiga saatis, on varasemast ajast, need ei ole usklikud, kuid on mõeldud mingi näitena kunstipärast, nii nagu Saul Bellow’lt ei oodata usklikkust, vaid kunstipära. Ta rääkis naisele, et ta püüab olla nagu Faulkner, ja neil kahel võiks suhtest midagi välja tulla, kui nad mõlemad rajavad selle oma huvile kirjanduse vastu. Naine oli talle rääkinud, et ta on kirjanduse üliõpilane Berliinis ja oli tulnud üheks aastaks Eestisse heebrea keelt õpetama.

Üks luuletus, mille ta Savjonile oli saatnud, oli kirjutatud Faulkneri romaani “Metsikud palmid” ainetel ja kõlas nii:

Some day, when you lie in a swound,
I'll steal past the quick moccasin,

I'll lay my sword upon your mound,
You'll say: "Bist's du, my Aladdin?"
I'll say: "Weisst du nicht, wer ich bin?
I am the fury, you, the sound,
Like fat to pork to you I'm bound,
Bound by the pleasure and the sin,
Yet there're more girls for me to win."

Luuletus oli muidugi liiga vallatu, et mõjuda uskliku inimese looduna, ja noormees häbenes seda, oli selle kirjutanud imelikus hoos, et selles leiduvast mõttest lahti saada, ja tundis temast süüdlaslikku rahuldust. Aga ta kujutles Savjoni kui oma õrna romantilist armastatut, kellega ta end siiski alaliselt siduda ei saa (ega taha). Ta mõtles, et Savjon ei näe tüüpilise juuditari moodi välja ja et perekonnanime järgi võiks ta olla pärit Iraanist.

Ühel päeval helistas ta Savjonile kodust. Käis klõpsatus, nagu oleks võetud toru, ja siis valitses vaikus. Noormehel oli tunne, et keegi kuulab teda vaikuses. Ta manas endale silme ette sissekäigu majja, kus elab Savjon, sissekäiku valvasid kaks laua taga istuvat juudi meest, ja ta jõudis otsusele, et keegi kuulab kõnet pealt või seda lindistatakse. Kui Savjon teda kuulis, ei julgenud ta rääkida. Noormees rääkis vaikivasse torusse ja rääkis päris palju. Ta ütles, et õpib omaette heebrea keelt, kuid muidugi pole ta nii palju edenenud, kui teised tunnis. Tal olid alles Savjonilt saadud lehed tekstiga, mis jutustas Makabeide ülestõusust.

Purimi puhul tegi ta Hamani taskukesi, segas margariini muna, suhkru ja jahuga, rullis taina köögilauale, lõikas seda, asetaskolmnurkseks mütsiks kokku käiva tainatüki keskele poest ostetud virsiku või aprikoosilõigu või lusikatäie Nutella šokolaadivõiet. Valmis kookidest viis ta osa omavanusele tuttavale kunstiõpetajale. Ta küsis linnavalitsusest ühe lähikonnas elava vana juudi aadressi ja viis paar Hamani taskukest talle. Ta jättis need kilekotti vana juudi välisukse lingi külge. Ta viis neid veel ühele linnas elavale juudile ja järgmisel päeval sõitis ta Tallinna ja jättis kolm koogikest noore juudi naise Ümberpuu perele. Ta pakkus üht Hamani taskukest juudi kogukonna majavalvurile. Sellega kõneles ta vene keeles. Seejärel, kaasas viimased

koogikesed, sõitis ta bussiga Riiga ja võttis osa sealses sünagoogis käivatest purimi pidustustest, lõbusast eelõhtust ja pühalikust megilla-lugemisest järgmisel hommikul. Ta pakkus küpsetisi lastele ja hommikul altari ees palvetavale noorele rabile.

Riia noor rabi seisis sünagoogi allruumis, nägu väikese altari poole, ja luges mõttes palvet. Noormees rebis märkmikust lehe ja kirjutas sellele, et Hamani taskuke on rituaalselt puhtalt valmistatud, ja jättis maiustuse rabi jaoks paberi peale.

Tol korral, kui nad viimati sünagoogis kohtusid, oli seal teinegi noor naine, iisraelitari tuttav, heledapäine sakslanna, kes surus noormehega kätt, tutvustades end kui Katarinat. Tema kohta ütlesid juudid sünagoogis, et ta on sakslanna, kes püüab astuda juudi usku.

Nad seisavad sünagoogis, eesruumis, ja iisraelitar seletab talle, shuliga juba mõneti harjunud kohalikule usuvahetajale, et ta teadis seda ette, et nende suhtega niimoodi läheb, temaga on see kord juba juhtunud, nende suhtest ei saanudki midagi välja tulla, nende kultuurid on liiga erinevad. Ta ütles, et ta teab, et noormees on hea. Ütles, et kui ta kuulis, kuidas noormees talle helistades räägib, kuulas ta hiirvaikselt, sest teadis, et kõne lindistatakse. Naine seisab talle väga lähedal, on temast lühem, ja noormees piidleb korra tema armast veidi täidlast nägu ja vaatab siis üle tema õla eemale. Naine pöörab käharaate blondide lokkide all oma näo küljele. Hüvastijätt.

KATRIN KIVIMAA

JA SÕNA SAAB LIHAKS

Elin Kardi ja Helena Hage näitus "Anna andeks"

Nahakunsti peetakse traditsiooniliselt "tühiseks" tarbekunstiks, kingikunstiks, millega ei kaasne esteetilist afekti. Nahakunst on traditsiooniliselt esindanud "madalamat" maisust ja käsitööd. Traditsiooniliselt on nahakunsti määratletud "naiseliku" märgiga; tegelikkuses ongi väga paljud nahakunstnikud naised. "Naiselikele" žanridele ja kunstiliikidele on kunstide hierarhias alati omistatud madalam positsioon ning tarbekunstil pole ka tänapäeval (päris)Kunsti ülevat staatust.

Vaadeldgem sellel taustal nahakunstnike Elin Kardi ja Helena Hage näitust "Anna andeks".

See näitus on ühtaegu nii traditsioone uuendav kui ka traditsioonilisi vormipiire ja tähendusteahelaid purustav. Projekt on küll multimediaalne, kuid lähtub siiski nahakunsti spetsiifikast. Näituse fotokujutised näitavad anonüümseid killukesi inimkehast, mille pinnale ehk siis nahale on sisse pressitud eesti armastusluulest pärit katked. Fotokujutised on omakorda "raamistatud" lihakarva lõuendiga, mille "kehaks" muudetud pinnal kohtuvad juuksekarvad, soontevõrgustik või tihke valge kehavedelik. Nii on loodud vormiliselt kolmetasandiline tähendusteväli, mille kandjateks on fotokujutised,

"kehastatud" lõuend ning luuletekstid. Seda tähendustevälja pole võimalik kirjeldada muul moel kui poeetilise kujundi kaudu, ja seda autorid ka teevad. Nad representeerivad keha sisse kirjutatud elu, kogemust, mälestusi luule kaudu. Sest ka reaalsus, kogemus libiseb ju alati sõna(de) eest ära ning seda kogemuse ja selle representeerimise vahel haigutavat valusat tühikut üritavadki kunstnikud täita sõna materialiseerimisega. Ka kriitikul ei jää muud üle, kui püüda kirjeldada näitust ilukirjandusliku kujundi keeles.

Ja sõna saab lihaks.

Mälu

Kui sa mind üle aastatepikkuse tühimiku uuesti puudutasid, kust said sa siis teada, et mu kehale oli iha ja valuga kirjutatud uusi tekste, mis löid hoiatav-helendavas kirjas põlema samal hetkel, kui meie olemise piirid teineteisega kokku puutusid. Kuid sa ei näinud neid. Kes saabki neid näha. Mina tundsin. Tundsin neid nähtamatuid armistunud tekste: üks käekiri kustutamata eelmist, mis ometigi uue pealiskirja alt kumama jääb, uue teksti mustrit vahel omatahtsi ja äratundmatuseni

muutes. Su puudutus mu kehal saab uue tähenduse, sest keha mäletab. Kuigi unustus on võimalik, jäävad armastuse, iha ja kogemuse rauaga sisse pressitud lood kuhugi alles. Meie vahele jääb igaveseks mu keha mälu. Kui sa tahad oma kirja lisada, pead sa kirjutama juba tekstidega täidetud pinnale.

Kardi-Hage lähenemises kehapinnale kui lõuendile või antud juhul pigem nahakunsti meediumile – nahale – ei ole isenesest midagi uut (iseasi, kas me üldse tahamegi kunsti ainult avastuslikust kriteeriumist lähtudes hinnata). Tätoveering on keha kaunistamise üks iidsemaid vorme, see on leidnud uuemas kehakunstis oma koha ja sel on palju modifikatsioone, millest kõige radikaalsem on vahest skalpelli või žiletiteraga kehapinnale joonistamine-kirjutamine. Sel juhul jäävad muidu nähtamatud (elu/kunsti) tekstid igavesti kõnelema nähtavate armidena. – Protsess, mis sõnasõnaliselt viib ellu kehale toimiva reaalsuse ehk peale/sissekirjutamise metafoori.

Kardi-Hage materialiseerivad selle protsessi ajutiselt – kehale sisse pressitud tekstid kaovad aja möödudes ning lõpuks haihtuvad ka sinised plekid, mis meenutavad protsessi ja sellega kaasnevat valu. Jääb mälestus. Ning selle materiaalne-visuaalne ekvivalent – teos. (Ja selle kohta kirjutatud tekstid, mis omakorda talletavad midagi sellest esmakogemusest, mida kunstniku/modelli keha tundis, kui talle “armastuse sõnad” sisse pressiti.)

Kunstnikud on valinud teemaks armastuse. Teema on problemaatiline, sest ta on kultuuriliselt ületähistatud ning tal on oht

nivelleeruda banaalseks – st banaalseks ei muutu mitte armastus, vaid selle representeerimine. Kuid väidetavalt on näitamine meie ajastul reaalsem kui tegelikkus ise. Võibolla. Kindlasti. Väljapääsu otsitakse ning muuhulgas on ka Kardi-Hage töödes olemas vihjed, kuidas pääseda representatsiooni ja kultuuri ahistusest. Kuid need on vaid vihjed. Sest foucault'lik nägemus kehast, millele ühiskondlikud praktikad ja süsteemid oma “tekste” kirjutavad, kehast, mis on alati rohkemal või vähemal määral diskursiivselt määratud, saab Kardi-Hage projektis küll intiimsema tõlgenduse, kuid nendegi kogemus ei asu väljaspool ühiskondlikku. Armastuse kogemus on sõnastatud, kontekstualiseeritud (eesti) luule diskursuse raamides. Selleks et väljendada väljendamatu, pead sa kas vaikima või kisendama.

Valu

Valu kustutab valu. Uus valu kustutab vana. Valu meenutab valu, toob unustuse hämarustest välja valud, mida me just nagu enam ei tunneks. Ma tekitan oma kehale valu, sest sina oled teinud mulle – mu kehastunud hingele, mu hingestunud kehale – haiget. Ma kirjutatan omaenda kehale, sinu kehale selle valu teksti, mis ei kao. Ma lõikan, torgin, ma kirjutatan lihase, miski muu ei suuda rääkida sellest, mida ma tunnen.

Kunstnikud paluvad kehalt andeks sellele (kunsti nimel) tekitatud valu eest. Ma palun andeks, sa palud andeks, see valu jääb igaveseks meiega, me keha omastab selle valu, luues endale üha muutuvat ja

uuenevat identiteeti. Kuid ma ei suuda unustada, et valul on piirid. Neist piiridest väljaspool mu olemine lakkab.

Kaksteist valitud luuletust, mille katked erinevatele kehaosadele on kirjutet, on ühiselt valitud esindama kahteist hetke autorite elust. See projekt on kunstnike jaoks loonud omamoodi ühise identiteedi, mis ei ole kunagi päriselt seesama, mis teisel, kuid sellega läbi põimunud. *Ma ei taandu/allu sinule ega nõua sult minuga samastumist, meie käed lihtsalt põimuvad kokku pigistuseks, mis pole enam ei mina ega sina.* Luuletused on selle ühisosa keelised väljendajad, osutades emotsionaalse seosele tekstide ja kahe autori vahel. Kehad fotodel on anonüümsed, peaaegu sootud, kuid lähemal vaatlemisel tunneb ära vähemalt soolise identiteedi. Või siis on vaatajal õigus seda aimata. Kehapinna laiendust tähistav lõuendipind aga minetab igasuguse algse tähenduse, muutudes abjektiks – identiteedi piiritlejast

millekski “kasutuks”, korrastatud kultuuriloogikast väljapoole jäävaks nahaks.

Identiteet

Mu hingel pole kindlat asupaika, ta elutseb mu sõrmetipus, varbaotstes, hingestab mu õlanukke, iga nahalapikest, mis kõik kokku moodustab piiri minu ja maailma, minu ja teiste vahel. Mu keha on mu hing, mu hing on mu keha. Mu keha palub, anub, nõuab endale eluõigust väljaspool hinge terrorit, mu keha räägib, väljendab, nutab, naerab – nagu mu “mina”. Ja ometi kirjutan ma temast nii, nagu oleks ta minust kuidagi eraldatud. Anna andeks.

Mu kehapind on see, kus ma kuju võtan, see oluline paik, kus mina kohtun maailmaga, see ettemääratud kohtumisase, kus maailm minuga suhtleb. Täpselt nagu ka sina(d).

Kisendusest ma kirjutada ei saa.

JOANNA ZACH-BLONSKA

LUULE JA TEADMATUS

Jaan Kaplinski luuletustest

Tähelepanelikkus

Alguses võib olla ükskõik mis: tool, mille sa istud, rabarberipõõsas, tühi tikutoos, kivike. Algimpulss võib tulla kujutluspidist, helist või vaikusest.

Võibolla on luule oma alguses lihtsalt märkamisviis, miski, mis toob asjad nähtavale. Ja kui seda kirjeldama hakata, siis juba kirjutadki luuletamisest enesest.

On üks sõna, millega tähistada seda meeleselgust, mis laseb olevat vastu võtta: tähelepanelikkus – võime märgata. Tähelepanelikkus on anne või kunst ise koha olla, millega me vaim avaldab vastupanu mõistete, kõneldud, kirjutatud või pildilise keele poolt moonutatud maailmale. Adorno ütleb: “Mõte väljendab olevat täpselt just selle pärast, et olev pole kunagi päris selline, missugusena mõte teda väljendab.” Tõelus ei ole kunagi täpne. Mõte võib olla täpne just selle tõttu, et ta tõelust kunagi pelgalt ei taasesita, vaid ka määrab.

Aga kas silma on võimalik vaimust lahutada, nagu Czesław Miłosz on kirjutanud:

*Näha, puhtalt ja lihtsalt, ilma nimeta
Ilma ootuste, hirmude või lootusteta
Ääre peal, kus pole ei mind ega mitte-
mind?*

Puud, igavesti

Silmade rõõm – tugev ja alusetu – on J. K. luule tuumaks:

*Ei tüdi kunagi vaatamast raagus puid.
Papleid,
pärnasid, kaski – kõiki, mis paistavad
aknast. Ma ei tea, mis neis on ühekorra-
ga
imelik ja talumatult ilus, nii et tahaks aina
midagi teha, tahaks neid joonistada
või kirjeldada, aga ei oska kumbagi.
Ei oska kirjeldada sedagi, mida tunnen,
istudes akna all ja vaadates okste õõtsu-
mist
kasvavas videvikus, üksikuid vareseid
vana saare ladvas, kaske puukuuri ees.
Ma lihtsalt kirjutan neist, nimetan neid:
Populus, Tilia, Betula, Ulmus, Fraxinus,
nagu mõni loeb mantrat, mõni nimetab*

pühakuid.
 Ja mul hakkab kergem. Võibolla tunnen
 isegi,
 et neis võrades, okstes, selles mustaga
 hallile
 joonistatud igapäevases tuulises mustris
 on midagi hoopis enamat. Nagu peo-
 pesas:
 Iseloom. Saatus. Tulevik. Papli karakter.
 Kase saatus. Pärna temperament. Sõna-
 dega
 on seda väga raske seletada. Sõnadeta
 on see vaevalt kergem. Inimeste ja puude
 maailmad on nii erisugused. Ja ometi
 on midagi nii inimlikku, peaaegu arusaadavat
 selles oksarägas. See on nagu kiri,
 nagu keel, mida ma ei oska, kuigi tean,
 et see, mis temas on kirja pandud,
 on mulle ammu tuttav, ei saa olla palju
 muud
 kui see, mida võib lugeda raamatust,
 peopesast või näost
 (710).¹

Väga sageli algab mõni kirjeldava luule
 meistriteos sõnadega: “Ma ei oska kirjel-
 dada ...” Niisiis pole selles midagi tava-
 tut; võibolla on asi just vastupidi, võibolla
 nähtavate asjade kõige eredamad kirjel-
 dused kirjeldavadki just luuletaja võime-
 tust neid kirjeldada. Romantismist saadik
 on luule muutunud üha eneseteadliku-
 maks ja metapoeeetiliseks. Ta peab ma-
 ha salgama oma võime maailmaga otse,
 vahetult kokku puutuda ning hakkama

keelt “üle kavaldama”, et avastada nõnda
 tõelust uuesti põgusas pilguheidus, kujun-
 dite ja sõnade vahelt. Seega muutub luule
 irooniliseks, eneseirooniliseks. Sest kui-
 das saaks raagus puid veel eredamalt taas-
 luua kui mitte kujundite abil, mida luu-
 letaja nende jaoks leiab – tuuline muster,
 joonistatud mustaga hallile, just nagu
 peopesa? Seega ei peaks me võtma tõe
 pähe poeedi tunnistust “*ma ei oska*”. See
 on aga üksnes iroonia esimene keerd.
 Neid keerde on veel. *Ma ei tea, mis neis
 on...* Aga kui luuletaja teaks, kas siis oleks
 üldse põhjust luuletust kirjutada?

Luuletuse väline lihtsus muudab kirjel-
 damise ja avastamise üheks ja samaks.
 Ometigi on avastamine pigem teadmatus
 kui teadmise laps. Seesuguse teadmatus
 laps, mis “hingab ise ja laseb teistel ka
 hingata” (761). Erinevalt klassikalise-
 st luulest, kus enesealandamine on sageli
 lihtsalt konventsionaalne retooriline võte,
 on see siin kindlasti midagi enamat. See
 on siin harduse ja imetluse märk, milles
 avaldub usk lõpmatutesse olemise-kihti-
 desse, mida kätkeb endas puu või inime-
 ne. Tõelus on lihtsalt liiga külluslik. Aga
 ta tahab saada nimetatud. *Ühekorraga
 imelik ja talumatult ilus.* Nii imelikkus
 kui ilu eeldavad distantsti. Simone Weil on
 öelnud: “Kaugus on ilu hing.” Kuid võt-
 mesõnaks selles värsis on adverb: *taluma-
 tult ilus.* Sest nagu J. K. kirjutab ühes
 teises luuletuses, lõikab ilu *sügavale nagu
 nuga, lõikab isiksuse mitmeks tükiks.*
Sõna talumatult on avalikult irooniline

¹ Leheküljenumbriid viitavad siin raamatule: J. K a p l i n s k i, Kirjutatud. Tallinn, 2000. Originaali viited lähtuvad ingliskeelsest tõlkekogust: J. K a p l i n s k i, Through the Forest. Transl. by Hildi Hawkins. London, 1996.

selle poolest, et ta esmane tähendus viitab kõrvaleheitmisele või lihtsalt väljakanatamatusele. See, mis muudab raagus puud talumatult ilusaks, on seesama, mis teeb nad imetlusobjektiks. Kaugus, mis muutub järsku valusaks nagu – armastuse puhul – lahusolek armsamast. Teadmine sellest, et sa ei saa siseneda teise maailma. Siit siis rahutus:

*Oma rahutus ei leia
enam kohta, kus olla,
ei mahu enam kuskile
kui vaid sõnadesse;
mu rahutus saab
nüüd eksisteerida ainult
südames ja luules*
(718).

Luuletaja kirjutab nüüd luuletamisest. Kõigepealt tuleb ületada piir inimeste ja puude maailma vahel. Aga kuidas? *Inimeste ja puude maailmad on nii erisugused*. Inimese valdus ei ole niivõrd vahetu kaemuse kui diskursuse, keele ja järgnevuse sfäär. Sellepärast *meie elame nii palju kõrgemal endast, elame oma peade kohal* (738), nagu ütleb luuletus. Selles seisneb meie jumalikkus (*Oleme nagu tuul ja pilved, nagu muinasjutt või nagu jumalad taevas* – 738) ja ebakindlus. Seda, mida on sõnadega raske seletada, on sõnadeta vaevalt kergem. Siit siis sügav kahemõttelisus: luuletaja on märkidemaailmas maapaos, kuid ainult märkidest võib ta leida lohutust. Selles peegeldub algparadoks, ajaloolise olemise ja looduse vastasseis. Tsiteerin veel üht luuletust:

Mets ei võta meid vastu muidu kui läbi

*surma või millegi,
mis on sama põhjalik kui surm. Teiseks-
saamine, loobumine*
märkidest...
(778).

“Inimene on vahendite maailmas maapaos”, kuid loobumine märkidest – kui see ka võimalik oleks – pagendaks inimese omaenese tehtud maailmast, omaenese ajaloost. Värsiread, mida ma äsja meenu-tasin, pärinevad poemist “Läbi metsa”, mis annab nime tervele Kaplinski ingliskeelsele raamatule. Minu arust on luuletaja, kes kirjutab metsast ja metsas kirjutamisest, pigem Baudelaire’i kui Rousseau järgija. Mis sest, et Baudelaire on moodsa linna luuletaja, essee “Constantin Guis, moodsa elu maalija” autor.

Näib, et luuletaja saab maailmaga toime tulla üksnes siis, kui ta oskab märkidega ümber käia või kui ta allutab end intuiitiivselt ja kannatlikult elu muusikale ja rütmile, nii et sõnad tulevad just nagu iseenesest, just nagu tõustes laine, tantsu, muusika harjale. Või kui ta suudab mõlemat korraga, mida J. K. oma parimatel hetkedel saavutabki. Kuid pöördugem tagasi luuletuse juurde, millest ma alustasin. Selles on üks süütu trikk, väike võte, mida ma pean üpris tähenduslikuks: üleminek sõnadelt *ma tahaks neid kirjeldada* sõnadele *ma lihtsalt ... nimetan neid*. See on lähtekoha muutus: see, mis oleks võinud olla (ja hetkeks oligi) kirjeldavale subjektile vastanduv kirjeldusobjekt, saab nüüd “teiseks”, millega puututakse kokku kui võrdsega. Sest nimepidi hüüdmine on kahekõne algatamine.

Mis tahes nimetamine on midagi hoo-

pis muud kui ükskõik milline kirjeldamine. See toob meelde inimese ja elusmaailma ürgühtsuse, mille jälgi võib leida esimesest Moosese raamatust. Nimetamine ja nimepidi kutsumine on suhte algus, näiteks vastsündinule nimepanek. Olgu tegu maagia, religiooni või millegi hoopis muuga – nagu Mallarmé *disparition élocutoire du poète* [poeedi kõnekas kadumine] –, see toob lohutust. Edasi läheb luuletus tõepoolest juba teatavaks kahekõneks. Vastastikuse mõistmise kanal on lahti tehtud, ilmutus on saabumas. Luuletuse kirjutamises on alati midagi ennustamatut, seal on ruumi ootamatule – juhusele, imele. Sõnamäng võib äkitselt tuua ilmsiks tõe, varjatud usu; tõsidus muutub koomiliseks ja koomiline iseenda vastandiks. Niisiis luuletuse lõpul jõuab luule oma eesmärgile, temast saab *südame pikendus, / tuksumise pikendus / puudele...* (718).

Kirjutamine

Parler n'a trait à la réalité des choses que commercialement [Kõnelemisel on tegelikusega vaid kaubanduslik seos] – märkis Mallarmé oma *Divagations*'is. Tõeluse ja selle sõnalise (või kirjaliku) esituse suhte mõistmine “kaubavahetusena” tähendab sõna lahutamist maailmast, sest nagu ükskõik millises vahetuses, ei saa me siingi korruga nautida mõlemat poolt, me peame valima. See “emb/kumb”-suhe ei ole kaugeltki sümmeetriline, sest üha raskem on meil valida sõna asemel maailma, me oleme üha tihedamalt mässitud oma kõnesse.

Re-presentatsiooni mõistet saab etimoloogiliselt tõlgendada kui lahkuva elu tagasikutsumist, selle tagasikutsumist kohalolemisse. Vahetuse idee toob sisse kohalolemise ja puudumise, “elu” ja “surma” vastastikuse mõju: tähendus on olemas üksnes puuduva tõeluse hinnaga. See mõte on leidnud mitmes J. K. luuletuses hiilgava väljenduse: õigupoolest on see keskse tähtsusega tema kirjutatu mõistmiseks:

*Kirjutades oled natuke surnud.
Kui tahad kirjutada elust,
on seda raske kinni püüda
ja elada.
Oled astunud elust eemale:
elamise asemel kirjutad;
kui tahad olla aus,
pead kirjutama kirjutamisest...
(727).*

Mõnikord näib, et viidatakse otseselt Mallarmé'le ja tema käsitusele keelest kui *une pièce de monnai*'st [rahast], mida vahetatakse tõelusetükikese vastu. J. K. kirjutab:

*...vahetan
tüki elatud elu luuleks ja edasi
rubladeks ja kopikateks – elan sellestsa-
mast
elust, süön iseenda saba ja sääremarju
ja nad kasvavad uuesti, ikka uuesti
ja luuleline kotkas tõuseb uuesti lendu...
(694).*

See üsna sarkastilisena tunduv tõlgendus vahetuse mõistest pöörab selle mõiste pea peale ainult selleks, et näidata, kuidas

luule võib saada toitu ükskõik millest, isegi omaenda “aluspõhjast”, ilma et ta riskiks enesehävitusel. Kuid tõsisemaski plaanis on J. K. ja prantsuse sümbolistide seos huvitav ja just nimelt selle pärast, et ta luule on juba pikka aega liikunud hoopis teistsugustel radadel, taotledes vahendada sõnadega võimalikult palju tõelust. Kui Mallarmé leidis sõnalabürintidest nii palju naudingut, et eelistas neid tõelusele, siis J. K. on osutunud väga leidlikuks luule ja elu lähendamisel teineteisele. Mõnikord hõlmab ta kirjutamise luuletuses kirjeldatud või meenutatud “eluprotsessidesse”. Sest kirjutamist paneb liikuma üksnes püüdlus tungida iseenda taha, tungida oma objektini, otsida tõelust või püüda “minna ära, tundmatule poolele”. Seega vahendab tal kirjutamise üle kirjutamist ikkagi elukontekst, erinevalt luuletajatest, kes toidavad oma metapoetilist tegevust puhta nägemusega.

Kui tahad olla aus, / pead kirjutama kirjutamisest. “Ausus” tundub kirjutamise kontekstis kuidagi kummalise mõistena. Ma ei mõtle aususe all lihtsalt oma tõekspidamiste avaldamist. Kirjutamine tähendab ajaga manipuleerimist. Olevikuaeg ei vahenda kunagi tõeliselt olevikku, selle aluspõhjaks on alati illusioon. Kuid kirjutamine, mis üritab kogemuse vahendamist ja teistega jagamist, sekkub kogemusse veel mitmel muulgi moel. Väikese musta kaustiku ja pastaka metsa kaasavõtmine on minu meelest tähenduslik. Üksindus ei ole enam üksildane, see on lõigatud pooleks, üks pool on koheseks tarbimiseks, teist pakutakse lugejale – nagu õuna “teadmatuse puust”.

Kuigi kirjutamist ei anna eluga kokku sobitada, on ikkagi huvitav uurida, kuidas kirjutamine sekkub elamisse. Ja selle käigus võib ootamatult ilmnedada, et kogemusel on oma vahetu mõju kirjutamisele, et leidub kohtumispunkte, mida on kerge jätta märkamata:

Siin kuulub võim metsosjale. Piiphein on juba õitsnud. Sääsed leidsid õhust mu jäljed ja siis ka mind. Sääsed määravad mu kirjapanekute vormi (769).

Sääsed võitsid. Või kas ikka päriselt? Nende ja luuletaja vaheline võitlus on päris huvitav:

Tahaks natuke mõelda. Leida assotsiatsioon, metafoore. Aga sääsed ei lase. Sääsed hoiavad sind armutult kontaktis vahetu tõelusega, sellega, mida sa filosoofina ei suuda tabada, mida tavaliselt kutsutakse olevikuks. Mis ime siis, et meie rahval polnud spekulatiivset filosoofiat. Meil olid sääsed (771; minu esiletõstus – J.Z.-B.).

Kas pole leidlik? On's luules rohkem tegu “assotsiatsioonide ja metafooridega” või pigem lihtsate asjade ja mitte tingimata lihtsate asjade avastamisega, näiteks tõeluse tähenduse otsimisega. Sääsed “ütlevad”, et tõelus on see, mida vältida ei õnnestu. Neil paistab olevat õigus. Kuid mina tahan siiski väita, et luule jääb lõpuks peale.

Nii elamine kui kirjutamine on J. K. maailmas rõõmu allikaks. Võibolla just see seob nad luulevoos lõpuks ühte.

Valgus, lunastus

*Ainus filosoofia, mida võib vastutus-
tundlikult meelegeite ees praktiseerida,
seisneb püüus näha kõiki asju nii, nagu
need ennast esitaksid lunastuse seisuko-
halt. Teadmisel pole muud valgust, kui
valgus, mida heidab maailmale lunas-
tus: kõik muu on rekonstruktsioon,
pelk tehnika.*

Theodor Adorno, *Minima
Moralia.*

Mis on arusaamine?

Kas see on üleminek teadmatusele tead-
misele? Või pigem üleminek sedasorti
täpsusele, mis on vaimu projektsioon või,
kui soovite, keele fiktsioon, selgusele, mis
enam ei hooli teravatest vahetegemistest
ja selgetest jaotustest? Aga sel juhul kao-
tab isegi teadmatuse ja teadmise eristus
oma tähenduse ja muutub meelevaldseks.
Ja just sinnapoole J. K. luule meid lõppu-
de lõpuks juhivad, õpetades, kuidas *unus-
tada*, selleks et olla. "Ma ei tea" on võib-
olla üks kõige tavalisemaid, kõige iseloo-
mulikumaid väljendeid J. K. keeles. Ja
tegu on väga õpetatud luuletaja ülestun-
nistusega. Mõnikord näib, nagu ta tahaks
lõigata ennast välja moodsa teadmise
paradigmast, sellest, mida Euroopa kul-
tuuri peavoolus teadmiseks peetakse. Mõ-
nikord on see lihtsalt avastuse algus, eel-
tingimus selleks, et taasavastada seda, mis
lihtsalt on. Üha korratuna, just nagu sa-
lavormelina, kujutab see endast naiivsuse,
küsimumiskunsti harjutamist:

*Ons tuult, mis ei puhu? Päikest, mis ei
paista?*

*Jõge, mis ei voola? Aega, mis ei voola.
Aeg ongi voolamine. Kuigi ei tea, mis
see siis voolab. Või on äkki olemas
aega, mis ootab, on paigal nagu järve
paisu taga? Ons tuld, mis ei ole veel
põlema hakanud, isegi hõõguma mitte?
Ons külma tuld? Välku, mis pole veel
lõõnud?*

*Mõtet, mida veel pole mõeldud? Elu,
mis on veel elamata...*
(702).

Neile värssidele võib leida vaste Wis-
ława Szymborska, kavala naiivsuse suu-
re meistri luulest:

*"Kuidas elada?" küsis ta minult kirjas.
Mina olin tahtnud esitada
sama küsimuse talle.*

*Ikka ja jälle,
nagu eelnevast näha,
osutuvad kõige pakilisemaks
naiivsed küsimused.*

Kaval naiivsus on minu meelest kahe-
kümnenenda sajandi luuleparemiku tuu-
maks – see on luule, mis on sügavalt filo-
soofiline ilma "filosofeerimata". Enamasti
võrsus see tugevast mõistmisvajadusest,
mis ei pea tingimata konkureerima filo-
soofia ega teadusega.

*Arusaamine on arusaamine sellest, et
sa ei ole aru saanud*, kirjutab J. K. Arusa-
amine on uuenemine. Lepitushetk. Epi-
faania. Mõnikord midagi väga lihtsat –
nagu seose leidmine enese ja maailma
vahel. Miski, mis toob meelde arusaami-

se, et kogu olemine on diskreetselt kõikjal nagu näiteks valgus. Koidik, hämarik, või lihtsalt pilvine põhjamaa hommik kuulub selle luulega kokku. Aeg, mil kõik püüdleb saama, sulab, voolab, kaotab ja omandab kuju ja piirjooni. Ühes luuletuses kirjeldatakse üht "kõige troostitumat maastikku – sügisest supelranda":

*raagus võsa täis kiletükke, konservikarpe,
preservatiive.
Vildakad riietuskabiinid, varese jäljed
veepiiril märjal liival, mõni teokarp,
mõni oksaraag, mõni vettinud juurikas
ja kõige kohal madal madal taevas pilvedega,
mis tõttavad, otsekui oleks neil kiire...*

Aga siis:

*... Ja ometi on kõiges selles
nii palju arusaamatut valgust, millest ei tea,
kas ta paistab väljast sisse või seest välja,
kas ta on valge või must või midagi hoopis
muud*
(713).

J. K-l on veel üks luuletus, mida ma olen juba tsiteerinud: "Tulen keldritoast üles: äkki on kõik valgust täis":
Valgus tuletab meile, kõigile tolmutteradele

*meelde, et lunastus on arusaamine sellest,
et oled lunastatud, arusaamine on arusaamine sellest, et sa ei ole aru saanud*
(760).

Ükskõik, kuidas seda nimetada – "elumuusikaga" kaasakõlamiseks või müstiliseks kogemuseks, tähtis on see, kuidas luule seob igapäevaelu ürgrütmidega, mis näivad suunavat meie tähenduseotsingut. Luule on kaasatud tõeluseotsingusse ja tal ei ole omaenese keelt, pigem peab ta oma keelt üha uuesti looma, olema "permanentne eneseeitus". Sest luule matkib herakleitoslikku voolavust. Ja Czesław Miłosz on veenvalt väitnud, et "ainult luule on kahekümnendal sajandil optimistlik, oma meelelise apluse, oma hoiatuslikkusega, oma mitmetähenduslike ettekuulutustega". Ma usun, et see on kooskõlas ka selle luuletusega, mis on andnud mu hajamõtetele pealkirja:

*Võibolla tulebki luuletamine hoopis oskamatuses,
on üks eriline sort oskamatust. Ja seda
on hoopis raskem õppida kui oskamist*
(708).²

Ingliseelsest käsikirjast tõlkinud Märt Väljataga

² Nagu "teadmise" ja "oskamise", nõnda ka "teadmatuse" ja "oskamatuses" jaoks on inglise keeles üks sõna: *ignorance*, mis figureerib ka luuletuse ingliskeelses tõlkes. *Tlk.*

TIIT ALEKSEJEV

MÖÖDUNUD TALVEDE MIKROSKOOPILINE LUMI EHK LUGU MÖLDRIST JA TEMA PROHVETIST

“Näe seda, mis on su ees ja sa näed seda, mis on varjatud. Sest miski, mis on varjatud, ei jää varjatuks igavesti.”

Tooma evangeelium 5:1.

Vestlus katedraalis

2000. aasta augustis tuli mul läbi Saksamaa Eestisse sõita. Ühel hetkel selgus, et olen graafikust tublisti ees, mis andis ettekäände Bremenis peatuse teha ning katedraali vaadata. 12. sajandi võlvide all oli üles seatud näitus “Juudid ja judaism keskaegses kunstis”. Talmud, prohvetid ja patriarhid. Vana ja Uus Testament. Lugu sellest, kuidas kristlased juutidelt valitud rahva teatepulga üle võtsid. Sellega kaasnenud ristirahva tagakiusamine ja süüdistused, mille põhjal katoliiklased ise sajandite pärast juute represseerima asusid. Siis kui jalgealune piisavalt kindlaks oli muutunud. Jäin Vézelay’ Magdaleena kirikust pärineva konsoolikaunistuse fotot silmitsema. Veski ja selle kohale kummardunud kaks meest. Üks neist vilja kolusse valam, teine selle all kotisuud lahti hoidmas. *Le moulin Mystique*, 12. sajand.

“Tähendusrikas, kas pole?” ütles keegi mu selja tagant. Pöörasin end ümber. Mu ees seisis preestrikräed kandev mees,

raudrist revääril ja prantsuskeelne reisi-juht kaenla all. Prantsuse küree teutoonide maaga tutvumas. “Müstiline veski,” ütles mees. “Joosep kallab, Mooses võtab jahu vastu. Ja kivid muudkui jahvatavad.” Küree tegi pausi ja silmitses mind uurival. “Teie ei ole ju sakslane, mu härra?” küsis ta ettevaatlikult. “Ei,” vastasin ma. Küree noogutas rahulolevalt. “Ma ei saa aru, miks nad selle näituse siia üles on seadnud” – ta viipas käega piltide poole. “Eriti häirib mind juutide tagakiusamist käsitlev osa. Ma saan aru, et sakslastel on oma rist kanda. Aga nad ei tohiks selle arvel ajalugu moonutada. Esimesi juute ei põletatud mitte 13. sajandi Saksamaal, vaid Prantsusmaal Blaise’is. Ja ma ütlen seda teile mitte kui medievist, vaid kui Blaise’i koguduse karjane!” Pärast seda olulist täpsustust läks küree veski teema juurde tagasi. “Tegelikult,” sellel kohal pidas ta väikese pausi, “ei ole müstiline veski midagi muud kui kirik, kes Vana Testamendi vilja Uue Testamendi jahuks muudab.” – “Ja kui vilja kord otsas on, siis hakatakse apostaatte ja ketsereid jahvatama?” torkasin ma ettevaatamatult vahele. “Et veski seisma ei jääks?” Küree vaatas mulle etteheitvalt otsa. “See vilja ei saa kunagi otsa.” Ta mõtles veidi. “Ja üldse,

mis annab teile aluse nii väita? Mis sellest maailmast välja tuleb, kui igaüks pühakirja müsteeriume oma suva järgi tõlgendama hakkab? Nägemist, mu härra,” lausus ta rõhutatud viisakusega ja keeras end kannalt ringi. “Nägemist,” ütlesin ma talle järele, mis oli ilmne vale. *Jõuad sa vaevalt selja keerata, kui ketserlus juba oma võrseid ajab*, meenutasin ma hiljem Bremeni turuplatsil rohelist värvi õlut juues Clairvaux’ Bernard’i sõnu. Kolme tunni pärast olin ma sellest linnast läinud.

Ajaloolane kui demiurg

Samal, 2000. aastal avaldati eesti keeles itaalia ajaloolase Carlo Ginzburgi raamat “Juust ja vaglad. Ühe 16. sajandi mõldri maailm”¹. Seda sirvides tuli katedraalis aset leidnud vestlus mulle millegipärast meelde. Võib-olla oli põhjuseks 16. sajandi veskimehe edevus ja väitlushimu, mis ta tuleriidale viis, võib-olla 21. sajandi küree usk sellesse, et on võimalik leida üks seletus, mis on õige. Usk, mis küreesid ja Ginzburgi tüüpi ajaloolasi ühendab. Kuigi Ginzburg on õppinud seda kahtlustega maskeerima, nii nagu see juba raamatu moto – “*Kõik, mis on huvitav, leiab aset varjus. Tõelisest inimkonna ajaloo ei teata midagi*” – teises lauses esile tuleb. Sõnum ise on muidugi esimeses.

Ajaloolase üheks ülesandeks on kadu-

nud maailmade taastamine. Viimast võiks võrrelda originaali taasloomisega, nagu see näiteks tõlkimise käigus aset leiab. Ideaaliks on “puhas” ülepeegeldamine, tegelikkuses seda ei juhtu. Enamasti on historistlike rekonstruktsioonide eluiga lühike – iga paarikümne aasta tagant hindab uus uurijate põlvkond nii allikad kui senised käsitlused kriitilise pilguga ümber. Ajaloolase unistuseks on luua käsitlus minevikust, mis jääks kestma. Unistuseks see enamasti jääbki, sest suurem osa ajaloolasi on mis tahes epohhi uurides tegelikult võimelised jäädvustama ainult ühte ajastut – seda, milles nad ise elavad. Põhimõtet see ei muuda, ajaloolane elab demiurgi rolli sisse ja nii tehes satub ta kummaliste illusioonide meelevalda. Osast neist peab ta üle saama, osa tuleb tal endal rakendada. Kõige selle kohta pakub Ginzburgi eesti keeles ilmunud raamat üsnagi head näitematerjali.²

Esimene illusioon on veendumus, et olnud on võimalik ilma sellesse sekkumata taastada. “Juustu ja vaklade” aluseks on 16. sajandil elanud Friuli mõldri Domenico Scandella (hüüdnimega Menocchio) kaasust käsitlevad inkvisitsiooniprotokollid, millesse kätketud “dialoogi” põhjal Ginzburg mõldri kosmost taastab. Inkvisiitor küsib, kohtualune vastab. Läbi kahekõne avaneb maailmapilt ja selgub tõde. Või kas ikka selgub? Dialoog eeldab kahte osapoolt. Antud kontekstis on neid

¹ C. G i n z b u r g, Juust ja vaglad. Ühe 16. sajandi mõldri maailm. Tõlkinud V. Atkin. Tallinn, 2000.

² Edaspidise eesmärgiks pole mitte ühe konkreetse teksti, vaid mõningate selles väljenduvate allhoovuste vaatlemine. Ginzburgi teostest ja nende retseptisioonist laiemalt annab hea ülevaate “Juustu ja vaklade” eestikeelse väljaande järelsõnana ilmunud Marek Tamme intervjuu raamatu autoriga.

koguni kolm: inkviitor, kohtualune ja ajaloolane. Kaks neist, inkviitor ja ajaloolane, on potentsiaalsed represseerijad. Inkviitoril on võim kohtualuse ja tema tunnistuste, ajaloolasel kogu kaasuse üle – pärast nelja ja poole sajandi möödumist ütleb tema, kuidas asjad tegelikult olid.

Mitte iga ajaloolane uurimus ei pruugi repressioonini viia, aga tõenäosus, et viib, on küllaltki suur. Põhjuseks on asjaolu, et teatud ajavahemikust alates muutub iga meist piisavalt kaugelt jäänud kultuuri kirjeldav allikas kodeerituks. Ajaloolase eesmärgiks on alliktekst dešifreerida ja lahti kirjutada. Seda tehes selgub, et sobivaid võtmeid on rohkem kui üks. Millest saavad alguse edasised hargnevused.

Suur ja väike ajalugu

1970. aastate alguseks oli ajaloolane nimega Carlo Ginzburg aru saanud kahest olulisest asjast. Esmalt sellest, et Apenniini poolsaar kujutab endast hiiglasuurt arhiivi. Ja teiseks sellest, et ajalooeaduses läbilöömiseks tuleb kas tõlgendada juba uuritud allikaid nii, nagu seda veel keegi teinud ei ole, või siis tuleb leida allikad, mida keegi veel uurinud ei ole. Juhus viis ta kokku Friulist pärit ajaloo huvilise preestri Pio Paschiniga, kes Ginzburgi Udine kirikliku arhiivi ja konkreetselt inkvisitsiooniprotokollide juurde juhatas.

Ürikutega täidetud saalis seistes mõistis Ginzburg, et on leidnud antropoloogilise varakambri, mille täitmiseks lugematud inkvisiitorid usinasti tööd olid teinud.³

Uurimistöö tulemusest kasvas välja neopositivistlik meetod, mis sai nimeks mikrojalugu. Võimalik, et Ginzburgi mõteteaaslased said selle nime leidmisel inspiratsiooni 12. sajandi Chartres'i koolkonnalt, mille liikmed Platoni õpetust Scotus Eriugena omaga kombineerides kristlikule makro- ja mikrokosmose ideele aluse panid. Viimase kohaselt on inimkehas kokkupuutepunktid universumiga: tundes üht, on võimalik avastada teist.

Mikroajaloo rõhuasetus ei ole mitte niivõrd seosel, vaid pigem vastandusel: väikest on võimalik teaduslike meetoditega uurida ja seetõttu on ta usaldusväärsem kui suur. 70. aastate Itaalia ajaloo teadus oli "suure ajaloo" üldistuste suhtes skeptiliseks muutunud ja seetõttu oli mikrokoop parem kui teleskoop. Selline on õige meetodi valikuga seostuv illusioon: ma kasutan õiget optikat, näen objekti väga selgelt ja järelikult tean, mis teda liikuma paneb.

Mikroajalugu võimaldab üht sündmust või indiviidi tõepoolest usutavalt fikseerida. Varem või hiljem kerkib aga küsimus, kas tegemist on tüüpilise või ebatüüpilise kaasusega. Vastuse leidmiseks tuleks erinevaid kaasuseid omavahel võrrelda, aga siis tulevad mängu juba üldistused ja

³ Ginzburgi enda sõnade järgi: "kui mind esimest korda juhatati ruumi, kus olid täiuslikus korras hoiustatud umbes kahe tuhande inkvisitsiooniprotsessi kohta käivad materjalid, tundsin ma sellist erutust, nagu seisaksin kullakaevanduse lävel." – C. G i n z b u r g, *The Inquisitor as Anthropologists*. Rmt-s: C. Ginzburg, *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore, 1992, lk 157.

tegemist ei ole enam mikro-, vaid sotsiaal-ajalooa. Lisandub eespool mainitud dekodeerimise probleem.⁴

Mikroajaloolist kaasust suudab usaldusväärsetl menetleda ainult ajaloolane, kes on piisavalt uurinud konteksti. Selline uurija on aga juba mõjutatud teatud stam- pidest ja teda võib haarata kiusatus oma ainest meetodile kohandada. Ernst Gombrich on seda nimetanud kujutamise patoloogiaks – mingi maatriksi kasutami- sest tingitud veaks. Kui maatriks ja tege- likkus omavahel vastuollu lähavad, eelis- tatakse maatriksi muutmise asemel ko- handada reaalsust. Sageli juhtub, et alli- kates on esimene korrektuur juba tehtud. Eriti siis, kui mängu tuleb veel üks moo- nutav kategooria: võim.

Võim, tekst ja repressioon

Kirjatehnika leiutamisest peale on võim, tekst ja repressioon omavahel tihedalt seotud olnud. Seda juba alates vanaegip- tuse heka-maagiast, kui vaenulike kunin- gate nimed saviplaadile kirjutati ja see siis põrandale puruks visati. Sel moel anti

hoop ühtaegu nii vaenlasele kui ka teks- tile. Kirjapandud sõnum oli Gutenbergi- eelses ühiskonnas enamasti võimu heaks- kiidu saanud ja kirjasõna säilitamine on mingis mõttes alati olnud privileegiks. Selle lugemine võib aga küllaltki keeru- liseks osutada...

Kujutlegem olukorda, et Nõukogude Liidu ajalugu kaob ning paari tuhande aasta pärast asutakse seda säilinud teks- tide põhjal taastama. Avalikud allikad annavad pildi homogeenselt ühiskonnast ja üleüldisest harmooniast. OGPU/NKVD ülekuulamisprotokollide põhjal selgub, et riigis tegutsevad kümned tuhanded rah- vavaenlased, kes on omaks võtnud, et nad on moodustanud trotskistlikke rakukesi, “torpedeerinud” saagikoristust ja teinud koostööd üheaegselt kümne kapitalistliku välisluurega. See peaks justkui andma tunnistust massilisest sabotaažist ja vastu- panuliikumisest. Ajaloolane läheb uurimi- sega edasi ja loeb siseasjade rahvakomis- sari Ježovi raportit ja vastavaid ülekuula- misprotokolle, millest selgub, et OGPU on tõsiselt hõivatud *samožvanets*’ite, pä- rast Iljitši surma esile kerkinud Vale-Le- ninite jälitamisega.⁵ Ja et mõned isehaka- nud on juba arreteeritud ja oma süü üles

⁴ Viimase käigus tekkivat tõrget võiks võrrelda katedraali sümboolika tõlgendamisega. Piisab näiteks sisenemisest Pariisi Jumalaema kirikusse või Chartres’i katedraali, et silmade ees ava- neks värvide ja kujundite virvarr. Mida rohkem vaataja Pühakirjaga kursis on, seda enam ta sellest kaosest välja loeb. Detailid klapiavad, kujundid asetuvad oma kohale ja kõigel on oma tähendus. Sõnum tervikuna on mõistetav ainult inimesele, kes on Vana ja Uue Testamen- dige põhjalikult tutvunud. Selle põhjal on järeldatud, et väitel, nagu oleks katedraal kujuta- nud endast “lihtrahva piiblit”, puudub reaalsusega igasugune seos. Vt selle kohta: D. A l e - x a n d r e - B i d o n, Une foi en deux or trois dimensions? Images et objets du faire croire a l’usages des laics. *Annales. Histoire, Science Sociales* 1998, nr 6.

⁵ Vt selle kohta C. S e r g i o I n g e r f l o m, Les représentations religieuses du pouvoir dans la Russie soviétique et post-soviétiques. *Sociétés Contemporaines* 2000, nr 37, lk 58–61. Artiklis on antud põhjalik ülevaade Venemaal asuvatest fondidest, kust vastavaid materjale võib leida.

tunnistanud. Uskuda või mitte? Kas oli tegemist *smuta* aegadest tuntud Vale-Dmitride traditsiooni jätkumisega või mõtles OGPU selle kõik välja või oli see lihtsalt ohvrite luul? Ja mis üldse toimus? Kõik tekstid on kummalises nihkes.

Võim ei pruugi tegelikkuse jäädvustamisest üldse huvitatud olla. See tekitab ühtviisi probleeme nii mikro- kui makroajaloolastele. Võim käänab kirjasõna oma algsest tähendusest kõrvale, seda kas üle võttes või hävitada püüdes. Võim vormib sõnumit vastavalt hetkepoliitika vajadustele ja võib esmapilgul vastuolulisele väitele usutava sisu anda.⁶

Lisandub veel füüsiline või psüühiline vägivald, mis ei ole inkvisitsiooniprotsesside kontekstis sugugi vähetähtis. Piinamise eesmärgiks on piinama ise, on Foucault kusagil kirjutanud. Vägivallal põhineva ülekuulamise eesmärgiks on saada õigetele küsimustele õigeid vastuseid. Mingil hetkel võtab hirmunud ülekuulata omaks ülekuulaja stereotüüpidel põhineva "võimukeele", lootes selle kasutamise abil kujunenud olukorrast välja tulla. Sel moel saadud tunnistused ei näita mitte kahe erineva kultuuri olemasolu, vaid seda, et tugevama poolal õnnestus see välja pressida.⁷

Juustumaailm

Ühe gnostilise õpetuse kohaselt elame me ülalt lugedes 360. maailmas, kõige vähem täiuslikus. Selle on loonud pantokraator, kes on üritanud üle võtta midagi, mille puhul tal oskustest ja kogemusest on puudu tulnud. Väga ähmaselt kumavad ta töö tulemusest läbi ka täiuslikumad sfäärid, aga neid näeb tõesti ainult väga hea tahtmise korral. Kui maailm oli valmis, siis urgitses see kaheldava väärtusega jumal pinnasest savi ja lõi sellest inimese, kes teda omakorda imiteerida püüab.

Võimalik, et ülaltoodud jaotus ei ole lõplik ja sellisel juhul asuks "ühe 16. sajandi möldri maailm" veelgi allpool. Piisab, kui vaadelda selle koostisosasid. Menocchio kosmos on loodud tema vahetust ümbrusest ja sellega seotud pärimustest, loetud tekstide moonutatud tõlgendustest ja möldri enda määratust egost ja edevusest. Tulemus ajas inkvisiitorid tõeliselt meeletutele. Mölder valis nähtust, loetust ja kuuldust välja selle, mis talle sobis, segas kokku ja heitis kõik ülejäänud kõrvale. Tuleb kuidagi tuttav ette? Demiurgi üle on võimalik otsustada ka ainuüksi tema loodut vaadeldes. Jumal on detailis, nagu kirjutab kunstiajaloolane Aby

⁶ Nagu näiteks George W. Bushi valimiskampaaniast läbi vilksanud loosung "surmanuhtlus päästab elusid".

⁷ Ginzburgil on "Juustus ja vakkalades" õnnestunud ülalkirjeldatud probleemidest üle libiseda. Paljuski on see uurimisobjekti "siin ma seisan ja teisiti ma ei saa"-suhtumise teene, mis võimaldab võimukeelt möldri peas pulbitsevast juustumaailmast eristada. Menocchio uskus siiralt, nagu suudaks ta võimuga kui võrdne võrdsega dialoogi pidada, mis talle Trento kirikukogu otsuste elluviimise taustal saatuslikuks saigi. Ehk nagu mölder seda ülekuulamisel väitis: "kui mul oleks luba minna paavsti või mõne kuninga või mõne valitseja ette, kes mind kuulaks, siis oleks mul palju öelda; ja kui too siis mind pärast maha laseks lüüa, ei läheks see mulle korda". – C. G i n z b u r g, Juust ja vaglad, lk 121.

Warburg, üks Ginzburgi eeskujudest.

Mõne kuu eest sattusin ühel nädalava-
hetusel kuulama Ginzburgi ettekannet,
mis käsitles “Your Country Needs You”
tüüpi poliitiliste üleskutsete ajalugu.⁸

Esinemine oli kõitev ja selle lõppu oli
kavandatud 1914. aastast pärineva vee-
randtunnise tummfilmi näitamine. Tähe-
lepanuväärne oli see, et Ginzburg ise ei
olnud filmi näinud, seda oli soovitanud
talle üks ta talendi austajatest. Viimane oli
Ginzburgile väitnud, et filmil on otsene
seos 1914.–15. aasta Inglismaal mobili-
satsioonikampaaniat juhtinud ja abi vaja-
vat isamaad kehanud Horatio Herbert
Kitcheneriga (1850–1916).

Tuled kustutati ära ja film hakkas linal
jooksma. Selle tegelasteks osutusid paha-
tahtlik majaomanik, neli kunstnikku ja
üks modell. Nende seast vähemalt kolm
olid õnnetud armastajad. Pärast filmi
lõppu valitses saalis vaikus. Mille katkes-
tas Ginzburgi kommentaar: “Tõepoolest,
raske on filmi ja ettekande vahel mingit
seost leida. Aga kindlasti on see olemas!”

Muidugi on, Papa Carlo, mõtlesin ma
auditooriumist lahkudes. Tuleb ainult
omavahel kombineerida kõik need tekstid
ja pildid, mis su peas ringlevad: sõjapro-
paganda, Düreri skits nimetissõrmega
osutavast amburist, õnnetud armastajad,
mobiliseerimisaruanded ja inkvisitsiooni-

protokollid. Ajaloolisi rekonstruktsioone
luua on lihtsam, kui esmapilgul tundub.
Selleks on vaja algelemente, fantaasiat ja
oskust erinevaid koostisosasid piisava
enesekindlusega kokku segada. Ekspert-
teadmised ja vastutus loodu ees ei ole
esmatahtsad. Läheb mõni osa vahetusse
või mõiste ei klapi? Tulemus käärib val-
mis iseenesest. Seitsmendal päeval võib
valminust eemale tõmbuda ja jälgida,
kuidas see end iga ringiga originaalist
kaugenedes vaikselt taastootma hakkab.
Ja ometi, paljud ajaloolased on üritanud
Ginzburgi tulemust korrata ja vähestel on
see korda läinud. Midagi on alati puudu
jäänud.

16. sajandi Friulis elas kord mölder
nimega Menocchio, kelles pulbitses ede-
vus ja lugemus.

20. sajandi Bolognas elas kord ajaloo-
lane nimega Ginzburg, kes taastas möldri
maailma. Iseenda peegelpildi järgi nagu
isehakanud pantokraatorile kohane. Møl-
der unistas sellest, et oma tõdesid paavs-
tide ja kuningate ees välja öelda. Soovi
täitumiseks oli vaja võimu, kes sõnumi
tekstiga jäädvustaks. Selleks tuli möldril
inkvisitsioonikohtu ees seista ja tuleriidale
minna.

Neljasaja aasta pärast kuulutati tema
õpetust kümnetes keeltes ja pole sugugi
välistatud, et “Juust ja vaglad” on sattu-

⁸ Tegemist oli Prantsuse Rahvusraamatukogus peetud loengusarjaga “Le XXe siècle des Historiens”. Kuna Ginzburgi arvates on loosungi “Your Country Needs You” välimärgiks nimetissõrmega osutamine, siis võiks siia alla liigitada ka Tartus Kassitoomel asuva skulptuurigrupi “Meelis ja Vjatško”, kus Meelis sõrmega ida poole näitab. Kompositsioon oli Nõukogude ajal tuntud nime all “Meelis, Vjatško ja Kuldsõrm”. 1980ndatel oli levinud traditsioon, et Nõukogude armeesse aega teenima suunduvad üliõpilased end Kuldsõrme taustal kahemõttelistes poosides pildistada lasid.

nud ka Johannes Paulus II või mõne Euroopa allesjäänud monarhi lugemislauale.

Millest unistas Ginzburg, on omaette küsimus, aga vaieldamatult on temast saanud üks nimekaimaid elavaid ajaloolasi. Ajaloolane tegi kuulsaks möldri, möl-

der tegi kuulsaks ajaloolase. Ja kõigi selle käigus aset leidnud kokkusattumuste peale mõeldes pole sugugi välistatud, et nii möldri kui ajaloolase tuntuse aluseks oli üks ja sama muigelsui tehtud jumalik täringuvise.

MARI LAANISTE

LÜHIÜLEVAADE EESTI KOOMIKSI AJALOOST II

Koomiks Nõukogude Eestis kuni perestroikani

Kuni Teise maailmasõjani oli koomiksi areng Eestis kulgenud rahulikult ja loogiliselt, kooskõlas kaasaegse Euroopaga. Eesti koomiksi hilisemad lokaalsed tunnusjooned kujunesid aga 1940. aastal alanud poliitiliste sündmuste tagajärjel. Ajastu eripäraks on koomiksi väljatõrjutus selle loomulikust keskkonnast – ajalehtedest. Kunstiliik, mille areng oli niigi alles algusjärgus, taandus suhteliselt raskesti jälgitavaks marginaalnähtuseks.

Konventsionaalse avaldamiskoha puudumine mõjutas koomiksivaldkonnas toimuvat kogu nõukogude aja jooksul, kuna see tähendas ühtlasi traditsiooniliste vormistusmaneeride puudumist – koomiks oli kunstilises mõttes sõltumatu ja väga mitmepalgeline; ent paraku ka nõrguke ning hõlpsasti ähmastuvate piirjoontega nähtus, mida mõisteti kui mingit umbmäärast karikatuuri alaliiki.¹

Selle tulemusel on tollest ajastust pärinev koomiksiga seostatav materjalikogum iseäralikult laialivalgub ning selle kõige käsitlemine koomiksiloominguna pisut meelevaldse varjundiga – päris tead-

likult ja järjekindlalt tegelesid selle alaga vaid vähesed.

Uus võim võttis sõja järel ajakirjandusväljaannete sisu range kontrolli alla. Importkoomiksitate avaldamine oli lakanud juba varem, ent samamoodi kadus nüüd silmapiirilt ka kodumaine toodang.

Ühest küljest omandas koomiks külma sõja tingimustes Lääne päritolu nähtusena teatava ideoloogilise sobimatuse varjundi, ent teisalt polnud stalinistlik press ka üldiselt kuigi meelelahutusliku loomuga. Huumorit aktsepteeriti läbinisti politiseeritud, peamiselt tekstilist väljendust sooviva raevuka satiiri vormis.

Orienteerumine ideoloogilist mõtet kandvale sisule viis selleni, et piltide kunstiline külg kaotas suurema tähenduse. Korrektnes sõnum pidi olema hõlpsalt ja üheselt loetav ning vaba kõigest, mis võiks tekitada kahemõttelisi allusioone, sealhulgas loomulikult vaba ka formalismist, st kunstilistest ambitsioonidest.

See tõi kaasa pildilise huumori tugeva lihtsustamise, nihkumise kitsiliku, aktsioloogiliselt selgelt jaotatud piktogrammiline

¹ Sellest ka sõna “koomiks” vältimine ning asendamine selliste eufemismidega nagu “pildisari”, “karikatuuriseeria”, “piltjutustus” jne.

sisu suunas. Karikatuuride pildikeel jäi kuni kuuekümnendateni üheülbaliseks ning kunstiliselt üsna primitiivseks.

Vahepeal sisuliselt kadunud koomiks ilmus uuesti silmapiirile alles "Hruštšovi sula" ajal. 1957. aastal hakkas senine *Rahva Hääle* lisa *Pikker* ilmuma iseseisva huumoriväljaandena.

Kooskõlas aja vaimuga oli esialgu enamik selle sisust ideoloogiliselt suunavat laadi, keskendudes "ühiskonna väärnähude ja igandite" paljastamisele, ning visuaalne külg üsna konservatiivne.

Ometi eksisid ajakirja lehekülgedele ka harvad koomiksiribad, näiteks Alfred Saldre uhke värviline sari "Kaval-Ants ja Vanapagan".

Hiljem peamiselt šaržistina tuntud Saldre oli 50. aastatel oma aja kohta haruldaselt järjekindel koomiksijoonistaja. Tema tööd ei jätka samast kohast, kus eesti koomiksi areng sõja alates pooleli jäi, vaid kõnelevad kahtlemata välismõjude toel toimunud suurest arenguhüppest. Saldre kasutab jutumulle ja ladusalt vahelduvaid plaane, seda mitte ainult oma naljapildiribades, vaid ka esimeses teadaolevas suuremahulisemas eesti autori koomiksis "Läikiv järv" (J. F. Cooperi "Nahksuka juttude" ainetel), mis ilmus ajakirjas *Pioneer* 1954. aastal. Kuni 70. aastateni jäi Saldre ainsaks, kes selletaoliste pikeemate koomiksiseiklustega tegeles.

Pikker, *Pioneer* ja pisut hiljem ka lasteleht *Säde* kujunesidki koomiksi põhilis- teks ajakirjanduslikeks avaldamiskohtadeks (iseseisvad koomiksiraamatud ilmusid alles 70. aastatel).

Pioneer avaldas juba 50. aastatel üksi-

kuid tummi naljapildiribad, näiteks noorelt Edgar Valterilt, hiljem kujunesid ajakirja trumbiks suuremahulisemad, sageli Ida-Saksa päritolu tõlkelood.

Säde avaldas samuti tõlkeid, ent osutus hiljem ka kodumaise lehekoomiksi uuestisünni kohaks, kuna seal ilmus 70. aastatel Teet Kuusmaa sari "Pontu ja Priidu". Ometi ei avaldatud koomiksit kummaski väljaandes kuigi järjekindlalt – mitmekuised ja -aastased vahed olid üsna tavalised.

Pikris ilmunu annab kodumaisest üldpildist seevastu pisut järjepidevama ülevaate. Ent *Pikker* tegeles eelkõige väikevormidega, ülemmääraks jäid mõned 70.-80. aastatel ilmunud leheküljepikkused koomiksud.

Koomiksi esinemissageduse ebaloogiline kõikumine aastakäikude läbilõikes lubab kahtlustada ka teatavaid ideoloogilisi takistusi.

Peamiselt *Pikris* on jälgitav enne sõda selgepiiriliseks kujunenud ajalehe-naljapildiriba žanri piirjoonte kurioosne hägustumine – osalt üldiste ebasoodsate olude, osalt üsna koomiksikaugete väliseeskujude tõttu.

Nimelt avaldas *Pikker* küllalt järjekindlalt ka välisautorite karikatuure ja tal oli tähtis osa näiteks selliste Lääne-Euroopa vasakpoolsete ringkondadega seotud karikaturistide tutvustamisel nagu Herluf Bidstrup ja Jean Effel. Mõlemad muutusid siinmail 60. aastatel väga populaarseks ja nende pildisarju ilmus ka mahukate eraldi kogumikena.

Ilmselt soodustas seda menu asjaolu, et poliitiline aspekt tegelikult nende loomingu ei domineerinud ja eelkõige esindas

muinasjutt

MATI VAISMA • RAIVO JÄRVI

Tulipoisist

419a - Pioneer - 87

TULIPOISS JA NOOR HIIGLANE
RONIVAD ÜLES MÕDA PEAAE
GU PUGEDORSET KALJUSEINA

PEAME
JÕUDMA
KOOPAANI!

KOOPA
LÖPUS PÖLEB VÕI-
MAS SININE TULI.

SHH!
NOOR HIIGLANE VISKAB
LEEKIDEGE OMA KUIE BEEST
KIVE JA MULDA MIS AGA
KOHE SÜTTIVAD - ISEGI
KIVIMURAKAD.

EGA RIIDEID
VÕI PÖLETADA!

KUHU
NÜÜD!
TULIPOISS SÖÖSTAB LEEKIDEGE

TULE
RUTTU,
MA EI
JAKSA
ENAM
HOIDA!

TULI ON KUSTUNUD, TULIPOISS
RIPUB TOHITU HOOVA KÜLJES.

KAUGUSEST ON
NÄHTAVALE ILMU-
NUD HÕÖSUVAVAD
TÄPIKESED ...

ALLMAAKOERAD!

PEAGI LENDAB VÕIMSA
HÜPPESA HIIGLASE SUUNAS
ESIMENE ALLMAAKOER.

HIIGLANE ON ALLMAAKOERA
KAPPADEST KINNINI PÜDNUD
JA HAKKAB SELLEGA TEIS-
TELE PÄHE VIRUTAMA.

VÄGILASED, FEMAL
DU VAD VABI NULT
KORJUSEMÄGEDEST

Mati Vaisma, Raivo Järvi.
"Muinasjutt Tulipoisist".
"Pioneer",
1983.

see lihtsalt head visuaalset huumorit.² Kohalike joonistajate seisukohast osutus mõjurikkaks asjaolu, et kummagi teosed polnud silmapaistvalt koomiksilikud. Bidstrupi ja Effeli nakkav eeskujud on üks sarikarikatuuri, koomiksist kaugeneva vormiga humoorika piltnarratiivi tekkimise põhjuseid.

Koomiksiriba ja sarikarikatuuri erinevus on enamasti vaid tehniline, ent siiski küllalt püsiv. Ribale on iseloomulik üsna selgelt piiritletud horisontaalne maht külgede suhtega umbes 1:3 või 1:4. See ilmub konkreetsetes väljaandes (või mitmes) perioodiliselt ning selle sisu on üldjuhul koondunud kindla tegelaskonna ümber.

Ehkki teksti ja jutumullide kasutamine pole obligatoorne, sisalduvad need enamikus töödest, tihti asetatakse riba vasakusse otsa ka sarja pealkiri. *Pikris* ja hiljem karikatuurikogumikes leiduvad kolmest-neljast järjestikusest pildist koosnevad read aga on vabavormilised, väga sageli vertikaalsed.³ Neis ei ole püsivat tegelaskonda ega läbivat teemat, iga pildirea nali on iseseisev ja ühekordne, ka ühe ja sama autori joonistused ei seostu pikemaks looks. Tekst piirdub enamasti vaid lakoonilise pealkirjaga. Nii et kuigi sellised väikestesse järjestikustesse pildides-

se jaotatud naljaga read on koomiksiriba moodi, funktsioneerivad need pigem kui tavalised üksikkarikatuurid.

Vajadus siinkohal koomiksiriba ja sarikarikatuuri kindlalt eristada tuleneb sellest, et ajuti võis *Pikris* kohata ka täiesti puhtakujulist, ehkki mitte eriti efektselt koomiksiriba, näiteks noore Olimar Kalase sarjas lustlikest poissmeestest "Eedu ja Aadu" (hiljem "Aada & Iida + Eedu & Aadu"), mis ilmus 1968. ja 69. aastal ning mille muretu sisu kannab ilmselt leebunud poliitiliste olude pitserit.

Keskmisest koomiksilikumad on ka Edgar Valteri sarjad, nagu hiljem eraldi raamatuks vormunud "Jahikoera memuaarid" ning "Elas kord...". Ka hiljem on *Pikris* leiduvad koomiksilikumad tööd teatud kindla autoriteringi pärusmaa. Täiskasvanutele suunatud huumor kõikus paraku pidevalt tsensuuri taluvuspiiril, ükski *Pikri* koomiksisari ei hiilanud regulaarsusega. See oli üheks põhjuseks, miks eesti koomiksi tegelik läbimurre toimus lastekirjanduse sildi all. Uue autoritelaine tulles sai 70. aastatest eesti koomiksi õitseage.

Ilmselt oli sündmuste sellises käigus oma osa n-ö kraanide kinnikeeramise järgses ideoloogilises surutises õhku kogunenud pingel, samuti kohalike noorte

² 1968. aastale eelnenud poliitilise sulaaja jooksul ilmus veel üks, märksa üllatavamalt laadi tõlge: Jules Feifferi "Karmuella-Armuella ja Nunnun" (*Loomingu Raamatukogu* 1967, nr 1/2). Feiffer oli tollal radikaalne ameerika karikaturist, kelle 1956. aastal alanud töö New Yorgi ajalehe *Village Voice* juures oli tõstnud ta intellektuaalide seas kultusautori staatusesse. Ägedalt sotsiaalkriitilise Feifferi suhteliselt nappide joonistuste laad on visandlik ja närviline ning lood täidetud ohtra tekstiga. Tema ääretult isikupärasel loomingul ei olnud vähese meelega hutuslikkuse tõttu Eestis siiski mingit tagantjärele märgatavat mõju.

³ Tegelikult oli horisontaalset pildiriba üsna keeruline *Pikri* formaadiga sobitada. Seepärast on 70. aastatel ka valdav osa stiilipuhtamaid koomiksiribasid vertikaalsed.

Alfred Saldre. "Kaval-Ants ja Vanapagan". "Pikker", 1957.

Olimar Kallas. Sari "Eedu ja Aadu". "Pikker", 1968.

Olimar Kallas. Illustratsioon raamatust "Kiviküla lood". 1985.

avangardkunstnike tegutsemisel, Soome TV-l ja tasapisi siginevatel ülelahesuhetel ("finlandiseerunud" Soome oli samal ajal teadupärast ka üks ameerika massikultuurist mõjustatumaid riike Euroopas). Ajapikku said tõlkekoomiksid *Pioneeri* põhiliseks tõmbenumbriks ning nõudluse lõpu polnud näha. Murdepunktiks oli Disney-vihikutest kogutud raamatu "Piilupart, Miki ja teised" (1972) ilmumine.

Disney korporatsiooni kui ameerika massikultuuri ühe lipulaeva ja selle toodangu kui ideoloogilise relva staatus küllma sõja tingimustes on teema omaette. Selle olulisim aspekt siinkohal on asjaolu, et Nõukogude Liidu lastel pidi olema tingimusteta maailma õnnelikem lapsepõlv, ent maailm liikus üha enam selles suunas, et õnnelik lapsepõlv ilma Disneyta ei tulnud kõne alla.

Disney toodang ei sisaldanud üldjuhul midagi poliitiliselt väga ebakorrektsel. Pealegi oli firma looja Walt Disney juba 1966. aastal surnud ja tema traditsiooni jätkamisele orienteeruv korporatsioon seega suhteliselt võimetu järskudeks ideoloogilisteks suunamuutusteks. See kõik tõi kaasa ideoloogiavalvurite hetkelise leebumise.

Ometi oli tõlgitud koomiksivihikutest koosneva albumi avaldamine 1972. aastal nii kahtlane tegu, et piirduti "vaid" 30 000 eksemplariga. Juba järgmisel aastal järgnes sama mõõduka tiraažiga kordustrükk. Laste silmis oli see peaaegu ilmutuslik raamat, mis tänu meeletule menule ja suhtelisele haruldusele omandas kohe kultusstaatuse.

Koomiksitate avaldamine lasteajakirjanduses sai sellest veelgi hoogu juurde. "Pi-

lupardi" järellainetuses hakkasid esile kerikima eesti autorite joonistatud, senise arenguloo taustal ootamatult stiilipuhtad originaalkoomiksid. Seitsmekümnendate jooksul sai koomiksist armastatud lastežanr ning ala jõudis ühe võimaliku tegevusvaldkonnana paljude kunstnike teadvusesse.

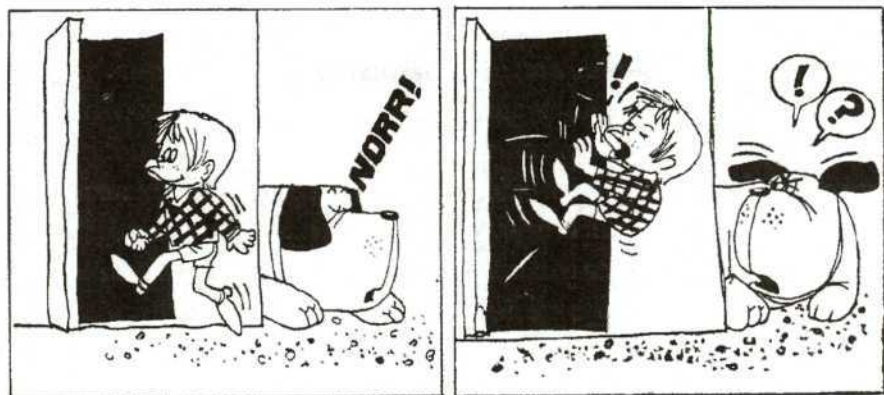
1973. aasta lõpul hakkas *Sädemes* ilmuma Teet Kuusmaa "Pontu ja Priidu", laitmatus traditsioonilises vormis naljariba lastele. Tegemist oli küll lihtsa, ent lollikindlalt heatasemelise ja lähenemisviisilt kaasaegse koomiksiribaga.

Kuusmaa tööd on siiani tehniliselt professionaalsemaid klassikalise naljapildiriba näiteid eesti koomiksitate seas. Kenade pretensioonitute naljadega sarjal oli edu, järgnesid kaks värvidega täiendatud ribadest kogutud raamatukest ja mitu kordustrükki.

Selleks ajaks juba tunnustatud karikaturisti ja raamatuillustraatori Edgar Valteri (1929) kogutud "Jahikoera memuaare" (1974) võib ilmselt lugeda eesti esimeseks täiskasvanutele suunatud menukoomiksiks.

Jahikoer Ramsese ja tema peremehe tegutsemist kajastavad ka mõned karikatuurid, ent põhirõhk on küllalt elegant-ses tušijoonistuses lühikestel raamimata pildiridadel. Kasutatud laad on meeldivalt napp ja keskendub olulisele. Teataval määral võib tõmmata paralleele Bidstrupi käekirjaga, ent "Jahikoera memuaaride" lehekülgedel on piltidel tunduvalt rohkem hingamisruumi ja formaadivariatsioone.

Priit Pärna (1946) panus eesti koomiksitalukku on üks omapärasemaid ja kunstiliselt tähelepanuväärsemaid. Pärna

Teet Kuusmaa. Illustratsioonid raamatust "Pontu ja Priidu". 1985.
 Suhtelisele varasusele vaatamata väga heal tasemel naljapildiriba
 tugevate tegelaskujudega.

“Kilplased” (1977, koloreerinud Kaarel Kurismaa) on ka näide sellest, kuidas hiljem joonisfilmiks formeeruvad ideed mängitakse kõigepealt läbi koomiksis. Kaks pealtnäha lihtsakoelist mõistulugu, “Kilplased” ja eriti 1980. aastast pärinev “Tagurpidi” (mõlemad kirjastusel Kunst), paistavad üldises kontekstis kõigepealt tugevalt silma oma trükitehnilise kvaliteediga.

Tegemist on reprodutseeritud maalidega, mis tähendab, et koloriidi osas pole piiranguid (Olimar Kallase samaaegsetes raamatutes täiendavad mustvalget joonistust vaid kaks pooltooni, mille värv eri lehtedel varieerub).

Samuti on neis lastekoomiksi keskmise tasemega võrreldes rohkem kunstilist ja vaimset haaret: “Kilplaste” pildimaailma ilmsetele popkunsti allusioonidele (vikerkäär, pilvekesed, mururoheline ja taevasinine) lisanduvad juba postmodernistliku maiguga otseselt paroodilised viited, näiteks Cézanne’i “Suurtele suplejatele”. Kohati on pildilised allusioonid ja naljad märksa keerulisemad, kui lastest koosnev publik iial mõista suudaks.

Sama võib väita “Tagurpidi” kohta, ehkki viimases pole “Kilplaste” puhul kohati aimuvat sotsiaalkriitilisust (viited “nõukogulikele” töötavadele). “Tagurpidi” pildimaailm on oma absurdsuses tunduvalt rafineeritum ja sihilikult kaootiline. Peategelaste taustruum uueneb peaaegu igal leheküljel, selles seguneb karikatuurne skemaatilisus sürrealistlike ja hüperrealistlike detailidega, varieerudes tsiteerivast

paroodiast kollaažielementide kasutamiseni. Üleleheküljeline pildiformaat, mida Pärn selles raamatus sageli eelistab, jätab eksperimentidele piisavalt ruumi. Lugu kulgeb seetõttu pisut lõdvalt ja ilmselt seepärast täiendab pilte ka saatetekst, ent samas edastatakse piltides informatsiooni, mida tekst ei sisalda.

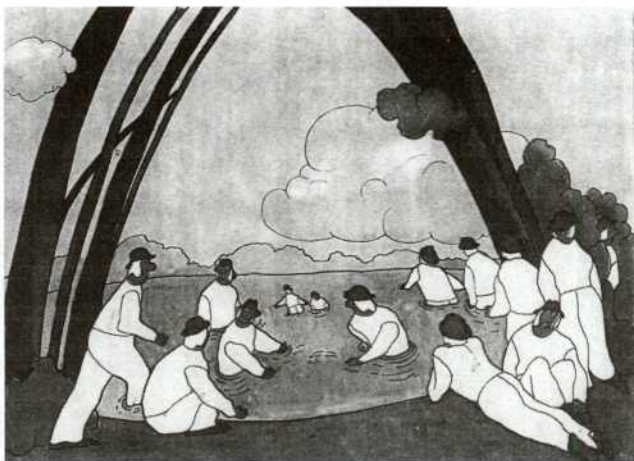
Tehniliselt ei ole Pärna raamatud väga koomiksilikud, eriti “Tagurpidi” juures on juhtmõtteks pigem kunstiline vabadus, mistõttu tavalisest rohkem tähelepanu nihkub tegelasi ümbritsevale ruumile ja selles toimuvatele kõrvaltegevustele.

Tähendustiheduselt ja kunstilise teostuse omapäralt on neile töödele raske võrdväärseid leida ka rahvusvahelisel tasandil.⁴ 1983. aastal ilmus Priit Pärnalt veel “Naljapildiaabits”, milles leidub ka täiesti klassikaliselt vormistatud koomiksiribasid.

Pärn on ka säravaim näide ühest eesti koomiksist iseloomustanud tendentsist – siinsetes oludes oli andekatel joonistajatel ja jutustajatel suhteliselt lihtne suunata oma loomingulised pingutused ühte koomiksile paljuski lähedasse, ent veelgi põnevamasse valdkonda – animatsiooni, mille omamaine koolkond 70. aastatel tugevalt pead tõstis. Arvata võib, et kohalik koomiks on sellest ajast peale eesti animatsiooni võitude võrra üsna palju kaotanud.

Olimar Kallas (1929) aga on end järjekindlalt väljendanud just koomiksimeediumis, mille tulemuseks on Eesti vääriskaim koomiksisari, Kiviküla-seeria. See

⁴ “Tagurpidi” paistab silma ka selle poolest, et seda on tõlgitud näiteks soome ja taani keelde: üldjuhul ei jõua eesti koomiksid väljapoole oma keeleruumi.

Preet Pärn. Illustratsioon raamatust "Kilplased". 1977.
Kompositsioon parodeerib ilmselgelt Paul Césanne'i "Suuri suplejaid".

Edgar Valter. Illustratsioon raamatust "Jahikoera memuaarid". 1974.

on lugude kogum, mille trükitud vorm on sõltunud väljaandmise ajast ja tingimustest. Sarja kaks esimest raamatut, "3 lugu" (1979) ja "Proovisõit" (1981), on suuremas formaadis ja sümpaatsemalt mõjuva värvilahendusega; kolmas, "Seiklus Sekontias sundmaandumisega Pelikanisaarel" (1986), aga eredavärvilisem ja väiksem. Järgmise osa avaldamise ajaks oli kätte jõudnud raskeimate kirjastamisolude periood. "Kevadriller" (lühikeseks jäänud sarja "Pildivihik" 1. number, 1990) ilmus vaid ühevärvilisena ühtlaselt rohelisel paberil. Ka 1995. aasta vihiku "Parem Käsi tegutseb" värvilahendus pole esimestega võrreldes kiita. Taas on küllalt kena 1997. aasta talvel ja kevadel *Sõnumilehe* laupäevalis as ilmunud "Ootamatu pärandus".

Kallase tööde tugevaim külg on lugude sisu. Kiviküla on sarja peategelaste elupaik keset omalaadset piirkonda, kus asuvad üsna lähestikku asula nimega "suur linn", lumine mäestik, soine ürgloodus, Pelikanisaar ja eksootiline saareriik Sekontia. Lisaks tegutsevad selles maailmas ühtaegu miilitsad, kommivabrik Kalev, salapärane aristokraat Krahv, hiiglaslikud lumeinimesed ning teiselt planeedilt pärit maag Munapea. Kallase kirjanduslik haare vastab tema visuaalsele käekirjale ideaalilähedaselt: kummaski lugu moodustavas pooles pole midagi ülearu reaalselt, ent teksti ja pildi kooskõlast tekib haarav ja veidralt vaimukas omaette maailm. Tema tegelaskujud, andekas leiutaja Noonius, flegmaatiline loodusteadlane Tundel, idealistlik luuletaja Ulmik, heitlik ja edev rätsep Kraaps, parandamatud kaagid Pontsik ja Beebilõug ning ülejäänud, isegi

päris kõrvalised isikud, on väga karakterised. Hoogsa sisuarenduse ja vormi õnnestunud kombinatsiooni täiendab äratuntavalt muhe keelekasutus.

Vormilisest küljest on Kallase lood tehniliselt adekvaatsed, väga liikuvad ja küllalt vaheldusrikkad. Kiitmist väärivad lehekülgede vaba, ent laitmatult järjest jälgitav kujundus. Paraku esineb häirivalt sageli jutumullide järjekorra segiajamist piltide sees. Kujutusviis püsib iseloomulikult, ent mitte ülearu pealetükkivalt karikatuurne. Lisaks Kiviküla-sarjale on mitu Kallase joonistatud pikemat lugu ilmunud ajakirjas *Pioneer*.

1980. aastate esimesel poolel *Pioneeris* avaldatud tööd tegid koomiksijoonistajana tuntuks ka Raivo Järvi (1954).

Järvi esimene tähelepanu pälvinud sari "Võitlus tule pärast" (1982–83) tugines Mati Vaga adaptatsioonile Joseph-Henri Rosny vanema tekstist, järgmine, "Muinasjutu Tulipoisist", Mati Vaisma tekstile. Vormiliselt oli tegu korrektse fantaasiarealismiga, st arusaadavalt fiktiivsete põnevuslugudega, mis aga eeldavad lugejalt küllalt tõsimeelset tähelepanu. Ühtlasi on need lood jäänud selle žanri peaaegu ainsaks näiteks eesti koomiksi üldpildis. "Võitlus tule pärast" paistab silma ilusa koloriidiga, ehkki kasutatud on vaid üht varieeruvat täiendtooni. Samas tundub realistlikkust taotlev joonistus kohati anatoomiliselt saamatu. "Tulipoisi" kahe osa (vastavalt 1983–84 ja 1985) pildimaailm on mustvalge ning kujutuslaad Järvi käekirjaga sobivamalt muinasjutulik. Sarja visuaalset külge iseloomustab sage keskmise ja suure plaani kasutamine, et miimika kaudu emotsioone rõhutada. Ette-

tekujutus tegelasi ümbritsevast ruumist on enamasti napp, selle tõttu mõjuvad tegelikult korrektselt ja paindlikult komponeeritud leheküljed pisut ülearu tihedalt. See häirib omakorda veidi tegevuse kulgemisest kujunevat muljet, muutes selle liiga kiireks ja põgusaks. Hiljem, 1990. aastatel, on Järvi jätkanud põhiliselt lastele mõeldud naljakoomiksitinga ajakirjanduses, ajakirjandusturu ebastabiilsuse tõttu jäid üsna lühikeseks tema sarjad ajakirjades *Mees* ja *Sportitäh*t.

Loogiliseks lõpuks nõukogudeaegse eesti koomiksi loole on 80. aastate keskpaik, mil tsensuuri leevenemise tõttu hakkab tähelepanu seni õitsenud lastekoomiksilt eemale nihkuma, samal ajal kui täiskasvanutele suunatud *Pikker* lubab autoritele üha julgemat eneseväljendust. Lasteajakirjanduses täidavad tekkinud vaakumi noorte autorite amatöörkoomiksid. See on eelmäng järgmisele etapile – eesti koomiksile uuel ajakirjandus- ja trükivabaduse ajastul.

VAATENURK

KRISTIINA ROSS

Reiner Brockmann - vaimulik tõlkija või Lasnamäe lambur

REINER BROCKMANN. *TEOSED* = *Πεινέρου Βροκμάννου ποιήματα* = *Reineri Brockmanni opera* = *Reiner Brockmann's Werke. Koostanud ja toimetanud Endel Priidel. Ilmamaa, Tartu, 2000. 436 lk. 296 kr.*

Reiner Brockmanni teoste väljaanne paigutatud meeliülendavasse ritta, mis on hakanud viimastel aastatel eri jõudude ühise pingutuse tulemusena Eesti varasema filoloogia teaduslikest väljaannetest kujunema.

Esitletava aine kronoloogia alusel meenuvad kõigepealt "Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik" (TÜ eesti keele õppetooli toimetised, 6; Tartu, 1997), "Georg Mülleri jutluste sõnastik" (TÜ eesti keele õppetooli toimetised, 12; Tartu, 2000), Heinrich Stahli "Anführung zu der Esthnischen Sprach" (1974. aasta faksimile-väljaande kordustrükk; kirjastus Maarjamaa, Brampton-Tartu, 2000), Johannes Gutsblaffi "Observationes grammaticae circa linguam esthonicam / Grammatilisi vaatlusi eesti keelest" (TÜ eesti keele õppetooli toimetised, 10; Tartu, 1998), Salomo Heinrich Vestringi "Eesti-saksa sõnaraamat" (Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu, 1998), "IAAK. Kris-

tian Jaak Peterson 200 / Kristian Jaak Peterson. Aus Anlaß seines 200. Geburtstages" (Eesti Keele Instituut, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, Tallinn, 2001), Friedrich Robert Faehmanni "Teosed I" (Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu, 1999). Nagu näha, on hilisemad saajandid veel väga hõredalt esindatud, aga algus võtab juba ilmet.

"Paigutatub ritta" oli väga tagasihoidlikult öeldud, sest tegelikult küünivad Brockmanni "Teosed" sellest reast mitmeski mõttes eredalt esile.

Kõigepealt muidugi oma tähelepanuväärselt suurejoonelise väljanägemise poolest. Isegi paberit ja köidet kui materiaalseid väärtusi kõrvale jättes tuleb imetleda, kui mahukas raamat Brockmanni mahuliselt kasinast pärandist on saanud. "Teosed" on kokku pandud ilmse pühendumuse ning respektiga ja koonerdatud pole millegi arvelt. Raamatus on faksiimiled kõigist Brockmanni tekstidest ja neid sisaldavate raamatute tiitellehtedest, lisaks tõlked või (eestikeelsete originaalluuletuste) translitereeringud.

Nagu pealkirjastki näha, eendub raamat teistest ka oma keelelise mitmekesisuse poolest. Kui muud väljaanded on olnud maksimaalselt kakskeelsed, siis Brockmanni "Teosed" on nelikeelne raamat. Viimane asjaolu lähtub mõistagi esitletava autori omapäras: Brockmann lihtsalt kirjutas ka neljas keeles. Meile jääb

niisugune paljumeelsus kättesaamatuks ideaaliks, nii et praegu leidub Eestis ehk käputäis inimesi, kes suudavad kogu Brockmanni loomingut originaalkeeltes nautida. Õnneks antakse tänapäeva keeleandetu kultuurihuvilisele siiski võimalus tollasest vaimuelust osa saada, tänu eeskätt Marju Lepajõe vaimukatele tõlgetele.

Raamatusse koondatud materjali kirevus sunnib küsima, kes see Saksamaalt tulnud mees siis ikka oli. Kas oma ajastule tüüpiline saksa barokkluletaja ja Paul Flemingi sõber, eesti kunstluule rajaja, Tallinna gümnaasiumi kreeka keele professor, Kadriina kirikuõpetaja või eesti vaimuliku kirjanduse edendaja? Mis neist peaks olema tema esmane määratlus eesti kultuuriloo kontekstis?

Vastilmunud "Teostes" sisalduvate käsitluste põhjal tuleb arvata, et Brockmann oli saksa juhuluuletaja, kes juhuslikult pani aluse eestikeelsele silbilis-rõhulisele originaalluulele, sest eraldi esiletoomist väärivaks on peetud just neid tahke (vastavalt Marju Lepajõe artikliga "Reiner Brockmanni ladina-, kreeka- ja saksakeelsest luulest" ning Aino Valmeti artikliga "Reiner Brockmanni eestikeelsete juhulaulude keeletarvitus").

Ometi ütleb raamatu koostaja Endel Priidel (lk 29): "luulepool üksinda on vaid osa sellest, mida Brockmann oli kutsutuna ja seatuna korda saatnud, ning see viis tahes-tahmata mõttele avaldada kogu ta päevavalgele tulnud pärand – juhuluule, kirikulaulude tõlked, kõne ja kirjad."

Õieti leidis juba raamatu koostamisele

1986. aastal algtooke andnud Ain Kaalep: "oli kõigiti hea, et Reiner Brockmann pani maha kreeka keele professori ameti Tallinna gümnaasiumis ja läks Kadriinasse pastoriks," sest "Lasnamäe lamburite" suurim teene eesti luulele on see, et nad 1656. a. andsid välja eestikeelse raamatu, mis koosnes silbilis-rõhulises värsisüsteemis riimitud vaimulikest lauludest"¹.

Ei saa kuidagi väita, et uus väljaanne Brockmanni kui vaimuliku tõlkija täiesiti maha vaikiks. Oma sissejuhatavas käsitluses tsiteerib Endel Priidel pikemalt Herbert Salu, ja nimelt uurijana, "kes pööras tähelepanu Brockmanni kirikulaulude tõlgetele".

Ka Kaja Telschow tõdeb *Curriculum vitae's*, et "Reiner Brockmann end tõenäoliselt ise luuletajaks ei pidanud", ja rõhutab tema tegevust eesti kirikukirjanduse arendajana. Ja kõigi tõlgete tekstid on raamatus olemas.

Püüan siiski tõestada, et mulje, nagu ei kajastaks "Teosed" päris adekvaatselt Brockmanni asendit eesti kultuuriloo, ei tulene ainult minu kui tõlkija professionaalsest piiratudusest.

Kõigepealt oleks tahtnud näha Marju Lepajõe käsitluse kõrval ka sama pädevat analüüsi vaimulike laulude tõlkija Brockmanni osast eesti tõlkeloo. Faksiimilehekülgedelt on lugejal võimalik välja noppida Brockmanni esimene, 1637. aasta lauluraamatus ilmunud proosatõlge ja kõrvutada seda hilisemate, 1656. aasta lauluraamatus ilmunud silbilis-rõhuliste riimiliste tõlgetega, aga see ei anna päris selget pilti, missuguse hüppe kogu eesti

¹ A. K a a l e p, 350 aastat eesti luulet. Ääremärkusi. *Looming*, 1987, nr 11, lk 1554.

luuletõlge 17. sajandi esimesel poolel tegi.

Teatavasti oli Georg Müller sunnitud sajandi alguses ühtelugu kurtma, kui häbital on võõraste kirikuõpetajate ees oma koguduse liikmete pärast, kes "laulavad ja määgavad kut need rumalad Lambad segamisi, ilma kõige sõna mõistuse (= ühtegi sõna mõistmata)".

Hilisemad hindajad on leidnud, et Müller oli oma koguduse vastu ülekohtuselt karm, sest tollaseid proosatõlkeid ei saanudki laulda. Mülleri-aegsetes laulutekstides oli vist siiski üritatud natukene värsi pikkust reguleerida, igatahes Stahli lauluraamatus 30 aastat hiljem on asi veelgi hullem. Kaudsetel andmetel lasid Tartu jesuiidid sajandi esimestel kümnenditel trükkida oma riimilise ja noodistatud lauluraamatu, milles leidunuvat "nach

ziemlicher Dicht- und Singekunst gesetzte Ehstnische Lieder" (üisna luule- ja laulmisepäraselt seatud eesti laulud)². Aga selle kunstilisest teostusest pole lähemat teada ja isegi kui see oli ülimalt meisterlik, ei saanud need laulud ajaloo keerdkäikude tõttu eestlaste seas levida.

Nii et tegelikult pani alles 1656. aasta lauluraamat eestlased kirikus laulma, nagu võib kergesti veenduda, võrreldes näiteks Lutheri laulu "Es wolt uns Gott genädig seyn" viimase salmi erinevaid (lihtsustatud ja tänapäevastatud ortograafias esitatavaid) tõlkeid (1663. aasta ortograafias esitatava) saksa originaaliga ja püüdes ette kujutada, kas ja kui lauldavad need tõlked olid.

Luther:

*Es dancke GOTT und lobe dich /
das Volck in guten Thaten /
Das Land bringt Frucht und bessert sich /
dein Wort ist wohl gerahten.
Uns segen Vater und der Sohn /
uns segen GOTT der Heilge' Geist /
Dem alle Welt die Ehre thut /
für ihm sich fürchten allermeist /
Nun sprecht von Herzen / Amen.*

Müller 1604:

*Siis tänavad Jumala ning kiitvad sind,
see Rahvas hääs teos,
See Maa kannab vilja ning parandab end,
sinu Sõna on hästi käinud.
Meid õnnistagu Isa, ning see Poeg,
meid õnistagu Jumal see Püha Vaim,
kelle kõik see Ilm see Auvo annab, tema
edes end kõik enamast kardab.
<...> Amen.*

² Vorrede an der Leser. Rmt-s: Neu Ehstnisches Gesangbuch. Worinnen die Kirchen Gesänge Sel. Hn. Lutheri und andere Gottseligen Männer in die gewöhnliche Melodeyen und gleiche Reimen verfasst sind. Reval, 1656.

Stahl 1637:

Tänket ning kiitket Jumala /
kõik rahvas hää tego sides /
see maa kandko vilja / ning parandago end /
sinu sõna on häste siginud /
meid õnnistakut see Isa / ning see poeg /
meid õnnistakut Jumal see põha vaim /
kennel kõik see ilm auvo annab /
tema edes end kardab kõik enambast /
Nüüd pajataget südamest / AMEN.

Tõsi küll, tänu ja kiitus 1656. aasta lauluraamatute eest ei lange ainulisena Brockmannile, tõlkijaid oli peale tema veel kolm: Georg Salemann, Heinrich Göseken ja Martin Gilläus. Ja laulude riimimise idee ametlik initsiaator oli neist hoopis Salemann (võib-olla sellepärast, et ta oli teistest kümme aastat vanem ja järelikult ka autoriteetsem vihjama, et Stahlil lauluraamatut tuleks täiustada). Pealegi on Brockmann tõlkinud kõige vähem laule (241 laulust 23 üksi ja 2 kahasse Gilläusega), mis võib olla seletatav asjaoluga, et ta suri seitse aastat enne lauluraamatu ilmumist. Nelja mehe isiklikku panust kogu üritusse on tagantjärele raske kindlaks teha. Arthur Võõbus arvab, et Brockmann oli “kahtlemata kõige vaimukam selles grupis”, ja leiab, et “kuigi Brockmanni tõlgetes ei saa varjata lünklikku keeletundmist, on see tasakaalustatud reeglipärase värsimõoduga, mille töt-

Brockmann 1656:

Sind tänab ning ka auvustab
See Rahvas vara / hilja /
See Maa su Väest end parandab /
Su Sõna kannab Vilja /
Oh Jumal isa Pojaga /
Ka Püha Vaim sääl Taivas /
Meid Maa pääl heldest õnnista /
Ke olem' sinu Laiwas /
Ning istme suures Vaivas.

tu tema töö on püsima jäänud”.³ Uku Masing ja Albert Soosaar on hinnangutes ettevaatlikumad ega tõsta Brockmanni teistest eriliselt esile, vaid leiavad hoopis, et “vist on just Salemann eelistanud raskemaid värsimõote ja oma meisterlikkusega põhjastanud [kaastõlkijate] kadest”.⁴

Kuigi kuupäevaliselt kuulub esimese silbilis-rõhulise eestikeelse luuletuse loomise au Brockmannile, mistõttu tema nimi eesti luuleloos kõige kirkamini särab, kirjutasi samasugust juhuluulet ka Salemann ja Göseken. Uue lauluraamatu tõlkijatest oli Brockmann ainukesena teinud kaastööd ka esimesele, 1637. aasta proosatõlkelisele lauluraamatule. Aga pole selge, mida sellest annab järeldada: kas seda, et ta mõistis eriti selgesti värsistatud ja riimistatud tõlke vajadust, või, vastupidi, seda, et värsistamata tõlkega harjunud autorina oli just temal teistsuguse

³ A. Võõbus, Eesti kirikulaulu algusest ja selle kujunemisest. *Oma Kirik*, 1970, nr 6, lk 18–19.

⁴ U. Masing, Kolme sajandi eest värsistatud lauluraamatust. Rmt-s: U. Masing, Eesti vanema kirjakeele lood. Tartu, 1999, lk 77.

tõlke võimalikkust ja vajalikkust raskem mõista.

Nii et mõngem: pole tõesti selge, keda tuleb pidada eesti vormitruu luuletõlke isaks. Selle väljaselgitamine nõuaks kogu 1656. aasta lauluraamatu teksti põhjaliku, saksa originaaliga kõrvutatavat analüüsi. Kuni niisugust uurimust pole, on üsna raske hinnata ka Brockmanni osa kogu ettevõtmises. Seetõttu võib suhtuda üsna leebe mõistvusega asjaolusse, et Brockmanni "Teostest" on välja jäänud omaette käsitus temast kui tõlkijast.

Aga asjaolu, et "Teostesse" sissepääsenud Brockmanni eesti keele käsitlustes minnakse tema tõlgete keelest nii ükskõikselt mööda, solvab iga tõlkijat lausa isiklikult. Nii Aino Valmeti keeleline analüüs kui Jaak Peebo koostatud sõnastik lähtuvad vaid originaalluuletuste tekstist ja jätavad järelikult lõviosa Brockmanni eesti keelest kõrvale ainuüksi sellepärast, et see on "kõigest tõlge".

Asi polegi mahulisest proportsioonist, selles, et kui 29 eestikeelsest luuletusest on päriselt eestikeelseks arvatud ainult neli, pole pilt, mille me Brockmanni keelest saame, kuigi usaldusväärne. 17. sajandi kontekstis on niisugune vahetegemine iseenesest vägivaldne. Usutavasti ei suutnud keegi toleaegsetest eesti keeles kirjutajatest eesti keeles mõelda. Võib-olla Georg Müller mõningatest eesti asjadest suutis. Aga valdav osa tollasest kirjalikust eestikeelsest tekstist on käsitletav (kui mitte kirjaliku saksakeelse teksti, siis kirjutaja saksakeelsete mõtete) tõlkena, ilma et peaksime tõlkimise mõistet venitama või "totaalse tõlkeni" avardama.

Teine põhjus, mis räägib Brockmanni

originaalloomingu niivõrd markeeritud eelistamise vastu, on tema juhuluuletuste ja laulutõlgete tähendus ning roll eesti kultuuriloos ja eesti kirjakeele kujunemisel. Brockmanni eestikeelsetest juhuluuletustest polnud kaasaegetel eestlastel õrna aimugi. See oli kohaliku võõramaalasest intellektuaali mäng, nali, ajaviide, mille peamine ja tagantjärele tähtsus seisneb selles, et, jah, temalt pärineb esimene eestikeelne silbilis-rõhuline juhuluuletus. Seevastu 1656. aasta lauluraamatus ilmunud kirikulaulude tõlked olid eestlaste seas kuni Piibli ilmumiseni 1739. aastal konkurentsituult kõige populaarsemad tekstid, ja ilmselt olid need veel inimpõlvigi pärast Piibli ilmumist kõige laiemalt levinud "kunsttekstid". Küllap oli Uku Masingul alust ironiseerida Johann Sebastian Markarti üle, kes arvas, et varem ei saanudki eestlased Jumalat kiita ja alles 1656. aasta lauluraamat andis neile võimaluse "maa pealt heita end taevasse". Aga oli enese taevasse heitmise võimalusega, kuidas oli, selge on see, et eesti keele loos on lauluraamatu tähtsust raske ülehinnata, sest laulutekstid, mida igal pühapäeval kirikus kuuldi ja lauldi ja mis ainsa ühtlustatud kultuurtekstina olid kuulajaile täiesti pähe tambitud, pidid avaldama mõju ka kujunevale eesti ühiskeelele. See pärast tulekski neid eesti keele ajaloo seisukohalt palju hoolikamalt uurida kui juhuluulet.

Ükskõik kui täielik väljaanne ei saa kunagi olla kõigi meelet täiuslik. Õnneks, sest muidu võiksid Reiner Brockmanni luksuslikud "Teosed" tekitada mõtte, et selle mehega pole tarvis rohkem tegelda.

LAURI SOMMER
Heietusi (minu) õpetaja luule
taastulemise juurde

UKU MASING. LUULE, 1. Koostanud Eha Masing ja Hando Runnel. Ilmamaa, Tartu, 2000. 392 lk. Hind 178 kr.

N0oh? Hurraa? Teine Maailm poeetil, Masing igasse kodusse? Oodakem ylistustega ja kiitkem hiljem, oma sydames. Mida tähendab Uku luule tänapäeval, mida ta annab praegu? See on õieti põhikysimus antud raamatu puhul. Tuumani jõudmiseks võib arutada, kuidas praegune avaldamisstrateegia seda tähendust, seda andmist suunab. Minu jaoks on Masingu luule eelkõige eesti nägemusliku kirjutuse kvintessents, avaralt ja usklikult elamise kustumatu näide. Sel on nägemuslik loomus. Ja nagu šamanistlikul loveretkel, varieerub temalgi kirjutatu ja tuntu intensiivsus tugevalt. Ja publitseerimisega on ta elus alati lood sassis olnud. “Eluajal olen siin saanud honorari ainult kahe luuletuse eest (Olion, Looming),” kirjutab ta 1968. aastal Kangrole. Avaldamine on ikka olnud hüpik, kadudega, tõrgetega ja nii edasi. Selle peale igatseks lihtsalt selget kronoloogiat või loovat uutviisi koondamist. “Luule 1” annab kätte suure tyki Masingut, see on selge. Seni avaldamata olnud esimene kogu “Roheliste radade raamat” võib sisaldada noortele vägagi avastuslikke palu. Väikses osas (kogust “Udu Toonela jõelt” välja jäänud isiklikumate palade kaasamine) leiab ka koostajatahte väljendusi. Sygav isiklikkus pole

koostajatele ilmselt takistuseks olnud, kuulub see ju autoriga jäägitult kokku. Kui juba kõlbas kaasata nii valusat pihtimust kui “Reet”(lk 105–108) ja sellele kommentaaris vihjata, siis ei tohiks muugagi kysimusi tekkida. Ei pea ju lugema palju, vaid pigem sygavalt, lootes lugemise ja taipamiskordadega oma hingepõhja syvendada. Minu meelest võinuks olla veelgi subjektiivsem, proovida siiski Näha (just suure tähega) Masingu luulet kui tervikut tema ajaloolises kasvamises, nyansside lisandumises. Ehk isegi kogude sisestruktuure kergelt muutes. Alternatiivse klassiku puhul – seda Masing oma varjujäämist, kommunikatsioonisulgude ja ideedega ju on – poleks paha asjasse loovamalt suhtuda. Luules jäädvustatu ootab seostamist nägemuse kaudu. Muidugi peab hästi orienteeruma autori eluloos. Masing kirjutas kolmekymmendatel kõvasti, tal oli “laulude tööeaegu”, mil valmis grafomaanlikult palju tekste. Tundeelu lennukus võimaldas seda. Ja paljud lahtistest lehtedest oleks väärt mõnda kogusse kaasamist.¹ Et Masing seda ise ei teinud, võis sageli tuleneda unustamisest. Uued toimetused nõudsid tegemist ja nii ei silmitsenud ta paljut kirjutatust ehk kunagi yle. Või tegi seda mõnel meeleheitetkel, kus kõik tehtu näis mõttetu. “Enne surma nagu peaks lugema läbi oma tuhanded luuletused endanuhtlemiseks ja masenduseks ning siis hävitama. Inimene saab otsa, seepärast oleks päris õige mu meelest, kui tast ei jääks midagi tehtutki” (kirjast Kangrole 19.08.1968 Taevaskojalt; EKLA, fond 310, M 78:2). Selliste

¹ Hando Runnel on bukette ka publitseerind, varju jäänud on aga veel kyll.

(kirjast Kangrole 19.08.1968 Taevaskojalt; EKLA, fond 310, M 78:2). Selliste impulsside tõttu tegi ta ehk ylekohut osale oma luulestki. Tekstide väärtus meie jaoks on veidi teine asi. Temal näitab see alternatiivsust ka kõige isiklikumates asjades. Mingit enesest mööda vaatamist, mida leiab kyll väga väheste luuletajate juures. Ja ei saagi teha nägu, et praegune väljanne oleks Masingu viimse tahte väljendus. Seda me ei tea ja täna võiks autor paljutki teisiti jagada. Räägin nyyd ainult enda eest. Mulle pakuvad vähim mõned eepilise koega noorusheietused (lk 31, 34, 37 jt) ja neljakymmendate lõpul yhelt poolt haigusest, teisalt vormi kangestumisest sugereeritud virtuoosne laad, mis kordab kinnistunud seisukohti valusa tyytusen² (lk 307, 352 jt). Sedasorti luulet jätkub veel ka kogudesse “Surija Sandiristilt” ja “Unenägija tesseraktist”. Lyhikest etappi (1948/49) kattev “Kirsipuu varjus” oligi ehk mõeldud surutise väljendusena. Sant aeg, haigused, vaesus, meeleheide. Mis ylemlaule seal ootama pidigi? Tyranliku Valmar Adamsi poolt ylakorruselt alla kupatatud Masingul polnud kirsipuu varjus ei mõnu ega kergust. Oriendi-meelisklusteks kirsipuuõite langedes jäi vähe ruumi. Kuid seda kirkamad olid väljatungid (lk 312, 320, 344 jt). Nyyd valikust. Pisut veider tervik tundub see mulle. Alustada Raikkylas Lipal Eino talu puude seas

kirjutavast poisist ja kihutada juba esimese kõite jooksul haigustest ja oludest räsitud mehe mõtete juurde neljakymmendate lõpul tundub veidi kahtlane. Kas noorusaega yhte kõita olnuks võimatu? Kogude praegune jaotus annab yhe sissevaate, subjektiivse rännu, mis tervikuks haakub ja ei haaku, sõltuvalt eelteadmistest. Seda võib emotsionaalsetest haraliolekutest hoolimata sallida. Teine kõide tundub tulevat terviklikum, lyyrilisem ja rohkem yhte hoidev. Selle ilmudes on kyll kuidagi veider ajas tagasi astuda, haigused ja pettumus (abikaasaski!) ylt heita ja uuesti esimest armuaega elama hakata. Aga tetralemmat tundnud mehe puhul pole ka see probleem. Kujundamisel ei maksaks koonerdada illustratsioonide ja fotodega, sest nad hoiavad tundetooni suurepäraselt ylal ja koondavad tähelepanu. Nii tugevat pildi (lk 91) ja luuletuse (“Reri”, lk 94) seost mäletan yhe autori siseselt kyll ainult Märta Laarmanil. Selles kõites leiduvad reprod on suurepärased, ehkki esimene neist kuulub esikkogu “Neemed Vihmade Lahte” juurde. Kurjad vaenlased on Masingu puhul ka trykivead. Need võivad paranoilist lugejat panna kahtlustama iidsete ja keeruliste konstruktsioonide kasutamist ka seal, kus seda ei tehta, ning toita myyti hämarast ja poosetavast autorist. Sisselööjatel oli vigu kahtlemata raske vältida. On rõõm näha, et

² Hinnangutes olen paratamatult gurmaanlikult valiv. Seda autorit sai kunagi nn “yle doseeritud”. Nyyd huvitun ehk liiga palju nyanssidest ning uuest. Sellest kõitest leidsin neli senilugemata teksti. Eelistused on seega isiklikud. Mina oleksin eelmainitud asju subjektiivselt eemaldanud, et teistele paladele hingamist anda ja lugejat mitte kurnata. Muidu mattuvad vapustavad luuletused jutustavate alla. Eepiline Masing saab täisjõu poeemides, mida on loomulik tutvustada hiljem.

yhistöö tulemusena hakkab tekkima Masingu luule kommenteerimise harjumus. Järgmiseks astmeks oleksid biograafilised kommentaarid luuletustes ettelevatele seikadele, suhetele ja tõlgendustele. Selle mehe siseelu pole ju vähem mõistatuslik kui ta teadmised. Pidev opsitsiooniline asend oli minu meelest üks ta idiolekti olulisi kujundajaid.

Mida võiks siis Masing täna tähendada? Keelevaistu ähmastumise olukorras on ta hea filoloogiline treenija. Meedia poolt lamestatud tundeelu tingimustes õhutab ta lugejat ise elama ja näitab, kui võimsaid kujutusretki innustunud inimene teha võib. Vastalisuse läbi seostub ta mulle arenenumate subkultuuridega.³ Kinokangelannade olemuse ja nende armastamise tundesisu üle mõtisklevad tekstid (lk 94, 101, 104, 111) olid teerajajateks virtuaalse reaalsuse probleemide suunas. Empaatia, naeru otsing, vahetu pihtimuslikkus ja kujutluse valmidus sirutada meile kättesaamatutesse aegadesse. Masing on kahtlemata ka giid, kelle jälgi on nuhutand kymned eesti tuntud intellektuaalid. Rajad on ikka rohelised ja seda võib mõista mitmeti. Kujutluste värvikuse poolest on Masingu nägemuslikkus peaaegu psyhheedeelne, ta mainib eesti luules esimesena meskaliini (lk 64) jne. See teeb temast võimaliku huviaine ka põnevat lugemist otsivatele narkomaanidele. Seos on siiski õrn, sest vähemalt noores eas saavutas ta oma ebatavalised seisundid sootuks teisiti. Veidi jumalik-

kust, loodust, tundeid ja tubakat ehk abiks. Ja tema puhul oli nägemuslikkus alati religioosse aluspõhjaga, mitte naudiving, mitte eesmärk omaette. Aga kui leidub narkareid, kes selles raamatus leiduvat mõistusega haarata suudavad, siis palun. Palun kõik teisedki. Mul pole paraku usku sellesse, et tänapäeva noored Masingut eriti kuulda võtaksid. Kas järjekordne britneyspears ikka hakkaks pidude asemel tähti vaatamas käima, kui talle "Luule 1" ette sorgata? Selle luule endassemahutamiseks on mõned eeltinngimused vist paratamatud – terav keeletaju, liikuv tundeelu, looduslähedus ja empaatia. Enamasti kalduvad reaktsioonid olema vastakad – ei meeldi üldse või meeldib väga. Vähemalt oli nii aegadel, kui Masingu luule liikus väiksemate kogumitena. Vanemaid tundjaid see ei häiri, nemad on Ukuga nagonii. Aga nooremat lugejat võib kummitada väsimise ja loobumise oht. Lahe kyll, aga ei jõua ju kogu seda luulevirna läbi lugeda, elu tahab elamist. Suured, prestiižsed formaadid ja akadeemilised kiidukõned on ka ebamasinglikud. Nii toimivad *establishment* ja kirjanduslugu, millega tal elu ajal oli eitav suhe. Praegu on juba vaimulikegi hulgas kuulda seisukohti, mis Masingut nivelleerivalt eelkõige luterlikuks teoloogiks nimetavad. Et ta meile ikka sobiks, kaunilt ajalukku kõlbaks. Aga nooremate inimeste Uku-kiindumus võib vormiga ylepingutamisest ainult kaotada. Sest yhel päeval on meil selt kaua avaldamata

³ Mõneti võib öelda, et ta enda õpilastest on kujunenud teatav subkultuur. Õnneks paistab selle väärtuslikum osa silma variatiivsuse poolest. Nad rakendavad õpitud kõige erinevatel elualadel.

paguluses. Peab olema ebakriitiline fänn, et kas või Visnapuu ja Kangro mammutteoseid lugedes mitte emotsionaalselt kokku kukkuda. Samas võib harvalt ja vähekaupa sirvides hajuda emotsionaalne side. Kysimusi suure mahu puhul on küllaga. Yks lynk tuleks Masingu populariseerimiseks küll ruttu täita. See oleks valitud luuletuste taskuväljaande ilmutamine. Eelaste, millele kogutud ja kommenteeritud tellisevõirn hiljem peale vajuda võiks. Olgu või veidi vaieldav, aga vähemalt koondatud ja käepärane. Ta on nimelt autor, keda on suurepärase lugeda metsas, rannal, puu otsas või mujal eemal. Tekst kuulub orgaaniliselt loodusse, selle tajuja on sageli isegi lähivaatleja ning mõistataja. Ja nende mõttesevajumiste tulemused kompavad juba luule võimupiire. "Tellist" on keerulisem kaasa võtta kui pisikest raamatupoega. "Väike luuleraamat" oli sari, mis paljudele rändajatele hubaseid elamusi võimaldas. Kas või Enno ja Alliksaare valgel. Ringimatka oli Masing isegi ning ta mõistjaid ei tohiks sellest intiimsest lugemisvõimalusest ilma jätta. Loodusel oli Masingu jaoks isiklik, isegi ennustuslik sisu. Pole palju öelda, et puud sisendasid talle meeleolusid, paigad ennustasid saatust ning põhjustasid *flashback*'e minevikku. Ja osa ta luulest on siiani paanepealsetes ja põlluveertes laiali, vaimuhulkurid teavad seda. Head minekut, head edenemist.

VEIKO MÄRKA

Kurb tuleb mu jutustus

ANDRUS KIVIRÄHK, ERVIN ÕUNAPUU, TOOMAS HUSSAR, MART KIVASTIK, TOOMAS SAAREPERA. NOVELLID ARMASTUSEST. Kirjastuskeskus OÜ, Tallinn 2000. 154 lk. Hind 99 kr.

Pealkirja laenasin Kivastikult, kes selle omakorda laenas Puškinilt. "Petšalen budet moi rasskaz...". Ja kurb on mu jutustus eelkõige sellepärast, et raamatus on küll novelle, aga mitte armastust. Ei kuumavat kirge, ei üldist inimarmastust, ei kodumaa- ega isegi loomaarmastust. Armastus on kiim ja kogu lugu. Küll on nii Kivirähkil kui Hussaril oluliseks teemaks armastuse puudumine.

Mis meenub iga autori puhul eelkõige?

Kivastiku puhul üks kunagine jutt Sirkis, kus ta kirjutas Varblasest. Et Varblast on kerge lüüa, kuna ta ei hakka vastu. Ja siis lüüaksegi. Oli ilus ja südamlük jutt. Tema näidendites-telelavastustes-novellides on mäletamine väga olulisel kohal. See, kes mäletab, küllap ka armastab.

Kivirähki puhul see, et tema tekstid annavad isikuomadusi palju paremini edasi kui kõnnak või silmavaade. See äratav kahtlust.

Õunapuu kohta meenub katke diskussioonist Tartu Kirjanduse Majas, kus ta üritas vastata Linnar Priimägi küsimustele.

LP: "Räägi mulle kreeklastest, kes on sinu raamatuid lugenud."

EÕ: "Nad ei tahtnud minuga suhelda."

LP: "Nojah, neil on ju Homeros."

sinu raamatuid lugenud.”

EÕ: “Nad ei tahtnud minuga suhelda.”

LP: “Nojah, neil on ju Homeros.”

EÕ: “Jah, nad rääkisid põhiliselt Kivirähkiga.”

Sellele ei oska parimagi tahtmise juures midagi lisada.

Hussari puhul meenub, et ta kirjutas koos Õunapuuga ühe näidendi.

Saarepera puhul ei meenu midagi. Ainult see, kuidas Raul Saaremets aasta muusikaauhindu jagas, aga see pole päris see.

Üldistavat viisiku puhul leidub: kõik on mehed, kõik enam-vähem nooremas keskeas. Eesti kirjandusmaastikus on nad kuidagi ähmased ja rahutud persoonid. Neis ei avaldu juhanliivilikku valu ja kannatust ebaõiglase ning röpase maailma pärast. Ent neis puudub ka tuglaslik tung kirkaste vaimsete kõrguste ning inimhingede sügavuste avastamise suunas.

Minu arvates on nad euroskeptikud. Ja mitte ainult euro-.

Kui käesolevat ja kahte edaspidi lubatud raamatut (autorid kavatsevad kirjutada veel kaks samalaadset novellikogu, ühe tõe ja teise usu teemadel) käsitada kui programmilist seisukohavõttu, võib selle kokku võtta nii: “Kirjutada võib mildest tahes ja kuidas tahes, sest kõike kirjutatud võib nimetada armastuseks, usuks või tõeks. Peaasi on olla mees.”

Teemade ja stiili valik on viiel autoril täiesti erinev. Sarnased on meetodid, millest kirjutamisel lähtutakse: teksti loomine kui huvitav intellektuaalne mäng. Niisiis vastand “südamest kirjutamisele”, mis on rohkem grafomaanide pärisosa.

Aga sellisel topeltmängul (sest teksti-

loomise mängule lisandub antud juhul ka teema, avalause ja muude elementide reeglistamine) on oma halvad küljed. Kivirähki ja Õunapuu novellides muudab lugeja jaoks sisseelamise võimatuks ülimalt absurdne sisu. Hussar kasutab liiga triviaalseid võtteid. Saarepera lugu on eksperiment. Ainult Kivastiku juttu võib lugeda “nagu kirjandust”, kohati on see otsekohene karmus väga ilus.

Viie neli on tuntud ka näitekirjanikena. Kas see tähendab, et lood on dramaatilised ja vaatemängulised? Teatrilavale ma neid kujutlema ei hakka – tulemus oleks liiga juhuslik. Aga filmilindile?

Hussari loo alusel saaks teha 80ndate stiilis olmemängufilmi nagu näiteks “Semm” või “Vaatileja” – mõistagi lühema. Saarepera lugu ma visualiseerida ei oska. Kõige suurema elamuse võiks vaataja saada Õunapuu loost – aga see vajaks kohutavalt häid näitlejaid ning režissööri – nii häid Eestis kindlasti pole, Hollywoodist rääkimata.

Kivastiku trump on jutustamisviis ja mäletamisvõime, visuaalselt ei pakuks see süžee midagi. Kivirähki novelli kõlbaks ekraniseerida aga vägagi edukalt – tulemus oleks sama lummav ja lõbus kui tekstina.

Võtan kokku viie mehe vastused küsimusele “mis on armastus?” selle raamatu novellide põhjal.

Kivirähk: armastus on demagoogia.

Õunapuu: jääb vastuse võlgu.

Hussar: armastus on loomalik iha.

Kivastik: armastus on mälestused.

Saarepera: armastus on internet.

LEO LUKS

Kas on hea olla hea?

ANTHONY BURGESS. *KELLAVÄRGIGA APELSIN*. Ingl. k-st tlk Udo Uiibo. Varrak, Tallinn, 2001. (Moodne aeg). 176 lk. Hind 134 kr.

“Kellavärgiga apelsin” on sedasorti maiuspala, mis tekitab näljases lugejas paratamatult eelootusi. Kuigi raamat ise on kujunduse poolest äärmiselt ahvatlev, satub ta tänasest poeriulite kirevusest ennekõike nende inimeste lõugade vahele, kellele eelnevalt kultusromaani hais ninas – võibolla Kubricki filmgi (1971) nähtud. Võib karta, et viimastel aastakümnetel kõikjal kunstis läbi mängitud vägivalvariatsioonide taustal maitseb paluke liiga läägelt, kuid need hirmud on asjatud. Tegemist ei ole teoreetilise rekvisiidiga, vaid mahlase apelsiniga otse elust.

Kusagil ajas on väike pätist kärss Alex, kes jutustab meile oma lugu. Burgess ei lasku sellise labasuseni, mis laseks pätipoisil kõnelda moraalfilosoofia keeles: peategelase jutt jääb alati väljapeetud mure-tuse raamidesse. See, kes otsib raamatust vägivallaprobleemi üle teoretiseerimist ilukirjanduskuues, peab pettuma. Rööviv, peksev ja vägistav Alex võtab asja äärmiselt loomulikult: kurjus lihtsalt kuulub tema juurde ega vaja põhendamist. Kui peategelase mõttekäik väljubki vahel 18aastase retsidivisti rollist, ei pane me seda tähele, kuna teose slängist kubisev keel hoolitseb vastupidise mulje säilimise eest. Kui pole tahtmist iga parooli puhul

lapata raamatu lõpus leiduvat sõnastikku, siis võib jutu mõistmine esialgu väga raskeks osutada – ei soovita “Kellavärgiga apelsini” pedantidele ja nõrganärvilistele!

Teose intrüügi ei püüa mitte vägivaldlatsemine, vaid vägivaldsuse ravimine, mis toob filosoofia kolikambri vältima tahtvabaduse probleemi. Pahast poisist tehakse hea poiss viisil, mis jääb geneetilise mõjutamise (Huxley “Hea uus ilm”) ning psühholoogilise drilli (Orwelli “1984”) vahele. Kemoterapia ja psühholoogilise lihvi abil muutub Axel inimeseks, kelle jaoks on vägivaldne käitumine füsioloogiliselt võimatu. Muidugi satub poiss vabadusse naastes kaitsereaktsioonist ilmajäänuna mitmetesse raskustesse ning saab avaliku skandaali puhkedes tagasi oma kurja “olemuse”. Kuidas noormees oma tagasisaadud valikuvabadust kasutab, sellest veidi hiljem.

Samuti nagu meil puudub Alexi maailmas viibides alus otsustamiseks hea ja kurja põhjuste üle, pole teoses kohta ka tõsisele arutelule tahtvabaduse küsimuse üle. Alexi käitumine ei ole ratsionaalne, vaid afektiivne ja intuiitiivne. Vägivaldse käitumise võimalusest ilmajäänuna tunneb endine kaabakas end küll halvasti, kuid see tunne ei ole metafüüsiline identiteedikriis, vaid justkui paar mentaalseid käeraudu:

“Ma teadsin, et pean tegutsema üpris skorolt ja oma kõirilõikamisbritva välja võtma, enne kui rõve tappev iiveldustunne minust võitu saab ja võitlusrõõmu lammatab” (lk 111).

Muidugi võib oletada, et isiksuse täielikku ümberkujunemist *à la* Orwell ei teki seetõttu, et lugu on kirjutatud ajalises

perspektiivis: jutustamise ajal on Alex juba headuse orjusest prii. Eriti huvitavaks teeb teose just see, et intriig ei liigu klassikalise konfliktiki *manipuleeritav(ad) – vaba kangeline* rööpais. Burgess kujutab seisundimuutusi *vaba – mittevaba – vaba* ühe inimese maastikul. Kui laseme end kanda selle inimese maailma, siis näeme, et kõigis olukordades on tegemist siiski ühe ja sama isikuga.

Loomulikult ei saa keegi meid keelata spekulatsioonidest selle üle, mida Burgess oma lihtsakoelise romaaniga päris sisimas öelda tahtis. Elav kunstiteos on alati pakunud ainet kuivadeks aruteludeks. Siiski tundub mulle, et tahtevabadusest sonivad tegelased vanglavaimulikuga eesotsas näevad miskipärast väga hädised välja.

Kes igast raamatust siiski oma moraaliva otsib, selle jaoks on tõeliseks maiuspalaks teose lõpp. Kuidas kasutab Alex oma kättevõidetud vabadust? Viimases peatükis leiame oma sõbra taas vägivaldsemast, kuid justkui tujutult. Peatüki vältel toimubki vabatahtlik pööre irratsionaalsest määratsemisest “korraliku” tuleviku suunas. Alex lahkub meist, pea pereloomisplaan täis.

Lugesin järeleõnast hämmeldunult, et lombitagused kirjastajad sundisid autorit “õnnelikku lõppu” kärpima; ka ei leidu minu mäletamist mööda lõpumotiivi Kubricki filmis. Säärane tundlikkus annab tunnistust sellest, et Burgess romaani loetakse üksnes klassikalises valikuvabaduse probleemi võtmes. Paha poiss muutub vabatahtlikult heaks, tõuseb afektiivselt tasemelt ratsionaalsele...

Tooksin viimaks välja mõningad märgid “Kellavärgiga apelsini” lõpust, mis

viitavad teistsuguse tõlgitsuse võimalikkusele. Muutus Alexis toimub äkki, justkui tuju ajal, sellele ei eelne pikemat eneserefleksiooni ega arutlust. Vägivallatsemine on päti lihtsalt ära tüüdanud, ning peale pressivad uued afektid. Samuti on tähendusrikas tööik, et Alexit ei taba süümepiinad – see kaotab igasuguse võimuse võrrelda teda näiteks Raskolnikoviga. Kui väidame, et Alex on loobunud intuiitivsest eluhoiakust moraalse valiku kasuks, siis oleme halvad psühholoogid ega jälgi küllalt tähelepanelikult teose õhkkonda. Kõik, mis juhtub, on noorusliku hävitusjõu mahakäimine. Noor olla tähendab Alexi sõnusti olla justkui väike üleskeeratav masin, mis tormab ainult otse. Täiskasvanuks saamine ei tähenda väljapääsu kellavärgiga apelsinist. Kui arvate, et väikese suli käitumist on tingimata vaja üldistavalt seletada, siis nimetage teda fatalistikks.

LIINA LUKAS

Romaan saksa saatusest

BERNHARD SCHLINK. *ETTELUGEJA. Saksa k tlk Helgi Loik. Varrak, Tallinn, 2000. 160 lk. Hind 138 kr.*

Saksa kaasaegset kirjandust eksib harva eesti raamatulettidele, olgu siis põhjuseks vähene huvi, tõlkijate nappus, puudulikud teadmised või eelarvamus: saksa kirjandus ajab sageli mingit "oma asja", mis jätab meid siin Läänemere teisel kaldal suhteliselt leigeks. Meil on oma asjagagi küllalt tegemist.

Bernhard Schlinki "Ettelugeja" ajab samuti "oma saksa asja". Ja ometi on ta kiiresti ületanud keele- ja kultuuripiirid, saanud rahvusvaheliseks bestselleriks, jõudnud *New York Times*'i müügijedatabelisse, vändatud filmiks (režissöör Anthony Minghella), tõlgitud ligi kolmekümnesse keelde. Nüüd ka eesti keelde. "Saksa asja" üheks oluliseks, määravaks komponendiks on silmitsiseismine minevikuga, "mineviku kriitiline töötlemine", ka siis, kui räägitakse tänapäevast. Ikka veel määrab too minevik inimestevahelisi suhteid, olles võtmeks tänapäeva Saksa-maa kahestunud saatuses. Mitte ainult Schlinki põlvkond – 1968. aasta põlvkond, kes kiskus "aknad pärani", laskis sisse "õhku ja tuult, mis lõpuks tõstis üles tolmu, mille ühiskond oli lasknud mineviku koleduste peale vajuda", hoolitses "selle eest, et saaks hingata ja näha" ja pani kohtu alla kogu eelmise põlvkonna kas kurjategijatena või nende sallijatena – ei tuhni minevikus. Ka kõige noorem kirjanikepõlvkond loodab (nagu tõendas

hiljuti Eestis oma romaani "Lendkoerad" ette lugemas käinud Marcel Beyer) *Vergangenheitsbewältigung*'ist õigustust kaasaegsele olemasolule. Minevik painab, olgugi ta 60 aasta kaugusele jäänud, painab rohkem kui oma minevikust vaid kümmekonna aasta kaugusel olevat eesti inimest. Põlvkonnalt põlvkonnale edasi kantud kollektiivne süütunne näib olevat ohvriteadvusest raskem taluda.

"Mida pidi ja peaks meie, järeלטulijate põlvkond tegelikult informatsiooniga juutide hävitamise koledustest peale hakkama? Kas me peame vaid kohkumusest, häbist ja süütundest tummaks jääma?" küsib Schlinki romaani peategelane. Ehk kirjutas nimekast juristist autor romaani just seetõttu, et juriidilised vormelid on abitud selle tragöödia kirjeldamisel?

Schlinki romaanis "mõraneb see, mis ilu oli, tagasivaates seetõttu, et see peitis eneses koledaid tõdesid" (lk 28). 15aastase Michaeli ja 36aastase Hanna armuloo ilu peitub "ettelugemise, duši all käimise, armastamise ja kõrvuti lebamise rituaalis". Rituaalne ühekssaamine ja selle regulaarsus muudab osalised teineteisest sõltuvaks, sulandab identiteetidid.

Kui me kaome

sina minu sees ja sinu sees mina

Siis olen mina mina

ja oled sina sina,

kirjutab Michael kirelummuses.

Minevik heidab oma varju sellelegi suhtele. Siemensi tehase liinitööl "sõdurite juurde" läinud ja Auschwitzis ja Krakowi laagrites vangivalvurina töötanud Hannal tuleb oma mineviku varjami-seks üha põgeneda. Ühel heal päeval ka Michaeli juurest.

nud Hannal tuleb oma mineviku varjami-seks üha põgeneda. Ühel heal päeval ka Michaeli juurest.

Mitu aastat hiljem kohtab juurat õppi-ma läinud Michael oma armastatud koh-tupingis, protsessil, mida natsikuridegude seminaris osalevad tudengid ühiselt külas-tavad. Süütunne Hanna reetmise pärast, mis Michaelis Hanna lahkumise järel oli tekkinud, muutub nüüd süütundeks kur-jategija armastamise pärast. Hukkamõist-mist käsib nõuda maailmaparandaja meel, mõistmist mälestus koos tuntud ilust. Ja Michael mõistabki. Õigemini taipab äkit-selt, et tema armuloo saladusel ja Hanna süül on üks ja sama põhjus. Hanna saa-tuse, tema mineviku on määranud midagi hoopis isiklikku – häbitunne oma kirja-oskamatus pärast. Sellest siis need vali-kud nagu Siemensi karjääri asemel põge-nemine sõdurite juurde. Sellest etteluge-mised, mida Hanna nõudis nii Michaelilt, oma armastatult, kui ka väljavalitud vangidelt, kelle elu muutus ette lugedes küll kergemaks, kuid oli samas ettevalmistus krematooriumiks. Süütu kirjaoskamatu-häbi asemel kohutav kurjategijahäbi? Hanna ei valinud viimast, vaid katsus varjata esimest, püüab Michael Hannat välja vabandada. Ent ei suuda. Ta distant-seerub, tardub tuimestusse Hanna, mine-viku, protsessi suhtes, samasse tuimestus-se, mis valdas nii koonduslaagri vange, kes üle elasid ja harjusid, kui ka valvureid, kellele gaasikambriid ja põletusahjud olid igapäevane keskkond, nagu ka kohtunike, kellel tuimestus võimaldas pärast süü-dimõistmist argipäeva tagasi pöörduda ja selles edasi elada. “Süüdlaste peale näpu-ga näitamine ei vabastanud häbist. Aga

see aitas üle saada häbi all kannatamisest.”

Hannast Michael lahti ei saa. Tuimestuse möödudes oli taas kohal kogu õud ja kogu valu, mis protsessi ajal vallandusid. Abielu, teised suhted ebaõnnestuvad. Igatsus, kirg ja süü leiavad leevendust ettelugemises, lintilugemises eluajaks vangi mõistetud Hannale. Oma täielikust seotusest ja kaotusest saab Michael tead-likuks alles pärast Hanna vabaturma. Nii nagu jõudis temani teadmine oma saatus-liku kire sümboolsusest: Michaeli kannatused armastusest Hanna vastu oligi saksa saatus.

“Ettelugeja” jutustusviis on tänapäeva romaani kohta üsna traditsiooniline, keel täpne, selge, lihtne. Öeldud pole rohkem, kui tarvis. Ka vähem mitte, sest minaju-tustaja viib lõpuni kõik oma mõtted, sel-gitab, põhjendab. Ja veenab, paneb usku-ma, kisub kaasa. Köidab oma avameelsu-sega. “Ettelugeja” ei salatse, ei mängi lugejaga (post)modernse kirjanduse kassi-hiire mängu. On lihtne, ent armutu.

VIKERGALLUP

Eesti kirjandus 2000

Küsitletud 25-st arvustajast vastas 20.

Neist 7 pidas läinud aasta parimaks eesti kirjanduse uudisraamatuks ANDRUS KIVIRÄHU romaani "REHEPAPP ehk NOVEMBER" (kirjastus Varrak). Ervin Õunapuu "Väike palveraamat" kogus 3 ja "Surmaminejad lasevad tervitada" 2 häält. Samuti 2 häält laekus Toomas Liivi luuletuskogule "Achtung". Korra leidsid mainimist Paavo Matsini "Aabits", Valdur Mikita "Äparduse rõõm", Kirsti Oidekivi "Akvaariumis", Liisi Ojamaa "Lootus", Toomas Raudami "Miks Kafka nuttis" ja Toomas Vindi "Elamise sulnis õudus".

Parima esikteosena sai 9 häält WIMBERGI luuletuskogu "MAAARAAMAT" (kirjastus Huma); Valdur Mikita "Äparduse rõõm" 3, Andres Aule ja Paula Seringu "0 – 0" ja Indrek Hargla "Nad tulevad täna öösel" kumbki 2 häält. Oma toetaja leidsid ka Kristiina Ehini "Kevad Astrahanis", Jan Kausi "Üle ja ümber", Andrus Rõugu "Vapp lipp pealinn" ja Pille Tomsoni "Murdmaastikud".

EPP ANNUS:

Möödunud raamatuaasta üllatavaim kogemus minu jaoks oli see, et raamatud kaovad poelettidelt. Raamatud ostetak-

se ära – seda aega ei mäletagi õieti enam. Ainult nüüd saadakse asjast kiiresti üle ja uus tiraaž ilmub varsti jälle. Kusjuures jutt pole mitte ühest bestsellerist, vaid mina kogesin seda vähemalt nelja raamatu puhul.

Sellest järeldus: kirjandus on muutunud rahvalähedasemaks. Igati tervitav, muidugi. Omamoodi kannab rahvaläheduse pitsit ka minu jaoks kõige ootamatum raamatukogemus (mitte ainult lugemiskogemus), Ervin Õunapuu "Surmaminejad lasevad tervitada", mis oleks nagu mõeldud just kirjaoskamatumale rahvale, kes saaks seda kasutada kirja-abina, nii-öelda puhtpraktilistel, mitte kunstilistel eesmärkidel.

Ervin Õunapuu "Surmaminejad" ütles mulle huvitavaid asju kirjutamise võimaluste kohta, sestap hindan ma seda raamatut enda jaoks läinud aasta mõtlemapanevaimaks uudistekstiks.

Debüüte ei olnud eelmisel aastal ülearu palju, ja paar huvipakkuvat asja on lugemata – sõltuvalt Tartu raamatupoodide lahkusest.

Neist, mis loetud, võiks oma jaa-sõna anda Wimbergi "Maaaraamatule" – näiteks selle elusoojuse pärast. Helge ja täpne luule, vahvad vanaema ja vanaisa. Astub ka hästi sammu Kiviräha "Rehepapiiga", raamatuga, millest teised nagunii juttu teevad.

ANDRES AULE:

Kõige parem debüütraamat: Andrus Rõugu "Vapp lipp pealinn".

Mulle tundus see kogu teistest debüütidest peajagu üle olevat. Äärmiselt head luuletused, tõesti head; lisaks sellele maitsekas kujundus ja tunne, millist ma juba tükk aega näinud-tundnud ei ole. Loodan südamest, et Andrus Rõuk kunagi veel oma luuletusi avaldab.

Kõige parem raamat: Andrus Kivirähki "Rehepapp".

Mõtlesin kaua, enne kui selle nime siia kirjutasin, teades, et lisaks minule teevad sedasama niikuinii paljud teised, kellelt küsiti. Ometigi... Meie elatavas reaalsuses sisendab see raamat kummalist lootust (mitte et see loogiline peaks tunduma, aga nii on). Harv juhtum küll, aga seda luges meeldis mulle eestlane olla. Kuradi mõisnikud ja rõhujad, paras neile! Tahaksin selle raamatu kunagi inglise keelde tõlkida. Saksa keelt kahjuks ei oska.

Arvestades mulle e-posti teel edastatud palvet võtta sõna ka selle kohta, mis läinud aastal ja sajandivahetusel eesti kirjanduses kõige olulisem, iseloomulikum või huvitavam tundus, loobuksin muudest jahumistest ja lisaksin lihtsalt ühe nime koos põhjendusega.

Kõige olulisem raamat: Liisi Ojamaa "Lootus". Ilmselt astun seda kirjutades üle Vikergallupi reeglite, kuid võimatu on seda raamatut mainimata jätta. Samas on minu soov kirjandusväljaande veergudel otsest reklaami teha nii suur, et vääririski. Lugege seda raamatut!

VEIKO BELIALS:

Parim raamat 2000: Andrus Kivirähki "Rehepapp".

Parim debüüt 2000: Indrek Hargla "Nad tulevad täna öösel!".

Alustuseks tuleb kurbtusega tunnista, et kogu eelmise aasta produktsioonist on allakirjutanu suutnud ära tarbida kasina kuraditosina, neist pooled debüüdid. Valdava osa sellest kuraditosinast moodustavad luuletused, järgneb ulme, ja siis pooljuhuslikult veel üht-teist.

Kahjuks ei suutnud suur osa loetust muljet avaldada, ju see on ka põhjus, miks ma kodumaist kirjandust (eriti proosat) naljalt lugema ei kipu. Üldise Kenderihüsteeria taustal üritasin minagi end vägistada – 80 lehekülge "Ebanormaalset" kannatasin kuidagi ära, siis andsin alla ja lubasin endale pühalikult, et "enam ma nii ei tee".

Õnneks on peale Kenderi veel kirjamehi. Kivirähk näituseks. Tema on nigu messias, kes kõnnib vete pääl ja tõestab ainuüksi oma olemasoluga, et hää kirjandus ei ole teps mitte ära surnud, vaid liigub ja loob ja lehvitab. Andku Allah talle selle eest elupäevi!

Kahjuks ei ole ma jõudnud lugeda Rein Põdra "Hulat", kuid Põdra eelmiste raamatute põhjal julgen arvata, et peagi ma selle ette võtan ja ka läbi loen. Sest Põder kuulub kah sinna liikuva ja lehvitava poole pääle.

Viimaste aastate üldpildist on silma karanud veel üks omamoodu fenomen – kõikvõimalike luulerühmituste jõuline "kanala". (St üks muneb – kõik kaagutavad. Ja siis vastupidi.) Selle taustal tegi

suisa rõõmu asjaolu, et Liisi Ojamaa üle mitme aasta taas midagi ütles. Hästi ütles.

Ja rõõmu tegi ka, et eelmisel aastal ilmus tervelt kolm algupärast ulmeraamatut (või isegi neli – Kivirähk mahub oma “Rehepapiiga” kah otsapidi siia): Lew R. Bergi “Tants tulle” – pretensioonitu ja keskpärasevõitu meelelahutus; Indrek Hargla “Nad tulevad täna öösel!” ja Jaan Kaplinski “Silm. Hektor”. Ulme on oma koha kätte võidelnud ja enam ei saa keegi temast mööda vaadata. Ja nii mõnedki ulmetekstid on iga kell üle neist nn “sokkisittumise-juttudest” (termin on pärit võrgu ulmelistist), mis viimastel aastatel eesti kirjanduses ilma kipuvad tegema ja teinekord tuklaidki võitma. Kui selline ongi tunnustatud peavoolu-kirjandus, siis tuleb küll nõus olla ulmelistis osalejate jaotusega, mis määratleb ulmekirjandust mitte nišikirjanduse, vaid “ideekirjandusena”. Ja selle loogika jätkuna on kõik muu “tühikirjandus”.

Ja et keegi ennast nüüd väga puudutatu ei tunneks, siis – kuskil pole ju öeldud, et ka tühikirjandust hästi ei võiks kirjutada!

JAN KAUS:

Mõnes mõttes võiks debüüdihääle anda Janek Mäggile, aga mitte luuletuste endi, vaid prominentse kirjanduse uudisteose ilmumise tõsiasja puhul. Juba Kendergi näitas, et ilukirjandus (või ilukirjanik) võib olla prominentne, st laiadele hulka-dele huvipakkuv. Janek Mäggi on näide prominendist, kes leiab, et kirjandus on

mingis mõttes vajalik/kasulik. Mõtlen, kuidas Mäggi debüüt leidis suuremat vastukaja kui nii mõnegi kauaaegse kirjaniku raamatud ja seetõttu – Priidu Beierilt laenates – tunnen vajadust vaikselt aplodeerida. “Arkaadiast” sai huviline lugeda Sven Mikseri kumeda alatooniga sonetti. Edasi, *encore!* Tuntud inimesed, sulg kätte! Ehk hakkab siis veerema lumepall: Marica Lillemets kirjutaks arenguromaani ühe piltlusa noormehe majanduslikust tõusust, maailma kalleimast teemandist, ja paratamatust langusest. Toomas Savi kirjutaks lasteraamatu alumiinsest odast, Reet Linna avaldaks biograafilise luulekogu “Kultuuri inimesed”, Edgar Savisaar avaldaks poemi “Tänapäeva Kolgata”, Meelis Lao kirjutaks kriminaalse koega novelle hea südamega maffiamehest jne. Selline olukord võiks tekitada nõudluse uutsorti kirjandusajakirja järele, mis vastaks pigem *Anna* kui *Loomingu* formaadile. Paar aastat kõik kirjutaksid, siis tüdinetaks, aga laiad rahvahulgad on selleks ajaks juba harjutatud tõsiasjaga, et kirjandus on (ikkagi) tähtis, ning need, kes kogu aeg kirjutanud on, leiaks paarsada uut, tänuilukku lugejat.

Tegelikult on mul Vikergallupile hääle andmisega mõned probleemid. Esiteks pole ma kaugeltki kõike eelmisel aastal ilmunut lugenud, parimal juhul on loetu viiendik. Teiseks on loetu hulgast raske ja seega vastumeelne ühte teisele eelistada, umbes kümnekonnast raamatust sobiks punktisaajaks ükskõik milline. Nädala eest süüvisin põhjalikumalt Serpenti “Valgete kaantega raamatusse”, juhul kui Vikergallupile oleks tulnud vastata sellal, oleks hääle saanud Serpent. Aga just

mõne päeva eest lugesin Raudami uut teksti “Valu” ja seetõttu teravdus ka eelnev Raudami kirjutatu, eriti “Miks Kafka nuttis?”. Hää! sellele raamatule. Muuseum, kui vastasin *Postimehe* samalaadsele küsitlusele, sai hääle Rein Raua “Pisiasjad, mis omavad tähtsust”.

Debüüdihääle annaksin Seringu/Aule raamatule “0-0”, kuigi leidub teisigi kandidaate. Aga häälesaanus on mitu osalist, see on põnev. Eriti vormistuslikust küljest mõjub “0-0” harukordselt läbikomponeerituna, see tasandab mõningate väljendite ja meeolude liigtuttavlikust. Aga raamat kujutab endast tõesti viiki – sellist, milleni ei jõuta, vaid milles ollakse ja millest välja ei saada, viik on teatud sorti patt – mõlemas tähenduses. Käib võitlus – pidev, lõppematu teineteisele liginemine – heideggerlikult: *Gegenstand*. Meeldib ka luuletuste vormumine juhuslikeks märgeteks, päevikust väljakistud lehtedeks, fragmentideks, mis on sündinud bussis, pargipingil, sügises, silmakirjalikus vabariigis.

ANDRUS KIVIRÄHK:

Mulle läks kõige rohkem korda Ervin Õunapuu “Väike palveraamat”. Õunapuu tekstid meeldivad mulle peaaegu alati, aga “Palveraamat” on minu arvates Ervini parim asi üldse – selline kompaktne, teravlik, hullumeelne, naljakas ja jube.

Debüütidest – Wimbergi “Maaaraamat”. Ma olen tavaliselt väga ettevaatlik ilukirjanduse koju muretsemisel, sest riulid pole kummist ja mis ma ikka oma korterit liigsete esemetega koorman. Ka Wimbergi raamatut lugesin ma esmalt

ettevaatuse mõttes toimetuses, aga otsustasin, et see raamat võiks ikka kodus olemas olla. Ja ostsin ära. Mulle tõesti meeldis – eriti need lühikesed lood vanaisast ja vanaemast. Omapäraselt jabur ja andekas kraam.

LEO LUKS:

See, et eesti kirjanduskonveier Kultuurkapitali kütuse abil eelmisel aastal üle saja uudisteose tootis, mind eriti ei üllatanud. Hämmastav oli hoopis muu: seda toodangut raamatukogudes nõutades selgus, et raamatuid mitte ainult ei trükiti, vaid ka loetakse! Välja olid laenatud isegi need teosed, mille olemasolust sain esmakordselt teada tänu *Vikerkaare* poolt saadetud nimekirjale. Küllap on oodatav tarbimisbuum kõigepealt kultuuritarbimist tabanud.

Kõrvaltvaatajana eelmisele kirjandusaastale pilku heites tundub mulle, et võitlusest räsitud tandrill toimus teatud rahunemine. Mitmed rühmitused lagunesid või viibivad varjusurmas: neid kasutatakse avalikumalt kui varem endale nime tegemiseks, et seejärel hüljata. Vaibus põlvkondadevaheline võitlus: nii noored radikaalid – kõikidele pähe sittujad – kui ka vanad ülevuse järele nutvad klassikud kisasid vähe ja vaiksemalt. Jätkus komertsedu fenomen eesti kirjanduses – isegi minu isa, kes aastaid ühtegi raamatut pole ostnud, hankis Kenderi “Ebanormaalse”. Nagu muugi ajastuomane, mõjutab bestseller meid kõiki: ka siis, kui me teda ei loe, oleme temaga negatiivselt seotud. Peale kommertskära kandusid

suuremate uudistena kõrvu traditsiooniliste kirjandusauhindade andmised; küllap institutsionaliseerub ühiskonna arenedes ka kirjandus üha enam.

Kogu avaldatud massi seast parimate leidmine oli ülesanne, mis pikalt mõtlema pani. Ühtegi eriti säravat pärlit lugujatest-kriitikutest sigade ette ei heidetud. Kuna eesti kirjanduses sonkimine ei ole õnneks minu põhitegevus, siis ei olnud ma valikut tehes kammitsatud ei teooriavõrkude ega isiklike tutvuste poolt. Teose puhul ei ole minu jaoks tähtis manifest, mida esitatakse, vaid see, et seal oleks sees *lugu*, mis kaasa haarab. Lugu ei pea olema suur ega oluline, kaasa saavad haarata ka pisiasjad, aga mitte siis, kui nood on protestina kilbile tõstetud, nagu teeb Raud. Parim psühholoogilise pinge ja vaheldusrikkuse kombinatsioon sundis mind otsustama Toomas Vindi novellikogu "Elamise sulnis õudus" kasuks. Eriti muljetavaldav oli nähtamatu side juttude vahel: alguses luuakse pilt autobiograafilisest tegelikkusest, mis salamahti fantaasiamaailmaks pöördub.

Debütide hulgast midagi esile tõsta oli veelgi raskem. Enamik nendest olid luulekogud, mis hõljuvad poeedi privaatses tundeilmas – millega mina kui tundetu inimene kuidagi sidet ei saa. Otsides kaasaहारavat lugu, tuli loobuda ilmsiolekust ja liikuda koos autoriga ulmsi. Niisiis: Indek Hargla "Nad tulevad täna öösel".

Kindlasti on meie kirjandusmaastikul jätkuvalt mitmeid ootajaid, kes ennustavad *Nende*, suurvaimude saabumist. Uue sajandi ettepanekuks on aga lõpetada Godot' ootamine ja tunda rõõmu sellest piskust, mida eesti kirjandus meile pakub.

HEDDA MAURER:

Sel aastal lugesin ma esimest korda Kenderit. Millal iganes ma loengus kiikasin, mis raamatut minu ees istuv inimene loeb, oli kaks varianti: "Yuppiejumal" või "Ebanormaalne". Esimene kolmandik "Ebanormaalne" oli üsna kobe, pärast seda hakkas pea valutama. Ja siis ütles mees, et ära enam loe. Tal oli õigus.

Samal ajal kui teised lapsed Kenderit lugesid, tegi pikk mees Wimberg valmis aasta debüüdi. Ääretult mõnus asi. Kui ma harilikult loen luulekogu paari luuletuse kaupa korraga, siis seda sirvin ma edasi-tagasi niikaua, kuni kõik tekstid on vähemalt kolm korda läbi loetud, ning mõtlen, et kole lühikeseks jäi.

Teine tore asi on Kivirähu "Rehepapp ehk November". Ise lugesin ja sõbrannale kinkisin ka. Tal oli parasjagu sünnipäev. Kolm päeva hiljem sõbranna helistas. Oli parasjagu laua alt välja jõudnud, kõht endiselt kõveras ja itsitas nii, et tema jutust oli päris raske aru saada. Talle meeldis Muna Ott – nimi selline naljakas. Mina vaatasin otsiva pilguga korteri peal ringi, millest parema krati meisterdada saaks. Siiani on see küll tegemata.

Sellel aastal avastasin ma, et kirjandus võib inimesi tõepoolest paremaks teha. Rõõmsaks ja lahkeks.

ANNELI MIHKELEV:

Parima raamatu määramine oleks olnud sel aastal tõsine probleem, kui Andrus Kivirähk poleks kirjutanud oma "Rehepappi ehk Novembrit" – väga häid raa-

matuid ilmus mullu niivõrd palju. Aga kui olin "Rehepapi" läbi lugenud, oli mulle korrapealt selge, et see on tänavu kõige-kõige isegi siis, kui see arvamus juba triviaalseks kujunenud on. Kivirähki romaanist sain igatahes korraliku šoki – nii positiivse kui ka negatiivse, nagu oleks uusaastaõöl peeglisse vaadates tulevase peigmehe armsa näo asemel seal Vanatühi ise vastu irvitanud. Nii halastamatut oma rahva hingepeeglisse vaatamist pole vist suutnud enne Kivirähki keegi teha. Tema tähelend on täies hoos, selle algusest andis mäletatavasti märku juba üle-eelmisel aastal ilmunud "Liblikas", mis samuti salapärase mustade jõududega seotud. Äkki on Andrus Kivirähkil mingi kratt või koll, kelle abil ta niisuguseid raamatuid kirjutab, või on tal Vanapaganaga vastav vereleping, mis talle nii suure vaimujõu annab? See on nii suur vaimujõud, et põrgulised ise peaksid Kivirähki kartma nagu rehepappigi – ta võib neil endil kaela kahekorra käänata.

Üllatuseks oli mullu paari viimase aastaga võrreldes kuidagi vähevõitu debüüte. Ja tuleb tunnistada, et vähese hulgast on veel raskem parimat valida. Minu eelistus kuulub seekord Pille Tomsoni luulekogule "Murdmaastikud", mis hakkab silma oma looduskujunditesse peidetud ehedate (valu)tunnete poolest. Tomson on tõeline üksik elukogenud hunt metsade keskel ja see loodusesse sulandumine teebki tema luule omanäoliseks ja mõjuvaks. Samas on aga mitu debütanti, keda väga loodan (lähi)tulevikus päris tipus näha: Berk Vaher, Kristiina Ehin enneköike.

Möödunud aasta tõestas, et eesti kir-

jandus on täis elujõudu, et sajandi ja aastatuhande viimase kümnendiga on peale kasvanud uus põlvkond kirjanikke, kirjanudinimesi ja lugejaid, kes suhtuvad kirjandusse krambivabalt, lahedalt ja eelarvamusteta, mis ongi kõige olulisem eeldus, et see kunstiilik ei muutuks tolmunud muuseumivaranduseks. Nüüd võib küll öelda – sellist kirjandust on inimestele vaja.

MARKO MÄGI:

Minu valikud on luulevallast: parim raamat – Toomas Liivi "Achtung", parim debüütraamat – Wimbergi "Maaaraamat".

Aastat võikski iseloomustada kui head värske luule aastat. Noored tegijad on uljalt pead tõstnud, astudes esile nii üksiküritajatena kui Tartu NAKi ja Tallinna Noorte Tegijate ridadest. Huvitavad lähetekohad on luulepilti (taas)tulnud ja selle erutavalt kirjuks muutnud: Wimberg viljeleb külarealism, Ivar Sild avameelset homoerootikat, Vahur Afanasjev proletaarset luulet ja François Serpent dekadentlikku esteetikat. Hea, et eesti luule on hakanud taas rohkem pinget pakkuma.

AARE PILV:

Oidekivi "Akvaariumis" on raamat, mida lugedes arvasin nägevat üht teatavat liiki täiuslikkust. Seda võiks nimetada üleni kohalolevaks luulekoguks selles mõttes, et ta ei mõju ei hilinenuna ega liiga ajast ees. Ta esindab täpselt seda eesti luule

olekut, kuhu too peaks olema sajandiva-
hetuseks jõudnud. Oidekivi luule uudsuse
võti pole selle seninähtamatuses, Oidekivi
luule mõistetavuse võti pole tema äranäh-
tuses. Värske värk.

Wimberg sulandab erinevaid kirjandus-
likke diskursusi sellisesse konfiguratsioo-
ni, mis on tähelepanuväärne. Siiruse ja
iroonilisuse, retro ja verinooruse hämmas-
tav ühtsus, mille äratundmine nõuab sis-
seelamist ühte erilisse süütusesse, mis on
päriselt võimalik vaid neile, kes häält
murdsid juba Eesti Vabariigis. Värske
värk.

Lisandus. Ei saa ikkagi mainimata jätta
Valdur Mikita "Äparduse rõõmu". See on
raamat, mis on võib-olla kümne aasta
pärast olulisim raamat 2000. aasta luulest.
Ärgem võtkem seda kui pelka eksperim-
menteerimist, põgusat "oo kui huvitav"-
elamust. Kujutlegem, mis oleks, kui võ-
taksime "Äparduse rõõmu" tugeva tava-
lise luulekoguna, ja mõelgem, milleni see
kujutus meid juhtida võiks. Kui sooviksin
gallupeid kuu peale saata, teeksin seda
Mikita raamatuga. Värk!!!

JÜRGEN ROOSTE:

Neid, kel midagi olulist öelda, on kogu
aeg raipelt rohkem. See mulle meeldib –
nagu näiteks Rakke tulemine või
Wimberg või Õunapuu asjad või Serpenti
teine raamat ja Toomas Liiv muidugist...
Mida sa toksid sitta kokku, kui seest ei
kriibi, kui vait oled, kirjutamine on tung,
mees, saad aru?

Ses suhtes oli ka paar pettumust, mõ-
ned ei kandnud oma rolli enam välja... ja

enamik tekstimassist oli ikka veel mingi
ilutsev euroopalik ollus, aga selle arvelt
muu ju sätendas valjemalt.

Parim debüüt... on vist ikka Wimberg,
selles oli elu ja *power*'it, "MAAARAA-
MAT" töötab. Rakke oli küll ka kuradi
hea, aga tõsi ta ju on, et esimesed jutud
tulid ikkagi üle kümne aasta tagasi, see oli
pigem mingi *comeback*. Ja Hargla tegi ju
ulmekirjandusega supervärki – ei oldki
enam häbi lugeda, inimene oskab lugu
rääkida.

Üldse kõige vägevam tükk võis olla
"Väike palveraamat"... või "Achtung"?
"Palveraamat" on värskemalt meeles,
Õunapuu pani muidugi "Surmaminejate-
ga" ka vägeva punkti, nii et karikas ja
praehani seekord siiski talle. Liiv oli su-
per, Serpent... Kivirähk muidugi, aga
Õunapuu raputas vist tiba rohkem.

Niisiis – säragu aga, aasta oli hea ja
kirjanikud, raiped, kribisid palju, ma ei
saand toda toredat nimekirja-ätatsi lah-
ti ja siis ma nüüd ei teagi kõike, mis mi-
neva aasta ilmus, kindlasti läks midagi
väga head hoopis meelest, pagan, mul tuli
endal ka ju midagi...

AARNE RUBEN:

Sajandilõpp mõjus rusuvalt: Kristjan Raua
küsimusele "kas kasvame või kaome?"
kardan ma järjest enam vastata "kaome".
Minu hirm eestlaste väljasuremise ees on
totaalne ja ängistav.

Muidu võib 2000. aasta kirjanduspilti
hinnata isiklike muljete põhjal. Erakord-
selt hea meel hakkas, kui mu sõber Leo
Kunnas võitis romaanivõistlusel hinnatava

II preemia teosega “Sõdurijumala teener”. Ise jõudsin emakeelepäeval selgele veendumusele, kuidas edaspidi kirjutada.

Emakeelepäeva suurejooneline tähistamine Pedagoogikaulikoolis pani mõtlema kohaliku suuruse Wimbergi üle. Wimberg on väga andekas, tema kohta kehtib täiel määral Lutsu tegelase Arno Tali vanaema õpetussõna: suur tegija toetugu ikka väikestele kõrrekestele. Nii kelmikalt ei ole maaelust ja näiteks kas või siili tegemistest veel kirjutatudki, nagu Wimberg seda teeb.

Muidugi, proosameistrid on meil head, Kunnast sai juba mainitud. Aga miks on väikesel rahval küll nii vähe häid luuletajaid? 200 aastat tagasi oli meil Kristjan Jaak (kokku 1), nüüd on Wimberg ja Ats (kokku 2). Ainult kaks andekat noort luuletajat peaaegu miljoni rahva kohta? Vähevõitu. Näen põhjust selles, et meid on küüditatud ja tapetud, võib-olla on meie geenivaramust jäänud vaid riismed. Ja see ülimalt kohutav asjaolu ei lase mind öösiti magada, nii et ma pean Vikergallupile saatma järjekordse nutulaulu.

MIHKEL SAMARÜÜTEL:

Kivirähk ja Kaus. Kivirähk oleks võinud kirjutada natuke tihedama raamatu, võimalust selleks ju oli, praegu jäi peale nagu plaanitäitmine. Mingis mõttes oli see enesekordamine ja see muutub peagi igavaks. Aga eks näis. Kausi raamatus on tekste, mis on lihtsalt huvitavad, pole tegemist selle tavapärase oma nina ette vahtimisega.

Kõige avastuslikum oli sellise tüübi nagu Silver Sikk rajumodernistlik tekst “Aaloe” (avaldatud kirjanduslikus seinalhes, *et* 10/2000), nagu värske hinge-sõõm oma mängulisuses.

Aga mis asi see raamatuaasta oli? Kas sellel mingi muu reaalne tulemus ka oli peale 10-krooniste raamatute? Kellele see siis oli? Kas ainult kirjandusrühmituse “Ilmamaa” ja tema valitud seltskonna pidu? Mitte ei saanud aru, milleks seda kõike õieti vaja oli.

Loodame, et peale inglise nüüdiskirjanduse buumi järgneb vene buum.

Midagi labast ja kulunud kah. Kultuurkapitali võiks natuke reformida, pole vaja kogu aeg poputada noori tatte või kohusetundest toetada vanakeste otsatuid oopuseid. Näiteks – kord kolme aasta jooksul ei jagataks muud raha kui ainult stipendiumideks. Muidugi tuleks see “tühi” aasta valida “pimedal” meetodil ja need nõukogu liikmed ei tohiks sellest midagi maailmale kõssata. Tulemus – järgmisel aastal rohkem käsikirju, millest annaks midagi asjalikku välja valida. Kes väga tahab, saab ka kapitali toetuseta oma ülihea luulevihiku väljastada. Ja eks leidub ka kirjastusi, kes saavad toetusetagi raamatuid välja anda. Aga see pakutu on muidugi tühipaljas illusioon.

FRANÇOIS SERPENT:

Minu arvates on kõikvõimalikud edetabelid tarbetud ja kohatud. (Kolmandal positsioonil Mongoolia Rahvavabariigi atleet, teisel Luule Viilmaa ja esimesel Elton John...) Iseäranis kohatud on nad

siis, kui jutt käib kirjandusest.

Seda asja ei saa niimoodi mõõta.

Aga... Andrus Kivirähi romaan "Rehepapp ehk November" tõusis minu silmis küll kõigist teistest 2000. aastal ilmunud eestikeelsetest algupärastest kirjandusteostest kõrgemale.

Debyytteostest meeldis teistest enam Kristiina Ehini "Kevad Astrahanis".

IVAR SILD:

Viimase aja eesti kirjanduse vaieldamatu tähis on luule esiletõus, seda eelkõige meedia mastaapsuses. N-ö kirjanduslikud intervjuud *Eesti Ekspressis* ja *Sirbis* ning noorpoetide agressiivsed seisukohavõttud. Märkimisväärne on tasemetõus ka noores proosas ning just fantaasia- ehk ka ulmekirjanduse osatähtsuse kasv. Hindan eelkõige alateadvuslikke või rujast tekstivaid seoseid ning kujundeid ja süžeesid, ning sellepärast meeldis mulle väga Matt Barkeri raamat, aga kuna selle ilmumine jääb juba varasemasse aega, siis minu debüüdikumardus Valdur Mikitalle, kes lõppsõnastas modernistliku luule. Debüütide poolest oli lahja aasta.

Pean tunnistama oma luulespetsialiteeti, seega aasta parim raamat pole minu jaoks mitte Kivirähk ega ka Kender, vaid emotsionaalse kirkastumise ja kristalliseerumise läbi teinud Liisi Ojamaa "Lootus". Oli küll valida ka Hando Runneli "Mõistatused" ja Jürgen Rooste "Veri valla", ent emotsionaalse pingega ületab poetess mõlemat meest. Proosast väärib märkimist ka Ervin Õunapuu "Surmaminejad lasevad tervitada".

Ojamaa luule oma vanalinlike kujunditega on just vaste mõne teise mehe mõõkadele ja turvistele, ning ega ta ka ise vastavasisulisest proosast pole eemale jäänud. Seega on praegu fantaasia võidukäik, mida küll üritavad troonilt tagandada (ning küllap selle varsti saavutavadki) elulähedased ja sotsiaalsed.

KARL MARTIN SINIJÄRV:

Tervitan isesuguseid liikumisi, näen vägevast sõbrunemist. Wimberg deklareerib sotsrealismi taastulekut, oma toodanguga aga annab memuaarsele kirjandusele uuepäise vindi. Samas kaugeneb Kaplinski täie vabadusega igasugusest realismusest, pakub ent ometigi naudingut kohalolemisest mingis hoopis teises inimilmas. Ja mitte vaid inim-. Kivirähk raiub "Rehepapiga" me rahvuslistesse kannakõõlusesse ja Rein Raud muherdab nii mõnegi pisiasja kaudu puna palgele. Mõlemas on nii madalat kui ülevat – aga kes ja kas tohiks niipidi lahterdada? Elu on jälle raamatute veergudele jõudnud, ka see elu, mida elatakse väljaspool me neljakümnet viit tuhandet ruutkilomeetrit – siinkohal ilus ja lobe luguleelo Kaur Kenderilt. Kirjanduses näikse jõudvat kätte aeg, mil aastat ei saa defineerida ühe või nelja tähtteose kaudu, pigem hakkame olema põnevas järgus, mislabi võivad kõrvuti ja võrdse (no nii enamvähem võrdse) tunnustuse osalistena eksisteerida nii modernsed, postkuratteabmislised ja suisa elulähedased tekstid. Ses suhtes ootan vaata et eesti kirjanduse huvitavaimat aega, sest näha ei ole, et ükski suundumustest

prevaleerima võiks hakata. Ponnistagu mõned lehed palju tahes, kõik kirjutajad ei tõmba veel endid triibuliseks. Ja see, et paar triibulist kirjatöödega välja tulevad, lisab samuti lootust. Tint nakkab karmiini (ma loodan) kui huum. Usun pigem Wimbergi kuulutat sotsrealismi kui kehva kvaliteediga järelmoodsusse, ent tasemel kirjatöö on nauditav igast suunast antuna. Ning nina hingab säändset tunnet, et praegu on vaim lahti ja ootus üleval. Kui kirjaoskajad inimesed objektiivse surutise kätte ära ei koole, saame veel paljutki näha. Iga orjavisväline sekund, mis kirjanik saab, väärib suuremat materiaalsete väärtuste niinimetet ekvivalendi hulka, kui iiales selle sekundi sünnile kulutat. Näen ühisolemisviisi hukku, aga loodan enesesse ja sõpradesse nagu superloll. Juba see, et pääle tosinkonna kanaarilinnu loomuvastast kõngemist mõned veel käsilolevasse kaevandusse usuvad, näitab midagi. Mida? Ma parem ei hakka arva-ma. Kaevan edasi.

JAAK URMET:

Kõlab kahtlemata trafaretselt, aga aasta 2000 oli eesti kirjanduses põnev ja sündmusterohke. Ja esialgu paneb jahmatama, et Vikergallupi kõlbulike teoste list seda eriti ei peegelda.

Kuid tegelikult pole miskit imestada: oluline osa eesti kirjandust on lihtsalt üle kolinud suulisse esitusse ja muudesse avaliku figureerimise vormidesse. Selle aasta eredamad kirjanduslikud elamused ongi minu jaoks seotud eelkõige avalike esinemistega – kas siis kuulates teisi või

esinedes ise. Runneliseeritud sügistalv ja kaplinskifitseeritud jaanuar andsid tunnistust sellest, et ka klassikute põlvkond on meie, noorte kombes-nipid selgeks õppinud ega häbene ennast jõuliselt haipida.

Nauditavamad raamatu-hetked möödusid Andrus Kivirähki “Rehepapi” ja Ervin Õunapuu “Väikese palveraamatu” seltsis. Ühtmoodi lustakad ja mõnusad olid mõlemad, aga olgu parima teose tiitel minu poolt omistatud siiski viimasele – peamiselt põhjusel, et terav ja kompromissitu satiir usulise radikalismi pihta minus alati erilisel meeldivaid emotsioone tekitab. Lisaks pakkusid positiivseid ja ergastavaid impulsse ka François Serpenti ja Toomas Liivi luulekogud.

Debütidega on asi keerulisem. Nimelt väärivad nendest minu silmis tähelepanu ainult kuus: Vahur Afanasjev, Kristiina Ehin, Indrek Hargla, Kerttu Rakke, Berk Vaher – ja veel üks. Kaks esimest on paljutootavalt tugevad, ent pärgamiseks liialt toored. Harglat pole veel kahjuks jõudnud lugeda. Rakke “Kalevipoja” nimilugu on viis pluss, kuid ülejäänud suht jogonalhedane. Berk on küll midagi tabanud – aga mitte minu maitset. No mida teha? Ei muud, kui nimetada parimaks debüüdiks Wimberg.

Hoolimata sellest et Gallupi list nii ke-sine näib, jääb 2000. aasta eesti kirjanduslukku mitmel rindel tagajärjeka ja eduka aastana. Ja ega ei peagi ju Tõeliselt Häid raamatuid ilmuma niiväga virnade viisi. Ilmub kaks-kolm, noh, neli – kah hea. Väikese ja vaese rahva kirjandus – missa paremat ikka tahad.

BERK VAHER:

Aastast, mil mitmed literaadid kurtsid, et eesti kirjandus olevat ikka liiga kirjanduslik, tasuks ju tippteosena esile tuua midagi, mis nagu polekski ilukirjandus. Aga üle lugedes osutub (ka) selleks ometi üha enam ja üha kütkestavamalt. Kätkedes endas poeetikat, milles kohtuvad akadeemiline asjalikkus ja mudilaslik absurdiasotsiatiivsus – milles tõsiteaduslik viide osutub fiktsiooniks ja isemõeldud riitus lülitub põlisvaimsuste pärisosaks. 2000. aasta parim kirjandusteos on Valdur Mikita “Äparduse rõõm”.

Selle tiitli pälvinult jätab Mikita mu aastaruumis debüüdisära teistele. Kuid kellele siis? Paljutootavaid esikuid avanes ju õige mitu. Kuid üks ühendab endas kõigi teiste lummavaimad jooned/punktid. Nii et parim debüüt – Andres Aule ja Paula Seringu “0-0”. Kus on kangastuslikku tugitoolianarhismi nagu Jan Kausi “Üle ja ümber”-kogus – ent ilma padunaturalistlike masendumisteta. On kirkaid ja peenevarjundilisi lennuretki sise- ja välisilma nagu Kristiina Ehini Astrahani-kevades – kuid ka hämaramaid, metsikuid viirge, mis süvendaksid Kristiinagi virmalisi. On poediksoleku õigustatud pühitsemist – siiski stambivabamalt kui Jüri Kaldmaa “Passioonis”. Ning on aistingutarkust, mille blasee-kesta all siiski elab laps. Kes ei erinegi nii määratult Wimbergi “Maaaraamatu” süüdimatult sõnakast pägalikust.

Mikita “Äparduse rõõm” sai aga aasta raamatuks ikkagi tänu sellele, et kõneles mulle (usutavalt), kuidas edasi elada. Näiteks Kiviräha “Rehepapp” ja Ervin

Õunapuu raamatud seda ei teinud – kogu oma pöörases sugestiivsuses siiski teavitasid mind, kuidas ma ei taha elada (ega ka surra).

Kirsti Oidekivi, Liisi Ojamaa, Triin Soomets, Eeva Park aitasid oma tekstidega mul naisterahva mõtteilma paremini hoomata. Jaan Malin, Paavo Matsin ja Max Rebu näitasid, kuidas on võimalik olla hoopis teisi ilmakiude pidi. Ja François Serpenti “Valgete kaantega raamatust” uhkas põhjatuult, mis mu jälle siinreaalsusesse tagasi tõi. Kui seepäälle vilu hakkas, rüüpasin Jürgen Rooste tekstidest rummi.

Mis veel? Noori ei hakka siinkohal enam kaitsma – küllap juba varsti pean ise end (ja omaelisi) noorte eest kaitsma. Mõõngem, et töövõite on. Aga alt.meediasse ootan kaastõid ka vanemait auto-reilt – pääsi, et tekstis kiiks sees on. Lihavõttejänes või jaanivana, palun too mulle Ülar Ploomi luulekogu!

Seda näengi avarama kirjandusruumi seisundina või võimalusena – eriealiste kultuurivahetust ja *vastastikust* õppimist.

Raamatuväliselt – alt.meedia, muidugi. Aga ka Ladva asfaldilullad olid lahedad. Tartus on veel kultuuri, ehkki *Postimehe* kultuuritoimetusest jäi mullu Taaralinna järele vaid arhiivitoo riulinurgake plaadiarvustajate saadetistele.

Ja veel – ilma igasuguse irooniata – mulle tõesti meeldivad need Kaur Kenderi tekstid, mida ta ajalehtedesse vene bändidest on kirjutanud. Tast tuleks üks parimaid plaadiarvustajaid. Tõesti ilma irooniata.

ANDREAS WALDEN:

eesti kirjandus aastal 2000 paistab selline, et pole mingit põhjust seda lugeda. kõike, mida me lugedes teada saaksime, teame me ka ilma lugemata. selline hoiak ei ole ülbus või ignorantsus. see on empiirilise kogemuse tagajärg. tegelikult ei ole selles isegi mitte midagi raamatute vastu suunatud. ikka võib selle või teise raamatu kätte võtta ja isegi lugeda. see, mis on ette teada, on üleüldine teksti voog, tema põhiline iseloom

raamatut, mida ma pean aasta parimaks (paavo matsini "aabits") ei olnud nimekirjas sees. võiks arvata, et tegemist on juhusliku näpukaga, aga see on seitse aastat kestnud näpukas. paavo matsin ja mait laas on alates aastast 1993 tekitanud tekste, mille kaal eesti kirjanduses pole väiksem kui krulli või kivisildniku tekita tud nihestuste kaal. aga eesti kirjandus ei näe neid, sest nad on juba liiga kaugel

kirjanduse serval, ääremaadel, kus esteetiline ja tähenduslik koormus nõrgematel meestel lihtsalt luud kokku pressib. ka parimat debüütraamatut (valdur mikita "äparduse rõõm") ei olnud esialgses nimekirjas sees, aga ta tuli vähemalt juurde. mulle räägib see ühte selget asja – see, mis 2000. aasta kirjanduses oli oluline, asub nurga taga, eemal, varjus, valgete lehtede mõttelistel pikendustel (nendest pikendustest on «äparduse rõõmus» lihtne ja selge skeem). etableerunud kirjandus tõendab meile, et ühiskonnas lähevad asjad hästi – üleüldine kirjaoskus levib üha laiemalt. samal ajal füüsiliste paberite mõtteliste pikendustele ilmuvad tekstid räägivad meile kirjandusest. st, sellest, et üleüldise kirjaoskuse pidurdamatu vohamise tingimustes võib siiski isegi veel lootust olla – et võibolla eesti kirjandus ei olegi veel kogu massiivis iseennast kohusetundlikult reanimeeriv laip

Kirjastuse
PERIOODIKA

väljaandeid müüakse:

TALLINNAS

AS Lehepunkt (R-kioskid)

AS Rinder kiosk

Suur-Karja tn 18

Kauplus Rahva Raamat

Pärnu mnt 10

Kauplus Kupar

Harju tn 1

Kauplus Lugemisvara

Tõnismägi 2

Kauplus Akadeemiline Raamat

Narva mnt 27

Kauplus Ateena

Roosikrantsi tn 6

Eesti Akadeemilise Raamatukogu müügipunkt

Rävala pst 10

Kirjastus Perioodika müügiosakond

Voorimehe tn 9

(müügil ka varem ilmunud nr-id)

TARTUS

Ülikooli Raamatupood

Ülikooli tn 11

Postimehe Äri

Raekoja plats 16

OÜ Greif kauplus

Vallikraavi tn 4

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059

Marika Mikli 646 4054

Kajar Pruul

Marek Tamm 646 4054

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 646 4062

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 627 7592

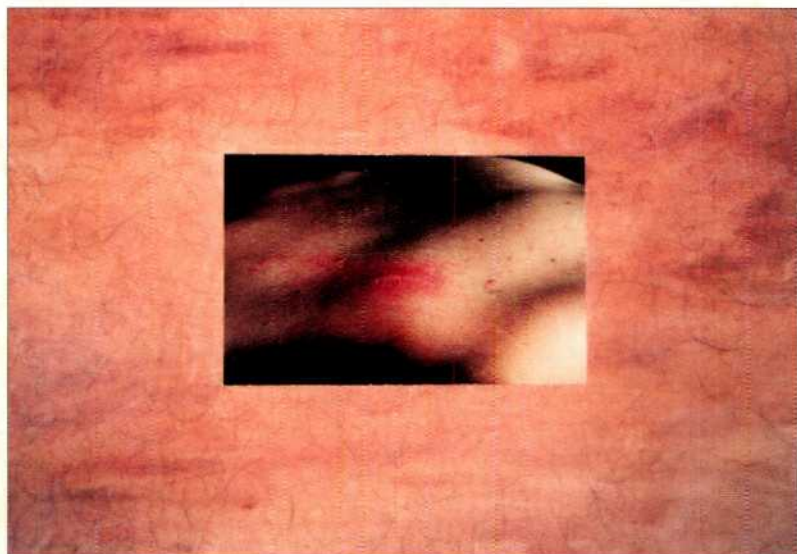
Toimetuse aadress:
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Fax: 644 2484.
E-mail:
vikerkaar@teleport.ee

Väljaandja:
kirjastus "Perioodika",
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Trükk:
"Akadeemia Trükk", Türi 6a,
Tallinn, tel. 651 2444

"Vikerkaar" nr. 4/2001

Vikerkaar

4/2001

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

78245